UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
FACULTATEA DE DREPT

Cu titlu de manuscris
C.Z.U.....

ANDREI IOVU

CONSOLIDAREA NORMATIVĂ ȘI INSTITUȚIONALĂ A INTEGRĂRII MINORITĂȚILOR ETNICE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

SPECIALITATEA 552.01: DREPT CONSTITUȚIONAL

Teză de doctor în drept

Conducător științific **Teodor Cârnaț**
doctor habilitat în drept,
profesor universitar

Autor

CHIȘINĂU, 2018

© **IOVU ANDREI, 2018**

CUPRINS

ADNOTARE 4
LISTA ABREVIERILOR 7
INTRODUCERE 8
1. ANALIZA CADRULUI TEORETIC ÎN DOMENIUL INTEGRĂRII MINORITĂȚILOR ETNICE 16
1.1. Doctrina autohtonă în domeniul integrării minorităților etnice 16
1.2. Cercetările științifice privind integrarea minorităților etnice din alte țări 24
1.3. Concluzii la Capitolul 1 29
2. DETERMINAREA NATURII JURIDICE A INTEGRĂRII MINORITĂȚILOR ETNICE 35
2.1. Dihotomia conceptelor „minoritate etnică” și „minoritate națională” 35
2.2. Fundamentarea teoretică și practică al termenului „integrare” 42
2.3. Reglementări normative și instituționale la nivel internațional privind integrarea minorităților etnice 47
2.4. Experiența Estoniei și Georgiei în domeniul integrării minorităților etnice 61
2.5. Concluzii la Capitolul 2 72
3. TENDINȚELE ȘI PERSPECTIVELE DE INTEGRARE A MINORITĂȚILOR ETNICE ÎN REPUBLICA MOLDOVA 73
3.1. Evaluarea cadrului normativ de integrare a minorităților etnice 73
3.2. Analiza cadrului instituțional privind integrarea minoritățile etnice 87
3.3. Situația în domeniul de cercetare în localitățile din stânga Nistrului (Transnistria) ..95
3.4. Perspectivele consolidării normative și instituționale a integrării minorităților etnice în Republica Moldova 104
3.5. Concluzii la Capitolul 3 113
CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI 115
BIBLIOGRAFIE 121
ANEXĂ 138
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII 153
CV-UL AUTORULUI 154

ADNOTARE

IOVU Andrei „Consolidarea normativă și instituțională a integrării minorităților etnice în Republica Moldova". Teză de doctor în drept. Specialitatea 552.01. Drept constituțional. Chișinău, 2018

Structura tezei: introducere, trei capitole, care includ subcapitole, concluzii și recomandări, lista bibliografică din 235 de titluri, 1 anexă, 120 pagini de text de bază. Rezultatele tezei de doctor au fost expuse în 12 articole.

Cuvinte cheie: minorități etnice, integrare, drepturile minorităților etnice, politica de integrare, reglementări internaționale, consolidare normativă și instituțională.

Domeniul de studiu: drept constituțional.

Scopul lucrării rezidă în aprofundarea cercetării asupra integrării minorităților etnice în Republica Moldova, cu analiza reglementărilor internaționale și a experienței statelor ce întrunesc afinități istorice, politice și demografice cu Republica Moldova și care împărtășesc valori europene. Pentru realizarea scopului au fost trasate următoarele ***obiective de cercetare***: de a argumenta necesitatea integrării minorităților etnice în vederea asigurării unității poporului și dezvoltării societății Republicii Moldova; de a demonstra că integrarea minorităților etnice este în corespundere cu prevederile referitoare la drepturile omului; de a analiza terminologia în domeniu și de a propune definiția proprie pentru termenul „integrare"; de a determina care dintre sintagmele „minoritate etnică" și „minoritate națională" este justă din punct de vedere a doctrinei și a contextului Republicii Moldova; de a identifica bunele practici din experiența europeană privind integrarea minorităților ce pot fi aplicate pentru perfecționarea cadrului normativ și instituțional din Republica Moldova; de a clarifica care sunt premisele principale pentru realizarea integrării minorităților etnice și de a determina în ce măsură acestea sunt întrunite în contextul cadrului normativ și instituțional din Republica Moldova.

Noutatea și originalitatea științifică constă în prima investigație juridică de cercetare a integrării minorităților etnice în vederea realizării dezideratului constituțional de asigurare a unității poporului Republicii Moldova.

Problema științifică de importanță majoră soluționată constă în cercetarea multidimensională a integrării minorităților etnice la nivel național și internațional, precum și elucidarea practicilor internaționale și identificarea elementelor constitutive a integrării în baza experienței altor state, fapt ce a avut ca efect formularea propunerilor de lege ferenda, în vederea consolidării și perfecționării cadrului normativ și instituțional de integrare a minorităților etnice în Republica Moldova.

Semnificația teoretică rezultă în studiul complex al reglementărilor juridice a integrării minorităților etnice în Republica Moldova pentru comunitatea științifică autohtonă și din străinătate.

Valoarea aplicativă a lucrării este posibilitatea de a pune în practică concluziile și recomandările prezentate în lucrare de Biroul Relații Interetnice, ministerele de resort, administrația publică locală, cât și de societatea civilă.

Implementarea rezultatelor științifice. Reflecțiile și constatările incluse în prezenta teză au fost utilizate în elaborarea „Strategiei de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017 – 2027" și pentru Planul de acțiuni pentru anii 2017-2020 pentru implementarea Strategiei de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2020".

АННОТАЦИЯ

ЙОВУ Андрей «Консолидация нормативной и институциональной базы интеграции этнических меньшинств в Республике Молдова». Соискатель научной степени доктора права. Специальность 552.01. Конституционное право. Кишинёв, 2018 г.

Структура диссертации: введение, три главы, в том числе подглавы, выводы и рекомендации, библиографический список из 235 наименований, 1 приложение, 120 страниц основного текста. Результаты докторской диссертации были представлены в 12-ти статьях.

Ключевые слова: этнические меньшинства, интеграция, права этнических меньшинств, политика интеграции, международно-правовое регулирование, нормативная и институциональная консолидация.

Сфера обучения: конституционное право.

Цель исследования состоит в комплексном анализе интеграции этнических меньшинств в Республике Молдова, путем анализа международных норм и опыта государств, имеющих историческую, политическую и демографическую сходство с Республикой Молдова, и разделяющих европейские ценности. Для этого, были поставлены следующие ***задачи***: обосновать необходимость интеграции этнических меньшинств в целях обеспечения единства народа и развития общества Республики Молдова; продемонстрировать, что интеграция этнических меньшинств соответствует положениям о правах человека; проанализировать терминологию и предложить собственное определение термина «интеграция»; определить, какие из терминов «этническое меньшинство» и «национальное меньшинство» являются правильными с точки зрения доктрины и контекста Республики Молдова; выявить передовую практику европейского опыта в отношении интеграции меньшинств, которая может быть применена для улучшения нормативной и институциональной базы Республики Молдова; прояснить, каковы основные предпосылки для интеграции этнических меньшинств, и определить, в какой степени они соблюдаются в контексте нормативной и институциональной базы Республики Молдова.

Новаторство и научная оригинальность является первым юридическим исследованием интеграции этнических меньшинств, для достижения конституционной цели, обеспечения единства народа Республики Молдова.

Решение важной проблемы в науке состоит в исследовании интеграции этнических меньшинств на национальном и международном уровнях, а также разъяснение международной практики и выявление составных элементов интеграции, *которые привели к предложениям улучшения законодательства* с целью *усовершенствования процесса интеграции этнических меньшинств* в Республике Молдова.

Теоретическая значимость состоит в комплексном изучении правовых норм интеграции этнических меньшинств в Республике Молдова для отечественного и зарубежного научного сообщества.

Практическая значимость работы состоит в применении выводов и рекомендаций: Бюро межэтнических отношений, министерства, местных органов власти и гражданского общества.

Внедрение научных результатов. Подходы и выводы настоящей диссертации были использованы для разработки «Стратегии укрепления межэтнических отношений в Республике Молдова на 2017-2027 гг.» и плана действий на период 2017-2020 гг.

ANNOTATION

IOVU Andrei "Normative and Institutional Consolidation of the Integration of Ethnic Minorities in the Republic of Moldova". Doctoral thesis in Law. Specialization 552.01. Constitutional Law. Chisinau, 2018

Structure of the thesis: introduction, three chapters, including subchapters, conclusions and recommendations, 235 bibliographic items, 1 annex and 120 pages of main text. The results of the thesis were presented in 12 articles.

Keywords: ethnic minorities, integration, rights of ethnic minorities, international regulations, normative and institutional consolidation.

Field of study: Constitutional law.

The ***aim*** of the thesis is to deepen the research on the integration of ethnic minorities in the Republic of Moldova, by analyzing the international regulations and the experience of the states that have historical, political and demographic affinities with the Republic of Moldova and share European values. In order to achieve this aim, the following ***research objectives*** were drawn: to argue the necessity of integration of ethnic minorities in order to ensure the unity of the people and the development of the society of the Republic of Moldova; to demonstrate that the integration of ethnic minorities is in line with the provisions on human rights; to analyze the terminology in the field and to propose its own definition for the term "integration"; to determine which of the terms "ethnic minority" and "national minority" is right in terms of the doctrine and context of the Republic of Moldova; to identify the good practices within the European experience regarding the integration of minorities that can be applied for the improvement of the normative and institutional framework of the Republic of Moldova; to clarify what are the main premises for achieving the integration of ethnic minorities and to determine to what extent these are met in the context of the normative and institutional framework of the Republic of Moldova.

The scientific novelty and originality consists in the first legal investigation of the integration of ethnic minorities in order to achieve the constitutional objective of ensuring unity of people of the Republic of Moldova.

The scientific issue of major importance solved as part of the research is the multidimensional research of the integration of ethnic minorities at national and international level, as well as the elucidation of international practices and the identification of constituent elements of the integration, which resulted in drafting of lege *ferenda* to strengthening and improving the normative and institutional framework for the integration of ethnic minorities in the Republic of Moldova.

The theoretical significance of results consists in the complex study of the legal regulations of the integration of ethnic minorities in the Republic of Moldova for the national and international scientific community.

The applicative value of the thesis is the practical applicability of conclusions and recommendations by the Bureau of Interethnic Relations and other central public administration, local public administration and civil society.

***Implementation of scientific results*.** The findings included in this thesis contributed to the elaboration of the "Strategy for strengthening the interethnic relations in the Republic of Moldova for the years 2017-2027" and the Action Plan for the timeframe 2017-2020.

LISTA ABREVIERILOR

alin.	**alineat**
APCE	**Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei**
art.	**articol**
BRI	**Biroul Relaţii Interetnice**
CCA	**Consiliul Coordonator al Audiovizualului**
CEDO	**Curtea Europeană a Drepturilor Omului**
CPPEDAE	**Consiliul pentru prevenirea şi eliminarea discriminării şi asigurarea egalităţii**
CSCE	**Conferinţa pentru Securitate şi Cooperare în Europa**
CSI	**Comunitatea Statelor Independente**
ECRI	**Comisia Europeană împotriva Rasismului şi Intoleranţei**
EPU	**Evaluarea Periodică Universală**
HG	**Hotărâre de Guvern**
ÎCMN	**Înaltul Comisar pentru Minorităţi Naţionale**
lit.	**litera**
ONG	**Organizaţie non-guvernamentală**
ONU	**Organizaţia Naţiunilor Unite**
OSCE	**Organizaţia pentru Securitate şi Cooperare în Europa**
PNADO	**Planul Naţional de Acţiuni în domeniul Drepturilor Omului**
RM	**Republica Moldova**
RSSM	**Republica Sovietică Socialistă Moldovenească**
SUA	**Statele Unite ale Americii**
TRM	**Instituţia Publică Naţională a Audiovizualului Compania „Teleradio-Moldova”**
UE	**Uniunea Europeană**
UNESCO	**Organizaţia Naţiunilor Unite pentru Educaţie, Ştiinţă şi Cultură**
URSS	**Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste**

INTRODUCERE

Actualitatea și importanța problemei abordate. În doctrina dreptului constituțional este evidențiat faptul că într-un stat democratic, normele constituționale prevăd că suveranitatea și puterea de stat aparțin poporului [1, p. 104]. Majoritatea constituțiilor democratice specifică în textul lor că sunt adoptate de către popor sau în numele acestuia [2, p. 30]. Constituțiile contemporane sunt edificate în spiritul umanismului fiind evidențiată dimensiunea umană în care *poporul este fundamentul statului democratic* [1, p. 336].

Doctrina autohtonă evidențiază just faptul că, poporul, indiferent de apartenența etnică, este suportul demografic al statului [3, p. 80]. Pornind de la această premisă, importanța științifică a tezei rezidă în studierea aprofundată a integrării minorităților etnice în vederea asigurării unității poporului și dezvoltării societății Republicii Moldova. Evidențiem că acest deziderat reprezintă o direcție strategică a activității din sfera științei și inovării pentru anii 2013 – 2020, aprobată de Parlamentul Republicii Moldova [4].

La nivelul instituției de învățământ în care s-a desfășurat prezenta cercetare, problematica abordată în teză este delimitată în calitate de prioritate de cercetare în „Strategia de cercetare și inovare la Universitatea de Stat din Moldova" pe dimensiunea următoarelor obiective:

- Căile de consolidare a statului de drept în contextul integrării europene;
- Impactul transformărilor sociale, politice și demografice din Republica Moldova asupra procesului integrării europene [5, p. 22].

La nivelul priorităților științifice ale Uniunii Europene, programul „Horizon 2020. Programul-cadru pentru cercetare și inovare al Uniunii Europene" evidențiază șapte provocări prioritare în cazul cărora investițiile în cercetare și inovare pot avea un impact real în beneficiul cetățenilor. În rândul acelor șapte priorități, se încadrează și problematica tezei de doctor care este afiliată priorității „Europa într-o lume în schimbare – societăți favorabile incluziunii, inovare și reflexive" [6, p. 11]. Această prioritate subliniază necesitatea cercetărilor și inovării privind patrimoniul, identitatea, istoria și cultura europeană și încurajarea edificării „societăților reflexive", fapt ce presupune cercetarea valorilor ce unifică societatea și contribuie la un viitor european comun [6, p. 14].

La nivel practic, actualitatea și importanța problemei investigate pornește în primul rând de la necesitatea de a transpune în practică dezideratul constituțional expus în contextul art. 10 alin. (1) care stabilește că: „Statul are ca fundament unitatea poporului Republicii Moldova. Republica Moldova este patria comună şi indivizibilă a tuturor cetăţenilor săi" [7]. Totodată, prevederile constituționale admit că cetățenii pot fi, și sunt de altfel, eterogeni în identitatea lor etnică, culturală, lingvistică și religioasă. Constituția Republicii Moldova prevede obligația

statului de a garanta dreptul la păstrarea identității etnice. Aceste prevederi sunt formulate nemijlocit în art. 10 alin. (2) prin care se confirmă că „Statul recunoaşte şi garantează dreptul tuturor cetăţenilor la păstrarea, la dezvoltarea şi la exprimarea identităţii lor etnice, culturale, lingvistice şi religioase” [7].

Reieșind din angajamentele internaționale la care Republica Moldova este parte – *Pacta sunt servanda* – importanța temei investigate este determinată de aplicarea cu bună credință a prevederilor internaționale din domeniul drepturilor omului. Drepturile și libertățile minorităților etnice sunt considerate parte integrantă din protecția internațională a drepturilor omului. În acest context, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat „Planul de acțiuni privind onorarea angajamentelor Republicii Moldova față de Consiliul Europei” care conține un set de prevederi ce sunt analizate în contextul prezentei teze și anume: aplicarea Convenției-cadru pentru protecția minorităților naționale, ratificarea Cartei europene a limbilor regionale sau minoritare, fundamentarea unei politici faţă de minorităţi în baza principiilor stipulate în Recomandarea 1201 (1993) a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei, cât și despre consecinţele cunoașterii insuficiente a limbii de stat de către minorități [8].

Problema abordată este importantă pentru implementarea și perfecționarea documentului de politici aprobat de Guvernul Republicii Moldova denumit „Strategia de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2027” [9] și al „Planului de acţiuni pentru perioada 2017-2020 privind implementarea Strategiei de consolidare a relaţiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2027” [10]. De asemenea, subiectul tezei este actual pentru definitivarea și implementarea „Planului național de acțiuni în domeniul drepturilor omului pentru anii 2018-2022”, care conține *inter alia* prevederi referitoare la „reducerea distanței sociale față de grupurile minoritare” [11, p. 18] și „integrării minorităților naționale, etnice, religioase și lingvistice în toate domeniile de activitate ale statului și combaterea discriminării față de persoanele ce fac parte din grupurile minoritare” [11, p. 20].

Importanța temei investigate este determinată și de imperativul asigurării securității naționale. Documentul-cheie al politicii de securitate națională a Republicii Moldova – Strategia securității naționale a Republicii Moldova – prevede expres asigurarea securității societale prin „promovarea [...] garanţiilor privind drepturile reprezentanţilor minorităţilor etnice şi ai diferitelor grupuri sociale minoritare” [12].

Conturăm și necesitatea, atât la nivel doctrinar, cât și la nivel practic, determinării unei terminologii unice pentru domeniul de integrare a minorităților etnice. Considerăm că este indispensabil de a elucida definiția termenului „integrare” cu referire la minoritățile etnice, deoarece în literatura de specialitate acesta este adesea întrebuințat cu referire la cetățenii străini

și/sau apatrizi. De asemenea, este imperios de a clarifica diferența între termenele „minoritate etnică” și „minoritate națională”, deoarece evidențiem că la moment, cadrul normativ al Republicii Moldova conține anumite ambiguități în utilizarea acestor sintagme.

La nivel de priorități de guvernare, ultimele trei Programe de Activitate ale Guvernului Republicii Moldova conțin expres prevederi referitoare la integrarea minorităților etnice. În „Programul de activitate al Guvernului Republicii Moldova Integrare europeană: Libertate, Democrație, Bunăstare. 2013-2014”, în „Capitolul IX. Integrarea minorităților naționale” a fost inclusă în calitate de obiectiv de guvernare „(3) Elaborarea unui cadru strategic pentru asigurarea integrării minorităţilor naţionale în viaţa social-administrativă, cultural-politică şi economică a Republicii Moldova” [13, p. 43]. În „Programul de activitate al Guvernului Republicii Moldova 2015-2018” în „Capitolul XV. Minorități naționale” era prevăzut în calitate de acțiune prioritară „(1) Elaborarea și aplicarea Strategiei de integrare a minorităților naționale din Republica Moldova” [14, p. 52]. Aceeași prioritate s-a menținut și în „Programul de activitate al Guvernului Republicii Moldova 2016-2018” în „Capitolul XVII. Minorități naționale” [15, p. 53].

Problematica tezei de doctor este importantă și în contextul cursului european al țării noastre. Prevederi referitoare la integrarea minorităților etnice în calitate de „obiective a dialogului politic” au fost incluse în „Acordul de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană” [16, p. 8] și în „Planul naţional de acţiuni pentru implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană” [17, p. 5].

Conchidem că tema tezei este de o importanță și o actualitate majoră și corespunde atât cu direcțiile prioritare de cercetare ale Republicii Moldova, cât și cu prioritățile de guvernare și aspirațiile de integrare europeană.

Scopul lucrării rezidă în aprofundarea cercetării asupra integrării minorităților etnice în Republica Moldova, cu analiza reglementărilor internaționale și a experienței statelor ce întrunesc afinități istorice, politice și demografice cu Republica Moldova și care împărtășesc valori europene.

Pentru realizarea scopului au fost trasate următoarele **obiective de cercetare:**

- De a argumenta necesitatea integrării minorităților etnice în vederea asigurării unității poporului și dezvoltării societății Republicii Moldova.
- De a demonstra că integrarea minorităților etnice în vederea consolidării unității poporului este o măsură care se regăsește în reglementările internaționale și este în corespundere cu prevederile referitoare la drepturile omului.

- De a fundamenta studiul în domeniul integrării minorităților etnice prin analiza comprehensivă a terminologiei în domeniu și propunerea definiției proprii pentru termenul „integrare”.
- De a determina care dintre sintagmele „minoritate etnică” și „minoritate națională” este justă din punct de vedere a doctrinei și a contextului Republicii Moldova.
- De a identifica bunele practici din experiența europeană privind integrarea minorităților ce pot fi aplicate pentru perfecționarea cadrului normativ și instituțional din Republica Moldova.
- De a clarifica care sunt premisele principale pentru realizarea integrării minorităților etnice și de a determina în ce măsură acestea sunt întrunite în contextul cadrului normativ și instituțional din Republica Moldova.

Noutatea științifică a rezultatelor obținute. Prezenta teză de doctor este prima lucrare juridică care abordează subiectul consolidării normative și instituționale a integrării minorităților etnice în vedea dezvoltării și consolidării societății Republicii Moldova. Lucrarea abordează reflecțiile doctrinare privind minoritățile etnice în Republica Moldova și delimitează cercetările științifice din alte state din domeniul respectiv; delimitează diferențele și afinitățile între abordările autohtone și cele din alte state; relevă dihotomia utilizării terminologiei juridice cu referire la conceptele „minoritate etnică” și „minoritate națională” și explică oportunitatea utilizării termenului „minoritate etnică” în doctrina și practica autohtonă; analizează terminologia aplicării conceptului „integrare” cu referire la minoritățile etnice și prezintă o definiție inovativă care reflectă particularitățile acestui demers; identifică și analizează elementele constitutive ale integrării minorităților etnice în baza practicii internaționale și a experienței de integrare a Georgiei și Estoniei; evidențiază lecțiile învățate ce pot fi aplicate în contextul Republicii Moldova; evaluează comprehensiv cadrul normativ în raport cu prevederile Convenției-cadru pentru protecția minorităților naționale; analizează cadrul instituțional în vederea corespunderii cu dezideratul de integrare a minorităților etnice; elucidează situația în localitățile din stânga Nistrului; evidențiază elementele prospective a consolidării normative și instituționale a integrării minorităților etnice în Republica Moldova. De asemenea, este importantă și selecția jurisprudenței Curții Constituționale și CEDO referitoare la realizarea acestui demers.

Gradul de profunzime a cercetării efectuate converg spre formularea unor propuneri de îmbunătățire al cadrului normativ și instituțional a integrării minorităților etnice în Republica Moldova, care să conducă la realizarea dezideratului constituțional de asigurare a unității poporului. În consecință, noutatea științifică a lucrării constă în îmbinarea elementului doctrinar și analitic, a celui comparativ și practic, argumentarea naturii juridice a integrării minorităților

etnice în vederea asigurării unității poporului Republicii Moldova. La nivel internațional, problema tezei prezintă un interes sporit atât pentru practicieni, cât și pentru mediul științific, datorită faptului că expune una din modalitățile de realizare a „Liniilor directoare Ljubljana privind integrarea societăților diverse" expuse de Înaltul Comisar pentru minorități naționale al OSCE [18] și trasează un set de elemente definitorii ale procesului de integrare.

Problema științifică de importanță majoră soluționată constă în cercetarea multidimensională a integrării minorităților etnice la nivel național și internațional, precum și *elucidarea* practicilor internaționale și identificarea elementelor constitutive a integrării în baza experienței altor state, *fapt ce a avut ca efect formularea propunerilor de lege ferenda,* în vederea *consolidării și perfecționării* cadrului normativ și instituțional de integrare a minorităților etnice în Republica Moldova.

Importanța teoretică a tezei de doctorat constă în analiza complexă a reglementărilor juridice și cadrului instituțional privind integrarea minorităților etnice la nivel internațional, cât și național, cu exemplificații relevante din jurisprudența Curții Europene pentru Drepturile Omului și a Curții Constituționale a Republicii Moldova în scopul evidențierii carențelor/deficiențelor normative existente și reglementărilor inexacte în realizarea politicii de integrare a minorităților etnice în Republica Moldova și depășirea lor.

Lucrarea exprimă rezultatele investigațiilor și experienței a autorului tezei, acumulate pe parcursul activității profesionale în cadrul instituției Înaltului Comisar pentru Minorități Naționale al OSCE, inclusiv și pe parcursul asistenței în elaborarea politicii de stat în sfera integrării minorităților etnice în Republica Moldova care a culminat cu aprobarea de către Guvernul Republicii Moldova a Strategiei de consolidare a relaţiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2027 [9] și al „Planului de acțiuni pentru anii 2017-2020 pentru implementarea Strategiei de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2020" [10].

Concluziile și rezultatele obținute pot contribui la dezvoltarea doctrine juridice din Republica Moldova în dreptului constituțional și pot fi utilizate la elaborarea manualelor, monografiilor, precum și în activitatea didactică pentru studenți facultăților de drept, științe politice și relații internaționale.

Valoarea aplicativă a lucrării este determinată de aplicabilitatea practică a recomandărilor formulate în teză și de propunerea de *lege ferenda* la „Strategia de consolidare a relaţiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2027" și la „Planul de acțiuni pentru anii 2017-2020 pentru implementarea Strategiei de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2020". Cercetarea poate fi utilizată pentru perfecționarea

programelor de studiu ale instituțiilor din domeniul dreptului, dar și la instruirea cadrelor din sistemul administrației publice centrale, administrației publice locale și societății civile, inclusiv a asociațiilor ce reprezintă minoritățile etnice. Concluziile generate pot fi utile autorităților publice și mai cu seamă Biroului Relații Interetnice în procesul de implementare a Strategiei sus-menționate și a altor documente din domeniul relațiilor interetnice, inclusiv în etapa de elaborare a unei noi politici de integrare a minorităților etnice după expirarea termenului celei existente la moment.

Metodologia cercetării științifice. În vederea realizării prezentului demers științific ne-am bazat pe următoarele metode de cercetare:

- *Metoda logică* a permis identificarea delimitărilor conceptuale ale integrării minorităților etnice, tipurilor de integrare, sistematizarea normelor de drept ce reglementează domeniul integrării minorităților etnice și determinarea criteriilor de abordare a politicilor de integrare;
- *Metoda istorică* a elucidat aspectele evolutive ale reglementărilor internaționale privind drepturile minorităților etnice, în general, și a reglementări internaționale privind integrarea minorităților, în special. Au fost identificate în acest sens organismele internaționale speciale ce au ca scop monitorizarea respectării drepturilor minorităților;
- *Metoda comparativă* a facilitat analiza cadrului legal naţional în raport cu reglementările din principalele acte normative internaționale privind integrarea minorităților etnice;
- *Metoda studiului de caz* a permis studierea experienței de integrare a minorităților etnice din Estonia și Georgia în calitate de state cu o afinitate sporită raportată la contextul politico-juridic al Republicii Moldova. De asemenea, s-a realizat cercetarea situației în domeniul drepturilor minorităților în localitățile din stânga Nistrului;
- *Metoda prospectivă* a facilitat realizarea unui bilanţ al tendinţelor de dezvoltare şi perfecționare a cadrului legal naţional în domeniul integrării minorităților etnice.

Aprobarea rezultatelor. Teza a fost elaborată și discutată în cadrul Departamentului de Drept Public al Facultății de Drept a Universității de Stat din Moldova. Rezultatele cercetării au fost aprobate de Seminarul științific de profil și lucrarea a fost propusă spre susținere în cadrul ședinței Consiliului Științific Specializat, la Specialitatea 552.01 – Drept constituțional.

Conceptele și concluziile de bază ale tezei sunt reflectate în cadrul publicațiilor științifice ale autorului la acest subiect. De asemenea, unele viziuni, teze teoretice, exegeze, au fost prezentate la conferinţe ştiinţifice naționale și internaționale la care a participat autorul tezei:

- Conferința internațională „The integration models of ethnic minorities in the Eastern and Central European countries after 1991” organizată în Latvia, Riga 3 – 4 octombrie 2012;

- Conferința internațională „EU Strategy for the Danube Region: Challenges and Chances 2014 – 2020” organizată în Belgia, Bruxelles 4 – 6 noiembrie 2013 în cadrul rețelei de savanți Danube Strategy Research Network;
- Conferința științifică internațională „Rolul științei și educației în implementarea Acordului de Asociere la Uniunea Europeană organizată la Chișinău 5 februarie 2015;
- Conferința Internațională „Școala Internațională de metodologie în științele socio-umane”, Ediția a II-a, organizată la Chișinău 15-16 noiembrie 2016 în cadrul Universității de Stat din Moldova;
- Forul științific organizat în cadrul programului „The John Smith Trust Wider Europe Fellowship 2017” desfășurat în Marea Britanie, Londra 12 – 16 iunie 2017. Comunicarea științifico-practică „Formarea identității naționale”;
- Conferința internațională „Obstacles and Opportunities for Dialogue and Cooperation in Protracted Conflicts” organizată la Regensburg, Germania, 3 – 9 septembrie 2017 de Leibniz Institute for East and Southeast European Studies.

Ideea integrării minorităților etnice care este prezentată în lucrare a fost expusă de autor în cadrul numeroaselor dezbateri publice care au încununat pregătirea „Strategiei de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2027” și al „Planului de acțiuni pentru anii 2017-2020 pentru implementarea Strategiei de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2020”. Autorul pe parcursul anilor a participat la numeroase emisiuni televizate, a oferit interviuri pentru mass-media din Republica Moldova și din alte țări, a participat la evenimente publice la subiectul cercetat și a organizat evenimente naționale de anvergură.

Sumarul compartimentelor tezei. Teza este structurată după cum urmează: adnotare (în limbile: română, rusă și engleză), lista abrevierilor și introducere, trei capitole, care includ subcapitole, concluzii și recomandări, lista bibliografică. Astfel, lucrarea debutează cu o introducere, care cuprinde actualitatea și importanța problemei abordate, scopul și obiectivele tezei, problema științifică importantă soluționată, importanța teoretică a tezei, valoarea aplicativă a lucrării, metodologia cercetării științifice și aprobarea rezultatelor tezei.

Capitolul 1 intitulat *„Analiza cadrului teoretic în domeniul integrării minorităților etnice”* este dedicat analizei gradului de investigare a temei cercetate în Republica Moldova și peste hotarele ei. La finalul capitolului, în baza studierii literaturii de specialitate, se realizează o analiză comparativă a abordărilor științifice din țară și din străinătate. Este formulată problema de cercetare și direcțiile de soluționare a acesteia, scopul și obiectivele tezei.

Capitolul 2 intitulat „*Determinarea naturii juridice a integrării minorităților etnice”,* fundamentează principalele direcții a cercetării prin elucidarea dihotomiei dintre conceptele „minoritate etnică” și „minoritate națională”, analiza teoretică și practică al termenului „integrare” și delimitarea elementelor-cheie ce au stat la baza formulării definiției proprii. În contextul acestui capitol este realizat studiul comprehensiv al reglementărilor normative și instituționale la nivel internațional privind integrarea minorităților etnice. De asemenea, este studiată experiența Georgiei și a Estoniei care a facilitat elucidarea unor trăsături definitorii ale procesului de integrare a minorităților etnice ce pot contribui la perfecționarea cadrului normativ și instituțional din Republica Moldova.

Capitolul 3, denumit *„Tendințele și perspectivele de integrare a minorităților etnice în Republica Moldova”,* evaluează cadrul normativ al Republicii Moldova în raport cu prevederile Convenției-cadru pentru protecția minorităților naționale, analizează cadrul instituțional de profil în vederea elucidării elementelor referitoare la integrarea minorităților, este prezentată situația în domeniul de cercetare în localitățile din stânga Nistrului și sunt trasate perspectivele consolidării normative și instituționale a integrării minorităților etnice în Republica Moldova.

La finalul fiecărui capitol sunt prezentate concluzii, iar teza de doctorat finalizează cu un compartiment de numit „*Concluzii şi recomandări*”, care cuprinde ideile generalizatoare la subiectul tezei. De asemenea, este prezentată problema științifică importantă soluționată.

1. ANALIZA CADRULUI TEORETIC ÎN DOMENIUL INTEGRĂRII MINORITĂȚILOR ETNICE

Capitolul de față conține analiza profundă a cercetărilor științifice la tema integrării minorităților etnice. Sunt evidențiate distinct principalele tendințe în cercetarea problematicii tezei prin prezentarea accepțiunilor teoretice ale savanților autohtoni și a celor din alte state. S-a ales această abordarea pentru a permite delimitarea trăsăturilor doctrinare la nivel național și internațional.

În baza studierii aprofundate a materialelor științifice la tema tezei, la sfârșitul capitolului s-a formulat problema de cercetare și direcțiile de soluționare a acesteia, dar și scopul și obiectivele tezei.

1.1. Doctrina autohtonă în domeniul integrării minorităților etnice

În Republica Moldova tematica ce vizează minoritățile etnice a fost mereu în atenția mediului academic din domeniul juridic. Reperele teoretice au vizat delimitările conceptuale privind minoritatea etnică, evaluarea cadrului juridic referitor la minoritățile etnice, respectarea drepturilor minorităților etnice, studierea elementelor constitutive ale statului contemporan, evoluția constituționalismului în Republica Moldova. În acest context, printre cercetătorii acestei tematici identificăm din Republica Moldova evidențiem contribuția doctrinarilor Teodor Cârnaț, Alexandru Arseni, Victor Popa, Gheorghe Costache, Gheorghe Avornic, Boris Negru, Ion Guceac. Lucrările acestora au servit în calitate de punct de pornire în cercetarea dată.

În cele ce urmează, vor fi analizate principalele cercetări științifice relevante tematicii tezei de doctor, care au permis evidențierea unor trăsături incipiente studierii problematicii privitor la consolidarea cadrului normativ și instituțional a integrării minorităților etnice.

În contextul științei dreptului constituțional, Teodor Cârnaț în lucrarea „Drept constituțional”, abordând problematica minorităților etnice în Republica Moldova, evidențiază sistemul de garanții constituționale. Este evidențiată respectarea dreptului la identitate a minorităților și anume: consacrarea egalității cetățenilor fără nici o discriminare bazată pe proveniența etnică, religioasă, limbă, în fața legii și a autorităților publice; recunoașterea dreptului la păstrarea limbilor vorbite pe teritoriul țării; garantarea dreptului la asociere, inclusiv în partide politice, fără nici un fel de restricții referitoare la apartenența etnică; obligativitatea de a interpreta și de a aplica prevederile constituționale referitoare la drepturile și libertățile cetățeanului în concordanță cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, cu pactele și celelalte tratate la care Republica Moldova este parte [19, p. 125]. Pe de altă parte, autorul evidențiază interdependența dintre drepturile și obligațiile minorităților etnice, subliniind că persoanele care

fac parte din minorități trebuie să respecte integritatea teritorială, independența și suveranitatea statelor în a căror jurisdicție se află și să nu să se angajeze în acțiuni de natură ce pot periclita aceste valori [19, p. 127].

Referindu-se la Republica Moldova, se precizează că pe teritoriul țării locuiesc reprezentanții mai multor etnii, iar statul urmează să elaboreze și să promoveze politica de reglementare a relațiilor interetnice [19, p. 129]. Lucrarea conține un set de postulate care ajută la elucidarea temei prezentei cercetări și anume: necesitatea respectării drepturilor omului ca un fundament al procesului de integrare a minorităților etnice, importanța respectării obligațiilor cetățenești față de stat atât din partea majorității, cât și a minorităților și imperativul existenței unei politici de stat în domeniul minorităților etnice.

În monografia „Non-discriminarea în condițiile constituționalismului contemporan din Republica Moldova" în capitolul „Eliminarea discriminării față de minorități (etnice, lingvistice, religioase)" Teodor Cârnaț constată că potrivit opiniei generale, inclusiv a experților internaționali, baza legislativă în Republica Moldova cu privire la minoritățile etnice are un caracter democratic și nu contravine standardelor europene. Cu toate acestea, în practică, principiile legislative nu își găsesc reflectarea cuvenită în actele normative, în programele guvernamentale și ca urmare, se realizează cu deficiențe, neasigurând rezultatele scontate [20, pp. 142-143]. Subscriem acestei constatări și în contextul prezentei lucrări se va analiza mai pe larg corespunderea cadrului normativ național în domeniul drepturilor omului cu prevederile internaționale. De asemenea, considerăm importantă constatarea potrivit căreia partea de implementare a legislației reprezintă una din provocările în acest domeniu.

Alexandru Arseni în „Drept constituțional și instituții politice: Tratat" evidențiază că ideea de stat național nu exclude existența pe teritoriul acestuia a unor minorități etnice, adică a unor populații de altă naționalitate decât cea care s-a constituit într-un stat în temeiul principiului naționalităților. Considerăm acest deziderat relevant lucrării, deoarece subliniază faptul că în contextul unui stat național obligația acestuia este de a proteja drepturile minorităților este neschimbată. Autorul evidențiază că „Ignorarea minorităților naționale poate avea consecințe extrem de păgubitoare" [21, p. 343]. Acest deziderat reprezintă un argument valoros pentru inițierea politicii de integrare a minorităților etnice, ce urmează să aibă și caracterul de prevenire a tensiunilor interetnice.

O lucrare valoroasă la problematica cercetării elaborată de Alexandru Arseni și Constantin Olteanu intitulată „Egalitatea și universalitatea drepturilor fundamentale ale omului – principii edificatoare ale statului de drept și democratic". Autorii prezintă o clasificare a drepturilor omului în baza conținutului obligației de respectare și garantare care revine statelor. Drepturile

minorităților etnice sunt considerate ca fiind drepturi cu o dimensiune colectivă [22, p. 18]. În contextul prezentei lucrări, această cercetare este importantă, deoarece evidențiază primordialitatea drepturilor fundamentale ale omului.

Victor Popa în „Drept constituţional şi instituţii politice", relevă faptul că în statele contemporane alături de grupul etnic de bază conviețuiesc și alte grupuri etnice, care în ansamblu constituie poporul. În contextul Republicii Moldova, Victor Popa menționează că „că poporul Republicii Moldova constituie etnia de bază, românii (moldovenii), cât și rușii, ucrainenii, belorușii, bulgarii, găgăuzii și alții care locuiesc pe teritoriul statului și au calitatea de cetățean al republicii" [23, p. 11]. Considerăm corectă aprecierea autorului care evidențiază că minoritățile etnice sunt parte a poporului Republicii Moldova și toate elementele constitutive ale statului se caracterizează prin unicitate, printr-o strânsă legătură politico-juridică cu profunde semnificații și consecințe [23, p. 11].

Gheorghe Costache și Ion Guceac în „Fenomenul constituționalismului în evoluţia Republicii Moldova spre statul de drept", arată că statul contemporan se caracterizează prin faptul că garantează 3 tipuri de drepturi ale subiecților: dreptul la independență de la puterea de stat, dreptul la participare în puterea de stat, drepturile sociale, economice și culturale. Cercetătorii evidențiază că mai întâi au apărut drepturile la independență de la puterea de stat, care includ libertatea apartenenței religioase și a conștiinței, libertatea credinței, dreptul la libertatea individuală [24, pp. 31-32]. În viziunea noastră, prezenta clasificare este valoroasă prin faptul că evidențiază primordialitatea apariției drepturilor ce vizează identitatea persoanei ca un aspect fundamental de manifestare a libertății în raport cu statul.

Gheorghe Avornic alături de alți autori în „Tratat de teoria generală a statului şi dreptului. Vol. I", accentuează atributele statului și anume: autoritățile publice, teritoriul, populația (cetățenia), suveranitatea, sistemul de impozitare, elaborarea și aplicarea dreptului. Cercetătorul evidențiază că fără populație, puterea statală asupra unei colectivități umane nu poate fi realizată [25, p. 73]. De asemenea, se evidențiază că între stat și fiecare individ al colectivității statale se stabilesc anumite relații specifice, drepturi și obligații reciproce cuprinse în statutul cetățeanului fiecărui stat [25, p. 74]. Considerăm importantă această constatare, deoarece se evidențiază legătura dintre stat și individ bazată pe un schimb de angajamente – statul se angajează să protejeze drepturile individului, în timp de persoana urmează să realizeze îndatoririle față de stat. Această interdependență este relevantă și contextului de integrare a minorităților etnice în Republica Moldova, deoarece acest proces se bazează pe drepturi și obligații din partea cetățenilor.

Boris Negru și Alina Negru în „Teoria generală a dreptului și statului” evidențiază că națiunea nu trebuie confundată cu naționalitatea sau cu poporul. Naționalitatea exprimă apartenența indivizilor la o anumită națiune, în timp ce poporul desemnează masa indivizilor indiferent de naționalitatea lor și constituie suportul demografic al statului [3, p. 88]. Această constatare este importantă prin faptul că evidențiază aspectul eterogen al poporului și argumentează demersul de consolidare normativă și instituțională a integrării minorităților etnice în vederea asigurării unității poporului.

O cercetare asupra problematicii de consolidare a societății intitulată „Problemele consolidării statalității Republicii Moldova” realizată de Boris Negru, se evidențiază dilema edificării unor principii de coeziune socială în lipsa unei experiențe de liberă afirmare politică, economică și socială în Republica Moldova [26, p. 9]. Ne alăturăm acestei idei și considerăm important de a realiza cercetări științifice ce ar permite compensarea acestei limitări. Este de asemenea relevantă clarificarea laconică al autorului privind populația statului prin care se afirmă că „cei ce locuiesc pe un teritoriu delimitat de frontiere și sunt supuși aceleiași puteri pot avea față de acesta ori calitatea de cetățean, de membru al statului respectiv, ori calitatea de străin (persoană având altă cetățenie decât cea a statului în care locuiește), ori pe cea de apatrid” [26, p. 12]. În contextul acestei relatări, evidențiem că domeniul de cercetare în prezenta teză de doctor vizează explicit relațiile juridice între cetățeni și doar tangențial ne vom referi la străini.

O opinie valoroasă asupra cercetării reprezintă cercetarea lui Victor Pușcaș „Dezvoltarea constituțională a Republicii Moldova. 20 de ani de la adoptarea Constituției”. Autorul evidențiază premisele de dezvoltare a societății și evidențiază cele mai sacre valori ale națiunii sunt: limba, alfabetul, istoria, asigurarea suveranității naționale a poporului, protejarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului. [27, p. 4]. Este evidențiat un concept practic în ceea ce vizează aplicarea acestor valori. Autorul apreciază că în pofida unei Constituții progresiste, realitatea constituțională în Republica Moldova este deplorabilă. Aplicarea practică a prevederilor constituționale vine în contradicție cu acele valori proclamate în documentul fundamental [27, p. 12]. Considerăm că această opinie este relevantă pentru prezenta cercetare, deoarece evidențiază discrepanța care există între reglementările ce se regăsesc în cadrul normativ și aplicarea acestora în practică. De aici, ne alăturăm celor expuse de Victor Pușcaș că exigențele statului de drept și democratic, drepturile omului, libertățile publice, exprimate expres în Constituția Republicii Moldova în mod obligatoriu trebuie să fie receptate în masă de către subiecții de drept, astfel încât cetățeanul să poată percepe la propriu faptul că trăiește într-o societate liberă în care primează valorile general-umane [27, p. 12].

O lucrare de drept constituțional comparativ reprezintă cercetarea autorilor Mihail Bîrgău și Valeriu Gureu „Dreptul constituțional al țărilor străine”. În contextul prezentei teze, este relevantă expunerea privind regimurile constituționale și reflectarea asupra democrației la etapa actuală. Evidențiem două modele de guvernare democratică – modelul Westminster și modelul consensual – care considerăm că au la bază elementele de consolidare a societății prin participarea activă a tuturor membrilor societății indiferent de apartenența etnică, lingvistică, religioasă [28, pp. 14-26].

Pe dimensiunea aplicării reglementărilor internaționale în procesul de integrare a minorităților etnice, reprezintă interes lucrarea lui Nicolae Osmochescu și Vitalie Gămurari „Aplicarea principiului egalității suverane a statelor în practica ONU”. Autorii vorbesc despre egalitatea de jure a statelor, fapt ce presupune că toate normele dreptului internațional se aplică tuturor în egală măsură și au aceeași forță juridică obligatorie [29, p. 63]. Considerăm că principiul egalității suverane a statelor în calitate de principiu fundamental al ONU are un rol important aplicarea reglementărilor internaționale pe dimensiunea drepturilor omului.

La același subiect, este relevantă și cercetarea „Aplicarea directă a reglementărilor internaționale în materia drepturilor omului” de Oleg Balan și Diana Sârcu în care se analizează aplicabilitatea directă a instrumentelor internaționale care consacră drepturi și libertăți fundamentale inerente ale ființei umane. Autorii evidențiază că aceste reglementări devin parte integrantă a sistemului de drept național, având efecte juridice directe și nemijlocite asupra statelor semnatare [30, pp. 11-24]. Prezenta constatare este importantă în contextul tezei, deoarece considerăm important de a studia aprofundat prevederile din domeniul drepturilor omului ce au relevanță pentru realizarea integrării minorităților etnice.

O lucrare ce elucidează importanța Curții Constituționale în asigurarea compatibilității între dreptul internațional și Constituție, realizată de Aurel Băieșu, reprezintă „Interacțiunea Constituției și dreptului internațional: soluții din jurisprudența Curții Constituționale a Republicii Moldova”. Autorul evidențiază că doctrina și jurisprudența internațională prevăd că, după exprimarea consimțământului față de un tratat, statul are obligația de a emite acte juridice, care să confere tratatului forța obligatorie în ordinea juridică internă [31, pp. 24-31]. Relevanța cercetării rezidă în faptul că pe parcursul tezei jurisprudența Curții Constituționale are un rol important în clarificarea unor situații ce vizează prevederile legislației naționale sau chiar realități social-politice a societății din Republica Moldova.

O cercetare care scoate în evidență importanța edificării statului de drept în calitate de măsură indispensabilă pentru protecția minorităților reprezintă lucrarea „Edificarea statului de drept: cerinţă necesară de respectarea a libertăţilor civile a minorităţilor naţionale” elaborată de

Gheorghe Costachi și Andrei Borşevschi. Lucrarea este relevantă tezei de doctorat în primul rând datorită argumentării prezentate de autori în ceea ce vizează importanța asigurării și respectării drepturilor minorităților în contextul componenței plurietnice a Republicii Moldova [32, pp. 4-7].

O altă lucrare de importanță în elucidarea problematicii tezei a fost realizată de Gheorghe Costachi și intitulată „Funcțiile Constituției – factor important de configurare a regimului constituțional contemporan". Autorul evidențiază că un stat de drept nu are nevoie doar de o oarecare constituție, deoarece existența acesteia nu neapărat definește esența unui stat de drept, ci este nevoie de o constituție democratică, care să-și îndeplinească eficient funcțiile prin instaurarea unui regim constituțional democratic real, respectat de către toți [33, pp. 4-10]. Această constatare evidențiază importanța *de jure* și *de facto* a prevederilor democratice în Constituție, cât și în legislația națională.

În cele ce urmează, vor fi analizate prevederile tezelor de doctorat, care au fost elaborate la subiecte aferente cercetării.. O abordate ampla a problematicii minorităților etnice a fost realizată în tezele de doctor, elaborate la subiecte aferente cercetării.

În teza de doctor în drept a Galinei Pogoneț „Statutul juridic al minorităților etnice în Republica Moldova" este realizată analiza reglementărilor privind minorităţile etnice, precum şi examinarea practică a aplicării lor la nivel național și internațional. Autoarea prezintă corelația dintre dreptul intern și internațional în domeniul drepturilor omului și analizează protecția minorităților în sistemul internațional [34]. Prezenta lucrare este relevantă prin faptul că a elucidat un set de direcții importante în baza cărora este fundamentat demersul cercetării procesului de integrare a minorităților etnice și anume: necesitatea respectării drepturilor omului ca un deziderat central pentru funcționarea statului de drept, corespunderea legislației naționale la prevederile și standardele internaționale din domeniul drepturilor omului și protecției minorităților, rolul important din partea organizațiilor internaționale în prevenirea și medierea conflictelor interetnice.

În teza de doctor în drept a Roxanei-Alina Petraru „Protecția drepturilor minorităților naționale în dreptul internațional public", autoarea s-a axat pe delimitarea aspectelor doctrinare din dreptul internațional public și analiza acestei tematici în contextul sistemului de protecție a drepturilor minorităților etnice [35]. Acest demers a evidențiat în mod repetat relația de interdependență dintre sistemul internațional de protecție a minorităților și cadrul normativ național.

Teza de doctor în drept a Simonei Galiman „Dreptul minorităților naționale la identitate etnică", reprezintă un demers științific care a aprofundat studiul dreptului minorităților la

identitate. Cercetarea a analizat aspectele teoretice și practice pentru recunoașterea și păstrarea identității etnice a minorităților [36]. În contextul tezei de doctor, această cercetare este relevantă prin evidențierea dreptului la identitate, atât din partea minorităților etnice, cât și din partea majorității etnice.

O cercetare ce prezintă interes reprezintă teza de doctor în drept a Grimailo Nelea „Rolul organizațiilor internaționale regionale în procesul de create a normelor de drept internațional". Autoarea analizează comprehensiv specificul creării normelor internaționale și tendințele noi în domeniu [37]. Acest fapt este relevant studiului efectuat, deoarece permite elucidarea complexității procesului de luare a deciziilor la nivelul organizațiilor internaționale. Acest fapt argumentează circumstanța în care documentele internaționale au un caracter generalist și nu prezintă reglementări exacte și/ sau definiții exhaustive.

În teza de doctor în științe politice a Alinei Morozan „Minoritățile naționale în Republica Moldova: starea și problemele de integrare (analiza politologică)", este realizat analiza cadrului legislativ și instituțional privind protecția minorităților etnice [38]. Totuși, în pofida faptului că titlul și conținutul cercetării utilizează lexemul „integrare", textul cercetării nu oferă definiția acestuia. De asemenea, în pofida faptului că în lucrare este discutat „rolul patriotismului în formarea și dezvoltarea națiunii politice din Republica Moldova", nu este prezentată importanța constituțională a acestui proces și anume cea de *asigurare a unității poporului*. Totuși, importanța acestui demers constă în tentativa de a utiliza termenul de „integrare" în contextul științific referitor la domeniul minorităților etnice în Republica Moldova.

În contextul aplicabilității prevederilor internaționale din domeniul drepturilor minorităților etnice, este importantă teza de doctor habilitat în drept „Obligațiile pozitive și negative ale statului prin prisma Convenției europene pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale" elaborată de Mihai Poalelungi. Lucrarea respectivă este relevantă problematicii tezei, deoarece argumentează un set de prevederi care sunt utilizate în contextul tezei și anume: prezentarea și analiza principalelor reglementări normative ce reprezintă instrumente internaționale de protecție a drepturilor omului cu vocație universală și regională; investigarea științifică a particularităților principiului universalismului drepturilor omului și cercetarea fundamentului obligației generale de protecție puse în sarcina statelor; analiza jurisprudenței CEDO în contextul statelor implicate în conflicte, unde este discutat și situația din regiunea transnistreană [39].

Reieșind din faptul că procesul de integrare a minorităților etnice este unul intersectorial, este relevant de a prezenta și articolele interdisciplinare referitoare la tematica cercetării.

În articolul științific „Politici mediatice în domeniul protecţiei drepturilor minorităţilor naţionale”, Natalia Beregoi pune în discuție realizarea prevederilor art. 9 din Convenţia-cadru pentru protecția minorităților naționale, care specifică faptul că libertatea de expresie a fiecărei persoane aparținând unei minorităţi include libertatea de opinie şi libertatea de a primi şi comunica informaţii sau idei în limba minoritară, fără ingerinţe din partea autorităţilor publice [40]. În contextul prezentei teze de doctor, considerăm că realizarea prevederilor Convenției-cadru reprezintă o premisă centrală pentru realizarea politicii de integrare.

Igor Boțan în „Armonizarea relațiilor interetnice – sfidări și oportunități”, analizează interdisciplinar specificul de dezvoltare a politicilor privind drepturile minorităților etnice în Republica Moldova [41, p. 12]. Un capitol aparte din cercetare se referă la identificarea unei „idei” de integrare pentru Republica Moldova [41, p. 47]. În contextul tezei de doctor subliniem că integrarea urmează să fie realizată în baza dezideratului constituțional de asigurare a *unității poporului Republicii Moldova* ca fundament al statutului – o idee existentă deja în Constituția Republicii Moldova, însă adesea omisă de decidenți și cercetători.

O altă cercetare autohtonă importantă la tematica tezei reprezintă lucrarea „Integrarea grupurilor etnice și consolidarea națiunii civice în Republica Moldova”, realizată de un grup de autori sub auspiciile Institutului de Politici Publice. Lucrarea scoate în evidență anumite abordări ale statelor privitor la minoritățile etnice. Se evidențiază că relațiile dintre majoritatea etnică și minoritățile etnice sunt influențate de evenimentele istorice, de gradul de implicare a organizațiilor internaționale în elaborarea legislației și de modul de edificare a identității naționale [42]. Aceste constatări sunt relevante pentru teza de doctor, deoarece argumentează necesitatea determinării vectorului politicii de integrare reieșind din contextul Republicii Moldova.

O lucrare valoroasă pentru problematica cercetării reprezintă studiul „Puterea politică și coeziunea socială în Republica Moldova din perspectiva integrării europene” elaborată de un grup de cercetători autohtoni printre care Moraru Victor, Roșca Alexandru, Pantelimon Varzari și Juc Victor. Relevanța acestei cercetări pentru teza de doctor reprezintă faptul că autorii analizează importanța interesului național în realizarea dezideratului de consolidare a societății [43]. În contextul tezei de doctor, importanța acestei lucrări este determinată de argumentarea necesității întreprinderii unor măsuri din partea autorităților pentru integrarea minorităților etnice în vederea asigurării unității poporului – acest fapt fiind de importanța interesului național. De asemenea, evidențiem că lucrarea respectivă delimitează importanța măsurilor ce vor viza realizarea unei păci civice trainice, a solidarității interumane și interetnice în condițiile

proceselor de integrare europeană a Republicii Moldova [43, p. 207]. Acest argument este fundamentat în contextul prezentei teze de doctorat.

O lucrare care discută despre necesitatea altoirii toleranței în Republica Moldova în calitate de măsură ce facilitează conviețuirea în contextul diversității etnice reprezintă cercetarea „Minorităţile naţionale şi toleranţa în Moldova contemporană" realizată de Andrei Borşevschi. Autorul argumentează just că edificarea unei societăți civilizate în Republica Moldova este posibilă doar în contextul în care sunt respectate cu strictețe drepturile și libertățile fundamentale [44, pp. 44-46]. Ne alăturăm acestei idei și în cursul lucrării, respectivul deziderat va fi analizat minuțios.

În urma analizei primare a materialelor științifice, s-a observat că a rămas nesoluționată problema integrării minorităților etnice în vederea asigurării unității poporului Republicii Moldova. Anume acest aspect reprezintă o prioritate de cercetare în scopul consolidării cadrului normativ și instituțional în vederea realizării acestui deziderat constituțional. Totodată, analiza cercetărilor în domeniu, relevă faptul că în Republica Moldova nu există lucrări care au analizat importanța consolidării cadrului normativ și instituțional a integrării minorităților etnice sub aspect juridic în vederea realizării demersului constituțional de asigurare a *unității poporului Republicii Moldova* ca fundament al statului. Nu există cercetări similare nici la alte discipline, deși problema integrării minorităților etnice persistă și ar urma să fie cercetată comprehensiv și multilateral.

1.2. Cercetările științifice privind integrarea minorităților etnice din alte țări

Subiectul de cercetare a constituit întotdeauna un domeniu de interes științific pentru savanții din Occident. Tematica integrării minorităților a fost examinată prin prisma problemelor ce vizează naționalismul, diversitatea etnoculturală și aspectele ce țin de egalitate, non-discriminare, toleranță. Totuși, de la început este necesar de menționat că, în lucrările cercetătorilor din alte state, domeniul integrării minorităților etnice este reflectat mai amplu.

Din punct de vedere al interesului de cercetare, delimităm *lucrări cu un caracter general*, în care se pune accent pe studierea definițiilor și interpretarea documentelor internaționale. Un exemplu elocvent este lucrarea lui T. Modood „Multiculturalism and integration: struggling with confusions". Autorul tinde să fundamenteze cadrul teoretic privind termenul de „integrare" și evidențiază patru modele: asimilare, integrare individuală, multiculturalism și cosmopolitism [45, p. 10]. Una din criticele acestei cercetări, cel puțin în contextul prezentei teze, este faptul că T. Modood nu face vreo deosebire între politica de integrare a imigranților care nu dețin

cetățenie și minorităților etnice care sunt cetățeni. Evidențiem faptul că există o diferență majoră între aceste două aspecte și această dimensiune va fi elucidată în contextul prezentei teze.

O altă categorie de cercetări reprezintă acelea care studiază *situația dintr-un anumit areal geografic*. Din acest punct de vedere, putem evidenția cercetările axate pe situația statelor din fosta URSS și/sau fostele republici socialiste. Interesul cercetătorilor este generat de dorința de a studia relațiile interetnice și politica de stat față de minorități în calea integrării europene și ulterior aderării la Uniunea Europeană.

Printre autorii care au abordat dimensiunea juridică a integrării în țările baltice îi menționăm pe J. Ligenzowska și J. Piecuch, care în articolul „Integrarea minorităților naționale în țările baltice" au examinat politica de integrare sub două aspecte. Primul aspect a vizat cercetarea integrării imigranților, accentul fiind pus pe accesul la serviciile sociale și acomodarea acestora la normele societății gazdă. Al doilea aspect a vizat integrarea minorităților etnice. Autorii confirmă ipoteza lansată și de alți cercetători potrivit căreia aderarea la Uniunea Europeană a condiționat o schimbare în politica statelor baltice referitoare la minorități, deoarece protecția minorităților este unul dintre principiile fundamentale ale UE. De asemenea, prezenta lucrare este relevantă, deoarece face diferența între politica de integrare aplicată în cazul imigranților și în cazul minorităților etnice [46, pp. 168-175].

Cercetătorul N. Muižnieks în studiul „Cât de integrată este societatea în Letonia" descrie direcțiile politicii de integrare ale statului leton. Lucrarea scoate în evidență importanța introducerii unor indicatori cantitativi și calitativi în documentele de politici de vizează integrarea minorităților etnice. În cazul Letoniei, acești indicatori au vizat măsurarea gradului de reprezentativitate a minorităților în sfera publică și asigurarea egalității în drepturi și obligații [47, pp. 51-55]. Una din constatările din acest studiu, care este relevantă pentru demersul inițiat în prezenta teză de doctorat, este necesitatea evaluării efectelor politicii de integrare. Astfel, la nivel practic, este important ca obiectivele politicii de integrare să fie clar stabilite cu indicatori și valori de referință, care permit monitorizarea procesului de implementare. Cercetarea evidențiază că succesul politicii de integrare depinde de implicarea mai multor actori printre care se numără partidele politice, patronatele, sindicatele și organizațiile neguvernamentale. Se evidențiază că o contribuție semnificativă la nivel de societate este așa-numitul proces de depolitizare a relațiilor interetnice, ceea ce înseamnă că partidele politice se angajează să nu antagonizeze opinia publică prin subiecte ce pot afecta relațiile interetnice [47, pp. 31-32].

O altă categorie de cercetări reprezintă lucrările cu privire la situația minorităților în Uniunea Europeană. Interesul cercetătorilor s-a axat pe elucidarea modului în care Uniunea Europeană influențează politica statelor față de minorități.

În lucrarea „Minority Integration in Central Eastern Europe between Ethnic Diversity and Equality" editată de T. Agarin și M. Brosig este analizat rolul Uniunii Europene în promovarea diversității etnice în statele din Europa centrală și de est. Autorii elucidează și rolul dreptului european în promovarea politicilor de integrare a minorităților [48, p. 11]. Una din constatările acestei lucrări care este relevantă și contextului Republicii Moldova, reprezintă faptul că odată cu avansarea procesului de integrare europeană, monitorizarea și asigurarea protecției drepturilor minorităților devine mai importantă. Lucrarea este relevantă contextului Republicii Moldova și prin faptul că este evidențiată partea practică al procesului de integrare a minorităților etnice și anume identificarea indicatorilor de integrare a minorităților prin analiza datelor privitor la angajarea în câmpul muncii, ratele de alfabetizare, mecanismele de asigurare a reprezentativității în sectorul public.

Lucrarea „Forme de participare politică a minorităților naționale în contextul Uniunii Europene" de S. Farcaș, analizează participarea politică a minorităților specificând că, în general, literatura de specialitate reduce acest tip de participare doar la politica electorală, desemnând exclusiv participarea prin vot [49]. În lucrare, sunt prezentate patru nivele de participare politică și anume: nivelul local, regional, național și european. Este evidențiată participarea electorală (participarea la vot) și non-electorală (participarea în procesul decizional, asocierea în organizații neguvernamentale). Importanța constatărilor din această lucrare scoate în evidență multitudinea formelor prin care minorităților etnice pot participa la viața publică, atât la nivel național, cât și supranațional (prin intermediul mecanismelor la nivel european).

O abordare actuală și complexă a problematicii integrării minorităților etnice se regăsește în lucrarea „Integration of new and old minorities in Europe: different or similar policies and indicators?" de R. Medda-Windischer. Cercetarea este relevantă, deoarece elucidează interacțiunea dintre grupurile minoritare „vechi" (așa-numitele „minorități istorice") și cele „noi" (grupuri minoritare care s-au format în baza proceselor migratoare relativ recente). Lucrarea prezintă asemănările și deosebirile, în special în ceea ce ține de drepturile și revendicările acestor grupuri în scopul dezvoltării unui model comun de integrare. Este pus accent și pe analiza politicilor și indicatorilor de integrare a minorităților etnice pentru a evalua impactul politicilor din domeniu [50, p. 16]. Relevanța studiului pentru cercetarea de față constă și în clasificarea propusă de autoare și anume delimitarea următoarelor patru dimensiuni ale integrării minorităților etnice: *integrarea juridică* rezidă în accesul egal la sistemul educațional, piața muncii, dreptul de asociere; *integrarea culturală* constă în realizarea drepturilor culturale ce vizează identitatea grupurilor minoritare; *integrarea socială* vizează relațiile între diferite grupuri minoritare în societate, dar și interacțiunea cu majoritatea etnică; și *integrarea prin identificare*

include formarea sentimentului de apartenență la statul în care locuiesc minoritățile [50, p. 7]. Această abordare servește un punct de referință pentru cadrul teoretic și practic de analiză a politicilor de integrare, deoarece pune bazele unei delimitări a direcțiilor procesului de integrare a minorităților etnice.

Lucrarea „Integrarea minorităților naționale și etnice din Europa Centrală în UE: logici și condiționări" de A. Ivan, reprezintă o contribuție importantă la analiza problematicii din perspectiva procesului de aderare la Uniunea Europeană în cazul Cehiei, Slovaciei, Poloniei şi Ungariei. Autorul ajunge la concluzia că adoptarea legislaţiei privind minorităţile în aceste state a fost accelerată de condiţionările de aderare la UE stabilite la Copenhaga şi care, se regăsesc în strategiile de extindere a Uniunii faţă de aceste ţări. Condiţionările impuse de UE au influenţat dialogul între stat şi minorităţi, iar adoptarea legislaţiei naţionale în domeniul sus-menționat a avut la bază principiul *autonomiei culturale* ce a asigurat păstrarea identităţii minorităţilor. Autorul evidențiază însemnătatea unei abordări comprehensive referitoare la minorități, care ar urma să asigure atât protecţia împotriva discriminării, cât şi promovarea identităţii acestora [51, p. 71]. Acest studiu confirmă ipoteza discutată anterior, care a elucidat că procesul de integrare europeană și mai cu seamă de aderare la UE, impune un set de condiționalități în ceea ce vizează protecția minorităților.

În ceea ce privește literatura de specialitate din România, apreciem pozitiv apariția mai multor lucrări la tematica cercetării de față. Aici este necesar de menționat lucrările lui I. Diaconu intitulate „Minoritățile în dreptul internațional contemporan" [52] și „Minorități: Statut. Perspective" [53]. Acestea reprezintă o analiză complexă ce evidențiază rolul dreptului internațional în perfecționarea cadrului național ce vizează protecția dreptului minorităților etnice. Recunoaştem contribuția prevederilor documentelor internaționale în perfecționarea cadrului național de protecție a drepturilor minorităților și acest fapt va fi elucidat separat în capitolele ulterioare.

O altă cercetare relevantă este intitulată „Drepturile omului. Drepturile minorităților naționale" de C. Jura [54] și prezintă o analiză interdisciplinară ce stabilește raportul existent între protecția drepturilor omului și protecția minorităților etnice. Evidențiem că drepturile minorităților sunt parte componentă a drepturilor omului, fapt ce evidențiază obligativitatea necondiționată a statului de a asigura și proteja aceste drepturi.

O abordare doctrinară valoroasă în domeniul integrării minorităților etnice constituie lucrarea „Politici de integrare a minorităţilor naţionale din România. Aspecte legale şi instituţionale într-o perspectivă comparată" coordonată de L. Salat [55]. Lucrarea reprezintă un studiu multidimensional ce oferă o imagine cuprinzătoare privind regimul minorităților etnice

din România. Analiza regimului minorităților se axează pe cercetarea a trei componente: cadrul normativ, cadrul instituțional și cadrul financiar. În această lucrare evidențiem studiul „Regimul drepturilor minorităţilor în Europa Centrală şi de Est” semnat de M. Căluşer, care identifică o tipologie a politicilor de stat privind minoritățile în baza mai multor criterii de clasificare. În funcţie de organizarea de stat din punct de vedere democratic, sunt identificate mai multe tipuri de democraţii: democraţia etnică, democraţia multinaţională, democraţia multietnică, democraţia liberală şi democraţia consociativă. În dependență de efectele pe care politicile de stat le au asupra păstrării identității minorităților, se disting: asimilarea, integrarea și coabitarea [55, p. 37].

O altă lucrare a autoarei sus-menționate – M. Căluşer – este „Carta Europeană a limbilor regionale sau minoritare în România. Între norme și practici” [56]. Cercetarea reflectă aspectele teoretice și practice ale utilizării limbilor minoritare în învățământ, sfera serviciilor publice și mass-media. Evidențiem faptul că studiul este axat doar pe aplicarea Cărții Europene ca mijloc de protecție a drepturilor minorităților și conservarea patrimoniului lingvistic. În contextul Republicii Moldova, subiectul aplicării Cărții Europene rămâne slab studiat, dar este, totuși, în corelație cu politica de integrare a minorităților etnice.

În Federația Rusă abordarea problematicii minorităților etnice din perspectivă juridică și-a găsit reflectarea în lucrările lui I. Blișenco, S. Iuriev, L. Andricenco, K. Zaica. Aceștia au cercetat aspectele privind drepturile minorităților etnice prin prisma drepturilor omului, sistemului de protecție a drepturilor minorităților etnice la nivel internațional și național, statutului juridic al minorităților etnice, integrării minorităților etnice, mecanismelor normative de integrare.

În monografia „Защита прав меньшинств по международному и внутригосударственному праву” A. Abașidze examinează problemele juridice ale protecției minorităților la nivelul Federației Ruse şi cel internațional prin analiza rolului organizațiilor internaționale în domeniul protecției minorităților cum ar fi ONU, OSCE și Consiliul Europei [57]. Importanţa prezentării acestei cercetări, rezidă în faptul că reiterează importanţa prevederilor internaționale asupra cadrului juridic național.

Cercetătorul S. Iuriev în monografia „Правовой статус национальных меньшинств (теоретико-правовые аспекты)”, realizează o analiză complexă a fenomenului minorităților etnice la etapa actuală din perspectiva dihotomiei între „minoritate – majoritate” [58]. Această abordare este importantă, deoarece scoate în evidență valoarea studierii interacțiunii dintre majoritatea etnică și minorități ca parte a politicii de integrare.

O serie de cercetători au elucidat diferența la nivel juridic și instituțional al procesului de integrare a cetățenilor străini și a minorităților etnice. Un articol potrivit este lucrarea autoarei K.

Zaica [59], care analizează abordările privitor la minorități în democrațiile liberale occidentale ca urmare a creșterii fluxului de imigranți (Canada, Franța, Germania, Marea Britanie și S.U.A). Autoarea conchide că politica de integrare aplicată cetățenilor străini nu poate fi pusă pe picior de egalitate cu referitoare la minoritățile etnice.

Este relevant și studiul cercetătoarei L. Andreicenco în articolul „Mecanisme legale de adaptare socială și integrare a imigranților în Federația Rusă" [60], care supune analizei starea actuală a legislației rusești și mecanismele legale ce asigură adaptarea și integrarea imigranților în Federația Rusă. Autoarea determină problemele reglementării juridice a proceselor de adaptare și integrare a imigranților, fapt ce permite elucidarea unei diferențe evidente privind cerințele înaintate de stat față de persoanele care nu dețin cetățenia statului de referință.

Prezentul subcapitol a scos în evidență faptul că la nivel internațional tematica tezei a fost abordată mai larg. Cercetătorii au studiat aspectele doctrinare ce vizează domeniul minorităților etnice, rolul organismelor internaționale în perfecționarea legislației naționale, evoluția cadrului normativ și instituțional al statelor în procesul de integrare și aderare la Uniunea Europeană. Una din trăsăturile evidențiate este diferența dintre politica statului în procesul de integrare a minorităților etnice și abordarea față de cetățenii străini. Considerăm acest fapt un element important, care va fi ulterior elucidat în subcapitolul referitor la delimitările conceptuale a termenului de „integrare".

1.3. Concluzii la Capitolul 1

Capitolul 1 prezintă o analiză detaliată a materialelor științifice la tema tezei, atât din Republica Moldova, cât și din străinătate. În baza analizei comparate a situației în domeniul de cercetare au fost evidențiate principalele diferențe dintre doctrina națională și cea internațională, s-au trasat conceptele-cheie ale lucrării, care ulterior urmează a fi cercetate în capitolele următoare. Demersul științific efectuat, **a permis formularea problemei de cercetare** și **direcțiile de soluționare** a acesteia, a facilitat **identificarea scopului** și **obiectivelor tezei**, care sunt prezentate în contextul acestui subcapitol.

În *contextul reflecțiilor doctrinare în domeniul integrării minorităților etnice în Republica Moldova* s-a evidențiat tendința de a cerceta domeniul din perspectiva statutului juridic al minorităților. Tematica tezei de doctor – consolidarea normativă și instituțională a integrării minorităților etnice în Republica Moldova – nu a fost studiată într-o manieră comprehensivă. Analiza cadrului doctrinar a permis identificarea unui set de prevederi, care servesc drept punct de pornire pentru realizarea demersului de cercetare juridică sub aspectul dreptului constituțional al integrării minorităților etnice în Republica Moldova.

- La nivel doctrinar, drepturile persoanei în ceea ce vizează identitatea s-au manifestat primordial în dorința persoanei de a obține libertatea individuală în raport cu puterea de stat. Poporul constituie fundamentul statului și fără popor puterea statală nu poate fi realizată. În contextul Republicii Moldova, poporul este constituit din etnia de baza și din alte etnii, care locuiesc pe teritoriul statului și au calitatea de cetățean al Republicii Moldova.
- Doctrinarii autohtoni au evidenția că Republica Moldova este un stat național, însă acest fapt nu exclude obligația statului de a proteja drepturile minorităților etnice.
- Consolidarea normativă și instituțională a integrării minorităților etnice urmează să aibă loc doar în contextul respectării drepturilor omului. Drepturile minorităților sunt parte componentă a drepturilor omului, fapt ce presupune obligativitatea necondiționată a statului de a asigura și proteja aceste drepturi.
- La nivel doctrinar, legătura dintre stat și individ se bazează pe o relație de interdependență, care este aplicabilă procesului de integrare a minorităților etnice, și anume: statul se angajează să protejeze drepturile persoanei, în timp ce persoana se obligă să respectă îndatoririle față de stat. Totodată, transpunerea în practică a politicii de integrare a minorităților etnice presupune respectarea drepturilor și obligațiilor cetățenești, atât din partea majorității, cât și a minorităților.
- În literatura de specialitate autohtonă s-a evidențiat oportunitatea identificării unei „idei" de integrare pentru Republica Moldova. În contextul tezei, considerăm că integrarea urmează să realizeze dezideratul constituțional de asigurare a unității poporului Republicii Moldova. Acest postulat a fost cercetat limitat în contextul științific și urmează a fi desfășurat în prezenta cercetare.
- Doctrinarii autohtoni au evidențiat importanța reglementărilor internaționale din domeniul drepturilor omului în calitate de punct de referință pentru perfecționarea cadrului normativ și instituțional de protecție a drepturilor omului. Considerăm că analiza minuțioasă a prevederilor internaționale cu referire la integrarea minorităților etnice va permite elucidarea unor practici ce pot fi transpuse în legislația națională în vederea îmbunătățirii acesteia.
- Literatura de specialitate din domeniului dreptului constituțional a aplicat pe larg cercetările comparative și în baza studiilor de caz pentru e elucida bunele practici din alte state în vederea transpunerii acestora în contextul național. Din acest motiv, considerăm important de a menține această tendință și în contextul respectivei teze.

- La etapa preliminară, analiza literaturii de specialitate autohtone a scos în evidență un set de provocări referitoare la cadrul normativ național și anume: implementarea defectuoasă a legislației și existența prevederilor declarative din cadrului normativ de specialitate,
- De asemenea, cercetătorii autohtoni consimt riscurile ce pot surveni din izolarea, ignorarea și limitarea drepturilor minorităților, evidențiindu-se potențialul unor consecințe negative asupra societății.
- Doctrinarii autohtoni au utilizat cu precădere conceptul „minoritate etnică". De asemenea, evidențiem interesul asupra polemicii referitoare la sintagmele „minoritate etnică" și „minoritate națională". În acest context, considerăm oportun de a ne expune referitor la utilizarea acestei terminologii în cadrul normativ, dar și în contextul doctrinar din Republica Moldova.

Aceste postulate servesc în calitate de punct de referință pentru cercetarea problematicii tezei în contextul Republicii Moldova și vor fi desfășurate în capitolele ce urmează.

În ceea ce vizează cercetările științifice din alte state la tematica tezei de doctor putem conchide următoarele:

- Domeniul integrării minorităților etnice a fost studiat mai aprofundat decât în doctrina autohtonă. Acest fapt este argumentat de politicile existente în acest domeniu în alte state și a existenței unor instituții de cercetare care se ocupă cu studierea acestei problematici în mod special.
- Cercetările s-au axat pe delimitarea aspectelor teoretice generale și au vizat problema naționalismului, identității, diversității culturale, egalitatea, non-discriminarea și toleranța. De asemenea, un număr important de cercetători au efectuat studii complexe pentru elucidarea tematicii sub aspect teritorial-geografic. Pentru tematica tezei de doctor sunt relevante cercetările asupra statelor din fosta URSS și/sau fostele republici socialiste care au aspirații de integrare europeană sau care deja au aderat la Uniunea Europeană. Acest fapt ne îndrumă spre realizarea analizei în baza studiilor de caz a unor state cu aspirații de integrare europeană în procesul consolidării societății.
- Analiza preliminară a experienței statelor baltice evidențiază că succesul realizării integrării minorităților etnice depinde de implicarea întregii societăți, nu doar de efortul structurilor de stat. Un rol important revine partidelor politice, care ar urma să depolitizeze sfera relațiilor interetnice. În contextul cercetării, urmează să identificăm care sunt elementele constitutive care ar asigura viabilitatea efortului de integrare.
- O constatare importantă ce reiese din analiza cadrului internațional este faptul că procesul de integrare europeană și mai cu seamă cel de aderate la Uniunea Europeană influențează

major cadrul normativ cu referire la minoritățile etnice. Prevederile referitoare la minorități devin mai specifice, mai exigente și introduc mecanisme adiționale de monitorizare a implementării legislației. Această concluzie ne îndrumă spre necesitatea efectuării unei analize critice asupra normativ și instituțional cu referire la integrarea minorităților etnice.

- În mod unanim, atât cercetările doctrinarilor autohtoni, dar și cei din străinătate au evidențiat rolul major al reglementărilor internaționale în perfecționarea cadrului normativ. La această etapă tranzitorie s-a evidențiat importanța Convenției-cadru pentru protecția drepturilor minorităților naționale. Analiza preliminară din acest capitol a scos în evidență rolul a trei organizații internaționale ce au competențe în domeniul protecției drepturilor minorităților și anume: ONU, OSCE și Consiliul Europei. Acest fapt determină studierea aprofundată a reglementărilor acestor organizații cu referire la problematica cercetării.
- În doctrina internațională, una din carențele ce vizează cercetarea integrării minorităților etnice este faptul că unii cercetători nu fac o diferență clară între politica de integrare a imigranților/ cetățenilor străini și a minorităților etnice care sunt cetățeni ai statului. În contextul prezentei cercetări, urmează să delimităm această diferență.

În baza demersului științific realizat constatăm că **problema științifică de cercetare** rezidă în necesitatea investigației multidimensionale a reglementărilor juridice și instituționale a integrării minorităților etnice la nivel național și internațional în vederea realizării dezideratului constituțional de asigurare a unității poporului Republicii Moldova, precum și *elucidarea* practicilor internaționale privind integrarea minorităților etnice și identificarea elementelor constitutive a integrării. Acest *fapt va avea ca efect formularea propunerilor de lege ferenda,* în vederea *consolidării și perfecționării* cadrului normativ și instituțional de integrare a minorităților etnice în Republica Moldova.

Această cercetare complexă al cadrului normativ și instituțional, atât la nivel național, cât și internațional, al materialului teoretic și empiric, are ca **scop** elucidarea modului în care urmează de realizat consolidarea normativă și instituțională a integrării minorităților etnice în Republica Moldova, cu oferirea de exemple concrete din experiența statelor care întrunesc afinități istorice, politice și demografice cu cele a Republicii Moldova și care se află în proces de integrare europeană sau au aderat deja la Uniunea Europeană. Ca urmare a analizei prevederilor doctrinei naționale și internaționale, a literaturii de specialitate și a prevederilor internaționale, lucrarea își propune să evidențieze carențele normative și instituționale existente și reglementările inexacte în realizarea politicii de integrare a minorităților etnice în Republica Moldova.

Pentru realizarea acestui scop, au fost stabilite următoarele **obiective de cercetare**:

- Analiza dihotomiei între conceptele „minoritate etnică” și „minoritate națională” din perspectiva doctrinei naționale și internaționale, în scopul argumentării oportunității de utilizare al conceptului de „minoritate etnică” în contextul tezei;
- Analiza noțiunii de „integrare” expusă atât în literatura de specialitate, cât și în legislație, în scopul elucidării terminologiei de utilizare în contextul politicii referitoare la minoritățile etnice;
- Cercetarea reglementărilor și practicilor internaționale din domeniul integrării minorităților etnice, inclusiv a experienței de integrare a Estoniei și Georgiei, în vederea identificării particularităților acestui demers în contextul statelor cu aspirații de integrare europeană sau care deja au aderat la Uniunea Europeană;
- Analiza cadrului normativ și instituțional în Republica Moldova în vederea evidențierii lacunelor existente în calea realizării integrării minorităților etnice;
- Evidențierea mecanismelor care ar facilita consolidarea normativă și instituțională a integrării minorităților etnice în Republica Moldova în vederea realizării dezideratului constituțional de asigurare a unității poporului Republicii Moldova;
- Formularea recomandărilor de *lege ferenda* în vederea îmbunătățirea cadrului normativ și instituțional a integrării minorităților etnice în Republica Moldova.

În scopul atingerii obiectivelor de cercetare, ne propunem realizarea următoarelor **direcții de cercetare**:

- Pentru a efectua delimitarea conceptuală a noțiunilor de „minoritate etnică”, „minoritate națională”, „integrare”, este necesară cercetarea surselor doctrinare, analiza prevederilor documentelor internaționale și prevederilor legislației naționale, jurisprudența Curții Europene pentru Drepturile Omului și jurisprudența Curții Constituționale a Republicii Moldova. În rezultat, s-a argumentat oportunitatea utilizării în teză, dar și în contextul doctrinar și cel empiric al Republicii Moldova al termenului „minoritate etnică”. De asemenea, s-a propus o definiție proprie al termenului de „integrare” și au fost identificate fundamentele conceptuale ale acestui termen în contextul politicii cu referire la minoritățile etnice.
- Pentru a identifica particularitățile procesului de integrare a minorităților etnice, s-a cercetat practica la nivel internațional și s-au identificat două state a căror analiză comparată a permis identificarea unor trăsături comune în domeniu, care ar putea contribui la îmbunătățirea acestui deziderat în contextul Republicii Moldova.
- Studierea cadrului normativ al Republicii Moldova cu referire la minoritățile etnice și evaluarea acestuia în vederea corespunderii cu prevederile Convenției-cadru pentru

protecția drepturilor minorităților naționale, reieșind din premisa că baza politicii de integrare este respectarea drepturilor minorităților.

- Analiza cadrului instituțional al Republicii Moldova cu atribuții în domeniul minorităților etnice în vederea determinării gradului de realizare a acțiunilor ce vizează integrarea minorităților etnice și asigurarea unității poporului Republicii Moldova.
- Examinarea situației în localitățile din stânga Nistrului (Transnistria) în scopul elucidării perspectivelor de realizare a politicii de integrare de către autoritățile Republicii Moldova și pentru identificarea recomandărilor ce ar crea premise pentru îmbunătățirea situației din domeniul drepturilor omului.
- Sintetizarea tendințelor din sfera consolidării normative și instituționale a integrării minorităților etnice în Republica Moldova, în vederea formulării unor propuneri de *lege ferenda* și a unor concluzii și recomandări pentru o mai bună realizare a politicii de integrare a minorităților etnice în Republica Moldova.

În urma celor expuse, cercetarea efectuată va contribui la înțelegerea și îmbunătățirea cadrului normativ și instituțional de integrare a minorităților etnice, în vederea realizării dezideratului constituțional de asigurare a unității poporului Republicii Moldova, cu respectarea normelor constituționale și internaționale de respectare a drepturilor minorităților.

2. DETERMINAREA NATURII JURIDICE A INTEGRĂRII MINORITĂȚILOR ETNICE

În debutul acestui capitol, clarificăm aspectele teoretice a dihotomiei „minoritate națională” și „minoritate etnică” și vom argumenta oportunitatea utilizării termenului „minoritate etnică” în contextul studiului. De asemenea, vom definitiva esența doctrinară al termenului „integrare” în contextul domeniului de cercetare prin evidențierea elementelor constitutive și propunerea definiției proprii.

Un alt demers important realizat în acest capitol este analiza cadrului internațional și a prevederilor referitoare la integrarea minorităților etnice în contextul a trei organizații internaționale: Organizația Națiunilor Unite, Consiliul Europei și Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa.

Aspectele empirice ale integrării minorităților etnice sunt elucidate prin analiza reglementărilor de integrare existente în practica internațională și mai cu seamă în cercetarea experienței Estoniei și Georgiei.

2.1. Dihotomia conceptelor „minoritate etnică” și „minoritate națională”

În contextul prezentei teze, se utilizează cu precădere termenul de „minoritate etnică” și în cele ce urmează, se va explica raționamentul folosirii acestei noțiuni, se vor prezenta principalele abordări privitor la dihotomia „minoritate etnică” și „minoritate națională”, precum și opinia proprie referitor la această dualitate conceptuală.

Abordarea conceptelor va începe cu analiza elementelor constitutive ale lexemului „minoritate”. Acest termen este un derivat etimologic de la latinescul „minor”, semnificând „mai mic” [61]. În literatura juridică, acest lexem se utilizează cu precădere în îmbinare cu noțiunile „etnic”, „național”, „religios”, „lingvistic”, „rasial”. Însă cele mai aprige polemici sunt determinate de utilizarea în combinație cu termenele „etnic” și „național”.

În doctrina internațională, cele mai cunoscute definiții pentru conceptul de „minoritate” sunt oferite de cercetătorii F. Capotorti și J. Deschenes, care au fost raportori speciali ai Subcomisiei Națiunilor Unite pentru Prevenirea Discriminării și Protecția Minorităților. Astfel, în viziunea lui F. Capotorti, „minoritatea” reprezintă „un grup numeric inferior restului populației unui stat, în poziție nedominantă, al cărui membri – cetățeni ai statului – posedă din punct de vedere etnic, religios sau lingvistic, caracteristici diferite de cele ale restului populației și care manifestă în mod implicit un sentiment de solidaritate cu scopul de a-și păstra cultura, tradițiile, religia sau limba lor” [62, pp. 16-26]. Capotorti diferențiază două variabile importante în definirea termenului de „minoritate”. Ne referim la *elementele obiective* (inferioritate

numerică, caracteristicile etnice, religioase sau lingvistice ale grupului) şi cele *subiective* (simţul solidarităţii exprimat conservarea culturii, tradiţiilor şi religiei). Autorul evidenţiază că aceste două categorii de elemente sunt interconectate [62, p. 13].

În urma Rezoluției nr. 62 din 1984 a Comisiei privind Drepturile Omului, J. Deschenes a propus următoarea definiţie pentru termenul de „minoritate" – „grup numeric inferior restului populaţiei unui stat, ai cărui membri deţin cetăţenia acestui stat, au caracteristici etnice, religioase sau lingvistice diferite de cele ale restului populaţiei şi sunt motivați de voinţa de a-şi păstra cultura, tradiţiile, religia sau limba" [63, p. 21]. Remarcăm că definiţiile date de Deschenes şi Capotorti practic menționează aceleași elemente constitutive. De aici observăm că unul din elementele definitorii a termenului de „minoritate" este raportului numeric al unui grup față de altul care este mai numeros în baza trăsăturilor culturale, lingvistice, religioase și/sau lingvistice.

O altă noțiune aferentă dezbaterii este termenul de „grup etnic". Acest termen este interconectat lexemului „minoritate", însă nu indică coraportul numeric, ci caracteristicile comportamentale ale comunității de persoane ce fac parte din acest grup. O ilustrare elocventă este prezentată de cunoscutul cercetător A. D. Smith, care în cartea sa „The Ethnic Origins of Nations" afirmă că la baza unui „grup etnic" se află câteva elemente esenţiale, cum ar fi: *numele colectiv* – servește în calitate de marcă a identificabilităţii grupului în înregistrările istorice; *mitul de constituire* – are rolul de a explica apariția și dezvoltarea grupului; trecut comun – ține de aspectul istoric comun al respectivului grup în succesiunea generațiilor și evenimentelor istorice importante pentru grup; *împărtășirea culturii* – vizează sentimentul cultural comun împărtășit la nivel de grup ce adună elementele culturale constitutive și ajută la unirea membrilor și la separarea lor față de cei din afara grupului; *asocierea cu un teritoriu specific* – conturează existența geografică a grupului, care nu neapărat trebuie să fie în posesia fizică a teritoriului, dar contează existenţa simbolică al unui habitat sacru, care servește ca patrie în care se pot reîntoarce [64, p. 210].

Termenul de „minoritate etnică" este descris elocvent de doctrinarul francez A. L. Sanguin. Conform acestuia, chestiunea „minorităţilor etnice" decurge din „nesuprapunerea spaţială între naţiune şi stat. Prin urmare, o minoritate etnică este o „entitate societală de nivel sub-etatic, care trăieşte într-unul din trei contexte spaţiale: marginile frontaliere ale unui stat; izolat, retras în interiorul unui stat; cu un parcurs de tip nomad pe ansamblul teritoriului unui stat (cu referire la anumite comunităţi de romi)" [65, p. 53].

Conform aceluiași autor, „minoritatea naţională" este o colectivitate ce trăieşte într-o zonă transfrontalieră a unui stat A, dar a cărei etnie, limbă, cutume şi simpatii naţionale ţin de statul B.

Sunt mai multe grupuri menţionate în acest sens: germanii din Schlesswigul danez, albanezii Muntenegru şi Macedonia, austriecii din Tirolul de Sud italian, maghiarii din România, grecii din Albania [65, p. 54]. Această definiție indică în mod evident necesitatea întreprinderii măsurilor din partea statului, cu respectarea drepturilor omului, în vederea păstrării unității poporului, care include și minoritățile, însă care pot avea tendința de a se identifica cu un alt stat.

În contextul Republicii Moldova, la nivel doctrinar, dezbaterea asupra dihotomiei „minoritate etnică" și „minoritate națională" se bazează pe definirea elementelor constitutive. Definiția termenul „grup etnic" oferită de Victor Popa, precizează că „grupurile etnice reprezintă o parte a unei etnii de bază, care s-a asociat în stat în alt spaţiu geografic (ruşii, ucrainenii, bulgarii etc.), şi care în virtutea anumitor factori istorici s-au desprins de la etnia de bază şi s-au deplasat, aşezându-se cu traiul compact sau dispersat pe teritoriul etnic al altui popor" [23, p. 32]. Autorul evidențiază că utilizarea termenului de „minoritate națională" pentru grupurile etnice din Republica Moldova poate atrage după sine anumite revendicări din partea minorităților ce pot conduce la secesiunea teritoriului statului.

Cercetătorul autohton Boris Negru consideră că termenul de „minoritate" desemnează un grup etnic, numeric inferior față de restul populației, ai cărui membri au caracteristici etnice, religioase, lingvistice și culturale comune [3, p. 87]. Această definiție confirmă legătura teoretică dintre „grup etnic" și „minoritate", care a fost menționată anterior în contextul tezei. De asemenea, cercetătorul Boris Negru mai adaugă că este important ca aceste calități să se formeze un timp îndelungat și ca grupului dat să-i aparțină un teritoriu al său distinct, unde aceste calități au apărut. Autorul consideră că diferența dintre „minoritate etnică" și cea de „minoritate națională" constă în faptul că grupul dat, în virtutea unor împrejurări cum ar fi colonizarea teritorială, prigonirea, strămutarea forțată etc. s-au pomenit a fi în minoritate pe propriul lor teritoriu. Autorul menționează că turcii din Germania, algerienii din Franța, rușii din Republica Moldova sau găgăuzii nu sunt minorități naționale. În schimb, minorități naționale pot fi considerați românii din Ucraina, maghiarii din România [3, p. 87].

Această idee este susţinută și în Comentariul la Constituția Republicii Moldova unde se menționează că „Republica Moldova este un stat naţional. Pe lângă naţiunea de bază, populaţia statului include și anumite grupuri etnice (constituite din ruși, ucraineni, găgăuzi etc.). Având aceeași cetăţenie – cetăţenia Republicii Moldova – toţi fac parte din poporul Republicii Moldova" [66, p. 64]. Această abordare reflectă caracteristicile menționate anterior ce au fost propuse de A. D. Smith cu referire la criteriul temporal și teritorial de formare a caracteristicilor etnice, religioase, lingvistice și culturale [64].

Din punct de vedere al terminologiei utilizate, în textul Declarației de Independență a Republicii Moldova se utilizează termenul de „persoanelor aparţinând grupurilor naționale, etnice, lingvistice și religioase” [67]. Considerăm că anume această formulare a servit ca punct de referință în argumentarea doctrinarilor autohtoni privitor la oportunitatea utilizării terminologiei de „grup etnic” și „minoritate etnică”.

La nivel practic, problema unui consens în privința unei abordări ce vizează utilizarea unei terminologii uniforme rămâne actuală. *Legea cu privire la drepturile persoanelor aparţinând minorităţilor naţionale şi la statutul juridic al organizaţiilor lor* în art. 1 propune definiția termenului de „minoritatea națională” ca „grupuri de persoane care domiciliază pe teritoriul Republicii Moldova, sunt cetăţeni ai ei, au particularităţi etnice, culturale, lingvistice şi religioase prin care se deosebesc de majoritatea populaţiei – moldoveni – şi se consideră de altă origine etnică” [68].

În procesul de cercetare, am considerat important de a vedea care a fost motivația și argumentarea legiuitorului pentru a utiliza anume sintagma „minoritate națională” în contextul prezentei legii. Menționăm că în baza acestei legi, întreaga legislație a Republicii Moldova a încetățenit utilizarea termenului de „minoritate națională”. În acest sens, s-a accesat și analizat textul stenogramei ședinței Parlamentului Republicii Moldova când a fost votată în lectură finală prezenta lege. S-a menționat că *„Documentele internaționale în ultimii 10 ani, începând de la Declarația ONU din 1999 privește numai o noțiune de „minoritate națională” și în toate documentele numai așa noțiune „minoritățile naționale”. Eu știu că sunt așa niște probleme cea mai mare în mod teoretic, etnice sau naționale, dar îmi pare, că în mod juridic mai clar „minoritate națională* [sic!]*”* [69, p. 31].

Din prezenta formulare observăm lipsa unor argumente doctrinare și juridice, care ar ține cont de prevederile constituționale și de particularitățile Republicii Moldova. Constatăm cu regret că argumentul prezentat de autorii prezentei legi privind utilizarea acestei sintagme a fost bazat mai mult pe un conformism normativ, decât pe un efort autentic de a elaborat cadrul normativ într-o manieră care să răspundă contextului național.

Chiar dacă prezenta lege prezintă definiția și contextul de utilizare a sintagmei de „minoritate națională”, în contextul cadrului normativ și cel de politici alternează și alte formulări. Spre exemplu, în Strategia securităţii naţionale a Republicii Moldova se utilizează sintagma „minoritate etnică” [70], în Strategia de dezvoltare a Poliției pentru anii 2016-2020 se utilizează lexemul „minorități” [71], în Declaraţia de Independenţă a Republicii Moldova – „grupuri naționale, [și] etnice” [67]. Această discrepanță conceptuală în definirea și utilizarea

noțiunilor scoate în evidență lipsa unui consens, atât în plan științific (teoretic), cât și în plan practic la nivelul politic.

În contextul Republicii Moldova, considerăm valid argumentul că la nivel doctrinar și empiric este mai oportun de a utiliza sintagma „minoritate etnică". Din acest motiv, termenul de referință cu privire la grupurile etnice minoritare în contextul politicii de integrare în contextul prezentei teze este de „minoritate etnică". Considerăm că acest termen indică apartenența etnică eterogenă față de grupul etnic majoritar al persoanelor care dețin cetățenia Republicii Moldova și care, alături de majoritatea etnică formează poporul Republicii Moldova. Această formulare corespunde prevederilor și spiritului Declarației de Independență, Constituției Republicii Moldova și a cadrului internațional referitor la drepturile omului.

Termenul respectiv nu aduce prejudicii angajamentelor Republicii Moldova de a asigura și proteja drepturile omului. Credem că dezbaterea privitor la această dihotomie, are o importanță primară la nivel intern, deoarece așa cum a menționat doctrinarul V. Popa [23], poate crea premise pentru revendicări ce ar putea prejudicia ordinea constituțională în Republica Moldova.

În cele ce urmează, se vor analiza eforturile organizațiilor internaționale de a defini conceptele „minoritate națională" și „minoritate etnică". În documentele Organizației Națiunilor Unite se utilizează prioritar formula de „minorități etnice, religioase sau lingvistice", în timp ce standardele europene se referă la „minorități naționale" [50, p. 12]. Aceasta reprezintă o abordare mai nouă de a conceptualiza acest grup de persoane, deoarece în tratatele adoptate în perioada interbelică și în anii `50 ai secolului XX se folosea cu precădere terminologia de „minorități rasiale".

În Recomandarea nr. 1134 a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei privind drepturile persoanelor aparținând minorităţilor naţionale adoptată la 01.10.1990, în punctul 11 găsim o definire a „minorităţilor naţionale" ca „grupuri separate sau distincte, bine definite şi stabilite pe teritoriul unui stat, ai căror membrii sunt cetăţeni ai acelui stat şi prezintă anumite caracteristici religioase, lingvistice, culturale sau altele, care îi deosebesc de majoritatea populaţiei" [72]. În Recomandarea nr. 1201 a APCE din 01.02.1993 se reiterează această prevedere în art. 1 prin care „minorităţile naţionale sunt cetăţenii unui stat care menţin legături de lungă durată, trainice şi permanente cu acel stat; manifestă caracteristici etnice, culturale, religioase sau lingvistice distincte, sunt suficient de reprezentativi, chiar dacă sunt în număr mai mic decât restul populaţiei, sunt preocupaţi de a păstra împreună ceea ce constituie identitatea lor comună, inclusiv cultura, tradiţiile, religia sau limba lor" [73].

Este esențial de menționat că, ambele definiții propuse în cadrul Consiliului Europei au precedat adoptarea în 1994 a Convenției-cadru pentru protecția minorităților naționale. În calitate

de document juridic multilateral, această Convenție nu conține nici o definiție a conceptului de „minoritate națională”, fapt confirmat și de prevederile raportului explicativ al Convenţiei-cadru pentru protecţia minorităţilor naţionale, care constată în punctul 12 că „nici o definiţie a noţiunii de minoritate naţională nu este conţinută în Convenţia-cadru”. În această situaţie s-a decis să se adopte o abordare pragmatică, bazată pe recunoaşterea faptului că deocamdată în acest cadru nu este posibil să se ajungă la o definiţie aptă să întrunească sprijinul general al tuturor statelor membre ale Consiliului Europei [74].

Prin urmare, Consiliul Europei nu a acceptat nici una din definițiile propuse în procesul de elaborare a Convenției-cadru. Conotaţiile diferite pe care termenii sus-menţionaţi îi au în diferite limbi şi regiuni din Europa i-au determinat pe autorii textului în cauză să utilizeze termenul de „minoritate naţională”, care apărea deja în textul Convenţiei [75, p. 222]. Prin urmare, termenul de „minoritate naţională” ca o categorie juridică se referă şi la comunităţile ce pot fi definite ca „minorităţi etnice”. Acest fapt s-a realizat cu scopul de a folosi un termen unic pentru a evita confuziile în aplicarea reglementărilor internaţionale şi, în acelaşi timp, în ideea de a exclude posibilitatea unui tratament diferenţiat aplicat acestor grupuri de persoane.

Din reglementările documentelor internaționale este dificil de a extrage o definiție pentru termenul de „minoritate națională” și mai cu seamă de a face o diferență dintre „minoritate națională” și „minoritate etnică”. Legislația internațională apără drepturile omului fără vreo deosebire pe criterii de limbă, confesiune, apartenenţă etnică sau naţională. Aici este relevant de a menționa jurisprudența CEDO, care cu referire la dezbaterea privitor la terminologia referitoare la „minorități” și „grup etnic” a susținut că limba, religia, cetățenia și cultura sunt indisociabile. În cauza Timishev c. Rusiei, unui reclamant de origine cecenă nu i s-a permis să treacă printr-un punct de control, deoarece gardienii primiseră instrucțiuni să refuze intrarea persoanelor de origine cecenă. CEDO a dat următoarea explicație: „Originea etnică rezultă din ideea grupurilor societale marcate de aceeaşi cetăţenie, afiliere tribală, religie, limbă comună sau aceleaşi origini şi contexte culturale şi tradiţionale” [76]. Mai mult, jurisprudența CEDO echivalează termenele de „origine etnică” și „rasă”. Acest fapt a fost expres menționat în cauza Timishev/Rusia, în care s-a evidențiat că „originea etnică și rasa sunt concepte care se înrudesc și se suprapun” [76].

De asemenea, în cauza Sejdic și Finci c. Bosnia și Herțegovina, CEDO a reiterat această explicație privitor la relația dintre originea etnică și rasă, adăugând că „discriminarea pe criteriul originii etnice a unei persoane este o formă de discriminare rasială” [77]. Această referință a adăugat un cadru suplimentar de protecție împotriva discriminării bazate pe originea etnică.

Prin urmare, reglementările internaţionale privind minorităţile naţionale apără drepturile persoanelor în ceea ce vizează folosirea limbii materne, protejarea patrimoniului cultural,

lingvistic, practicarea religiei etc. acestea fiind inclusiv garantate prin prisma principiului non-discriminării şi al dreptului la identitate. Nici o normă nu face vreo aluzie măcar la un tratament diferenţiat după criteriul apartenenţei etnice sau naționale. Limba, cultura și religia sunt elemente care stau atât la baza definirii termenului de „minoritate naţională”, cât şi cel de „minoritate etnică”. Factorii care marchează această diferență sunt în afara prevederilor dreptului internațional.

În opinia lui E. Patraș, lipsa unui consens privind definirea științifico-juridică a conceptului de „minoritate națională” versus „minoritate etnică” se explică prin dificultăți de ordin juridic, dar mai ales de ordin politic. Acest lucru este argumentat de multitudinea de interese a statelor pe teritoriul căruia locuiesc această categorii de persoane Totodată, importanța definiției se impune prin nevoia determinării beneficiarului drepturilor care se acordă în asemenea cazuri, adică a subiectului de drept [78, p. 11].

Astfel, chiar dacă doctrina juridică include numeroase clarificări ale conceptelor de „minoritate națională” și „minoritate etnică”, aceasta lasă statului terț ultimul cuvânt în ceea ce privește utilizarea termenului de „minoritate națională” asupra unui anumit grup de persoane. Acest fapt reiese și din prevederile Convenţiei-cadru pentru protecţia minorităţilor naţionale. Astfel, fiecare stat-parte la Convenţia-cadru beneficiază de posibilitatea discreţionară de a stabili grupurile de persoane de pe teritoriul său, care sunt acoperite de prevederile Convenţiei. Această selecţie trebuie să fie realizată, însă, cu bună credinţă şi în conformitate cu principiile generale ale dreptului internaţional şi principiile fundamentale enunţate în art. 3 al Convenţiei-cadru [79]. Examinarea acestei chestiuni este reflectată în avizele elaborate de către Comitetul Consultativ al Convenţiei-cadru, care în mod consecvent accentuează faptul că implementarea Convenţiei-cadru nu trebuie să constitute o sursă de distincţii arbitrare şi nejustificate [80].

În studierea materialelor empirice, au fost analizate prevederile instrumentelor de ratificare a statelor care au ratificat Convenția-cadru și au fost evidențiate două tendințe:

1. State care au stabilit definiția pentru grupurile de persoane ce sunt considerate „minorități naționale” în instrumentul de ratificare. Unele din aceste state sunt Germania, Macedonia, Slovenia, Suedia, Albania.
2. State care au stabilit apartenența persoanelor ca fiind „minoritate națională” după ratificarea Convenției-cadru în legislația națională. Din rândul acestor state face parte și Republica Moldova, care prin lege organică a definit noțiunea și criteriile care determină persoanele care fac parte din categoria „minorităților naționale”.

În urma analizei doctrinei privitor la termenele de „minoritate națională” și „minoritate etnică”, dar și a practicii de ratificare a Convenției-cadru de către statele membre ale Consiliului

Europei, se evidențiază alte două tendințe în ceea ce ține de permisibilitatea atribuirii statutului de „minoritate națională” grupurilor etnice minoritate și anume:

1. *Abordarea permisivă*: state care fie în instrumentele de ratificate, fie în legislația națională stabilesc anumite criterii (cetățenie, identitate distinctă etc.) care determină apartenența unei persoane la calificativul de „minoritate națională”, fără a denumi expres acele grupuri etnice care pot fi considerate astfel. Din categoria acestor state face parte și Republica Moldova, care, așa cum s-a prezentat anterior, a stabilit un set de criterii ce trasează profilul apartenenței persoanelor ca aparținând la minorități naționale.
2. *Abordarea restrictivă*: state care în instrumentul de ratificare a Convenției-cadru sau/și în legislația națională recunosc doar anumite grupuri etnice minoritare ca fiind minorități naționale. Acele state au identificat expres acele grupuri etnice care sunt considerate ca aparținând la o „minoritate națională” și uneori, chiar și acelea care nu sunt recunoscute astfel [81, p. 48]. La nivel teoretic, această abordare reflectă poziția doctrinarilor care atribuie calitatea de „minoritate națională” doar anumitor grupuri etnice în virtutea anumitor criterii rigide și care percept existența anumitor riscuri în ceea ce vizează revendicările de autodeterminare.

Reieșind din cele menționate anterior, conchidem că în doctrina juridică persistă un interes sporit pentru a delimita noţiunile de „minoritate naţională” şi cea de „minoritate etnică”. Considerăm că această dezbatere este departe de punctul său final, deoarece, în pofida acestor eforturi, nu s-a ajuns la un consens doctrinar. Același lucru este valid și pentru utilizarea acestor termeni la nivel internațional în rândul statelor, dar și în prevederile documentelor internaționale.

Totuși, reieșind din faptul că unul din **obiectivele de cercetare** setate în lucrare a fost: „De a determina care dintre sintagmele „minoritate etnică” și „minoritate națională” este justă din punct de vedere a doctrinei și a contextului Republicii Moldova”, considerăm că analiza realizată în acest subcapitol a contribuit la **soluționarea problemei științifice** prin reconceptualizarea dezbaterii privind termenele „minoritate etnică” și „minoritate națională”, fiind demonstrată oportunitatea utilizării în doctrină și practică al termenului „minoritate etnică” în contextul Republicii Moldova.

2.2. Fundamentarea teoretică și practică al termenului „integrare”

Etimologic, termenul „integrare” își are originea de la latinescul „integratio” și semnifică „reînnoirea și restaurarea a unui tot unitar” [82]. La nivel internațional, unul din primele documente (cu valoare de recomandare) în care s-a definit acest termen reprezintă „Liniile directoare Ljubljana privind integrarea societăţilor diverse” prezentat de instituția Înaltului

Comisar pentru Minorități Naționale al OSCE [18]. Definiția expusă în acest document determină conceptul de „integrare” „ca un proces dinamic, ce implică mai mulți actori, de angajament reciproc, care facilitează participarea efectivă a tuturor membrilor unei societăţi diverse la viaţa economică, politică, socială şi culturală, și care stimulează un sentiment al apartenenței împărtășit și inclusiv la nivel naţional şi local” [18, p. 4].

La baza acestei definiții se află ideea că, în scopul realizării procesului de integrare, statele urmează să adopte politici menite să creeze o societate în care diversitatea este respectată şi în care toți membrii societății contribuie la edificarea şi menţinerea unei identităţi civice comune și inclusive. Acest lucru se realizează prin asigurarea de şanse egale pentru toți membrii societății.

Considerăm că, valoarea adăugată a acestei definiții constă în faptul că este recunoscut caracterul dinamic al integrării, care presupune ajustarea măsurilor întreprinse de stat în dependență de cerințele și realitățile societății. Este apreciabil și faptul că definiția evidențiază importanța unui „angajament reciproc” care, deși nu este explicat până la urmă în ce ar consta, denotă însemnătatea unui consens larg la nivel de societate.

Această definiție evidențiază patru domenii de realizare a politicii de integrare și anume: economic, politic, social și cultural. Unul din elementele-cheie a acestei definiții, care servește ca o referință a prezentei teze de doctor – unitatea poporului, este reflectată în această definiție prin expresia: „stimulare al unui sentiment a apartenenței împărtășite și inclusive”. În pofida unor inexactități lingvistice ce comportă această formulare, considerăm că la nivelul doctrinei juridice se face referire anume la importanța asigurării unității poporului unui stat.

Limita doctrinară a definiției propuse în textul „Liniilor directoare Ljubljana privind integrarea societăţilor diverse” rezidă în existența unor inexactități privitor la subiecții procesului de integrare. Pe de o parte, prevederile ce evidențiază că procesul de integrare presupune implicarea „mai multor actori” sunt ambigui. Considerăm că este important de a defini în mod clar cine sunt subiecții acestui proces. Pe de altă parte, recunoaștem că documentul este unul general și că scopul acestuia este ghidarea politicilor statelor din spațiul OSCE în armonizarea relațiilor interetnice. Acest lucru este mai cu seamă valid în contextul diferențelor de abordare privind definiția termenelor de „minoritate etnică” și „minoritate națională”.

O altă carență a acestei definiții constă în calitatea traducerii din limba engleză și adaptarea lingvistică a terminologiei utilizate în document. Pagina web a instituției Înaltului Comisar pentru Minorități Naționale a prezintă traducerea documentului în limbile albaneză, bosniacă, croată, maghiară, kazahă, macedoneană, română, rusă și serbă. Considerăm că este important ca aceste traduceri să conțină un limbaj normativ-juridic corespunzător, care să respecte normele de lexic ale fiecărei limbi în care s-a realizat traducerea.

Cercetarea realizată de Institutul de Politici Publice „Integrarea grupurilor etnice și consolidarea națiunii civice în Republica Moldova” este una dintre puținele studii în Republica Moldova, care propune o definiție pentru conceptul de „integrare”. În contextul studiului, conceptul de „integrare” este definit ca „încorporarea tuturor grupurilor etnice prin acordarea de drepturi egale în toate sferele societății, conservându-se identitatea. Procesul de integrare este unul multidimensional, care presupune vizarea fiecărui sector a societății (economic, politic, cultural, social etc.)” [83, pp. 18-19].

Această definiție urmează abordarea reflectată în „Liniile directoare Ljubljana privind integrarea societăţilor diverse”. Este plauzibil faptul că în explicația termenului este reflectată necesitatea păstrării dreptului la identitate, asigurarea egalității și sunt prezentate aceleași patru domenii de realizare a politicii de integrare. Polemica generată de această definiție rezidă în faptul că sunt replicate o serie de inexactități din definiția propusă în documentul elaborat sub auspiciile Înaltului Comisar. Prin referința la „încorporarea tuturor grupurilor etnice” nu se realizează o diferență dintre cetățenii străini și minoritățile etnice și în rezultat, se creează o confuzie în ceea ce vizează aplicarea politicii de integrare.

În linii generale, în doctrina juridică, dar și în cercetările interdisciplinare, nu există un consens privitor la semnificația termenului de „integrare”. În acest context, autorul român L. Salat în lucrarea „Politici de integrare a minorităților naționale în România. Aspecte legale și instituționale într-o perspectivă comparată” menționează că semnificația termenului de „integrare” este încă departe de un consens [55, p. 5].

În contextul cadrului normativ al Republicii Moldova, o definiție a termenului de „integrare” se regăsește în „Strategia de consolidare a relaţiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2027” [9]. În document se precizează că „integrarea reprezintă un proces dinamic şi de angajament reciproc, care implică mai mulţi actori şi mai multe direcţii, care facilitează participarea tuturor grupurilor etnice la viaţa economică, politică, socială şi culturală şi care stimulează un sentiment împărtăşit al apartenenţei civice faţă de stat şi consolidează societatea. Integrarea presupune garantarea drepturilor persoanelor aparţinând tuturor grupurilor etnice, respectarea şi promovarea diversităţii culturale, precum şi crearea precondiţiilor pentru consolidarea societăţii” [9, p. 7].

La fel ca și în cazurile menționate mai sus, prezenta definiție a fost elaborată în corespundere cu abordarea propusă în „Liniile directoare Ljubljana privind integrarea societăţilor diverse”, incluzând, toate avantajele și carențele conceptuale. Considerăm important faptul că respectiva definiție a pus accentul pe însemnătatea de a consolida societatea. Acest fapt este în corespundere cu abordarea reflectată în prezenta teză de doctor și anume că integrarea

minorităților etnice urmează să contribuie la realizarea dezideratului constituțional de asigurare a unității poporului Republicii Moldova. Limita principală a prezentei definiții rezidă în formularea „garantarea drepturilor persoanelor aparținând tuturor grupurilor etnice” [84, pp. 74-75]. Anterior a fost expusă polemica referitoare la această formulare și anume necesitatea delimitării subiecților politicii de integrare.

Considerăm relevant de a prezenta și definiția termenului de „integrare” reflectată în cadrul normativ național, dar care se referă la cetățenii străini. Este vorba despre „Legea privind integrarea străinilor în Republica Moldova”, care definește în art. 3 termenul de „integrare” ca un „proces de participare activă a străinilor, care au obţinut protecţie internaţională sau azil politic sau un drept de şedere în Republica Moldova la viaţa economică, socială şi culturală a societăţii moldoveneşti, prin care ei sunt împuterniciţi să contribuie şi să-şi valorifice întreg potenţialul ca membri ai acestei societăţi, să-şi realizeze drepturile şi să-şi îndeplinească obligaţiile fără discriminare sau excluziune socială pentru propriul lor beneficiu şi pentru beneficiul statului” [85].

Prezenta definiție delimitează subiecții politicii de integrare și anume cetățenii străini, care rezidă legal pe teritoriul Republicii Moldova. La nivel de afinități cu definiția expusă în Strategie, este delimitat dreptul persoanelor de fi membri deplini ai societății, contribuind la binele propriu și la cel comun. La nivel de diferențe, în cazul integrării străinilor, sunt prezentate doar trei direcții – economică, socială și culturală, fiind exclusă participarea în sfera politică din motiv că drepturile politice sunt disponibile în condițiile legii, doar cetățenilor. Considerăm că diferența majoră dintre integrarea minorităților etnice și cea a cetățenilor străinilor rezidă în prevederile constituționale referitoare la fundamentul statului Republicii Moldova care constituie poporul Republicii Moldova.

În baza analizei materialului științific și empiric, s-au identificat elementele-cheie ce reprezintă fundamentul teoretic și empiric al conceptului de „integrare” în contextul politicii cu referire la minorităților etnice. Acestea sunt următoarele:

1. Unitatea poporului reprezintă fundamentul statului. Constituția Republicii Moldova prevede expres în art. 10 alin. (1) „Statul are ca fundament unitatea poporului Republicii Moldova” [7].
2. Necesitatea de a asigura unitatea poporului reprezintă un imperativ de existență al statului. Textul Constituției prevede în art. 10 alin. (1) că „Republica Moldova este patria comună şi indivizibilă a tuturor cetăţenilor săi” [7].
3. Subiecții politicii de integrare urmează să dețină cetățenia statului. Așa cum este precizat în art. 2 alin. (a) din Convenţia asupra cetăţeniei a Consiliului Europei, cetăţenia este

„legătura juridică dintre o persoană şi un stat” [86]. Această convenție a fost avizată de către Comisia Europeană împotriva Rasismului şi Intoleranţei şi a intrat în vigoare pentru Republica Moldova la data de 01.03.2000 [87].

4. Prevederile constituționale recunosc faptul că cetățenii pot fi și sunt, de altfel, eterogeni în identitatea lor etnică, culturală, lingvistică și religioasă. Este prevăzută obligația din partea statului de a garanta dreptul la păstrarea identității. În textul Constituției Republicii Moldova, aceste prevederi sunt formulate expres în art. 10 alin. (2) „Statul recunoaşte şi garantează dreptul tuturor cetăţenilor la păstrarea, la dezvoltarea şi la exprimarea identităţii lor etnice, culturale, lingvistice şi religioase” [7].
5. Existența unei majorități și minorități – așa cum rezultă și din Constituție, determină necesitatea realizării unui cadru de interacțiune la nivel de societate ce implică atât majoritatea etnică, cât și minoritățile etnice și care urmează să respecte prevederile constituționale și internaționale din domeniul drepturilor omului [88, p. 28].
6. Criteriul principal de interacțiune este lipsa discriminării în spiritul prevederilor art. 16 din Constituția Republicii Moldova referitoare la egalitate [7]. În acest context, este relevantă Decizia Nr. 124 din 15.12.2017 a Curții Constituționale de inadmisibilitate a sesizării nr. 117a/2017 privind controlul constituționalității Legii nr.154 din 20 iulie 2017 pentru modificarea şi completarea unor acte legislative care reiterează că „Principiul egalităţii nu înseamnă uniformitate, astfel că dacă unor situaţii egale trebuie să le corespundă un tratament egal, pentru situaţii diferite tratamentul juridic nu poate fi decât diferit. Violarea principiului egalităţii şi nediscriminării există atunci când se aplică un tratament diferenţiat unor cazuri egale, fără a exista o motivare obiectivă şi rezonabilă” [89]. De aici conchidem, că în contextul procesului de integrare statul poate adopta măsuri specifice cu un caracter pozitiv cu referire la minorități și acest fapt nu ar conține vreo clauză ce contravine principiului egalității.
7. Aspectul sectorial al integrării este realizat în domeniul politic, economic, cultural și social. Fiecare dintre aceste domenii, include o multitudine de subdomenii de realizare.
8. Unitatea poporului ca fundament al statului, se realizează în baza elementelor unificatoare cetățenești și anume:
    - Valorile supreme ale statului (statul de drept, democrația, demnitatea omului, drepturile și libertățile omului, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic).
    - Importanța păstrării caracterului suveran, independent, unitar și indivizibil al statului.

- Limba de stat ca element unificator ce asigură interacțiunea la nivel de societate și cu autoritățile publice.
- Cetățenia în calitate de cadru de realizare a drepturilor, libertăților și îndatoririlor fundamentale.

9. Importanța consfințirii dreptului la păstrarea particularităților etnice, culturale, lingvistice și religioase în virtutea prevederilor constituționale, legislației naționale și internaționale cu privire la drepturile omului.

În acest context, în baza studiului efectuat și a delimitării acestor elemente-cheie, propunem propria definiție al termenului „integrare" în contextul politicii cu referire la minoritățile etnice după cum urmează: *integrarea este interacțiunea la nivel de societate în baza elementelor unificatoare cetățenești, care asigură fără vreo discriminare și cu respectarea drepturilor omului, participarea minorităților etnice în domeniul politic, economic, cultural și social în vederea asigurării unității poporului ca fundament al statului, în care statul este patria comună și indivizibilă a tuturor cetățenilor săi.*

La finalul acestui subcapitol, evidențiem că prin analiza respectivă s-a reușit realizarea **obiectivului de cercetare** expus la începutul lucrării și anume: „De a fundamenta studiul în domeniul integrării minorităților etnice prin analiza comprehensivă a terminologiei în domeniu și propunerea definiției proprii pentru termenul „integrare". Acest demers a condus la **soluționarea problemei științifice** prin fundamentarea cadrului conceptual al consolidării normative și instituționale a integrării minorităților etnice și definirea termenului „integrare" cu referire la minoritățile etnice, în corespundere cu doctrina juridică și contextul Republicii Moldova. Un alt **obiectiv de cercetare** – care de altfel este realizat în cursul întregii lucrări, însă care a fost discutat mai aprofundat în acest subcapitol – este: „De a argumenta necesitatea integrării minorităților etnice în vederea asigurării unității poporului și dezvoltării societății Republicii Moldova". Acest fapt a contribuit la **soluționarea problemei științifice** prin concretizarea scopului politicii de integrare a minorităților etnice – asigurarea unității poporului Republicii Moldova și dezvoltarea societății.

2.3. Reglementări normative și instituționale la nivel internațional privind integrarea minorităților etnice

Un element important care argumentează relevanța studierii reglementărilor internaționale decurge chiar din prevederile Constituției Republicii Moldova și a Declarației de Independență. În cel din urmă document se menționează expres faptul că „Republica Moldova garantează exercitarea drepturilor sociale, economice, culturale și a libertăților politice ale tuturor cetățenilor

Republicii Moldova, inclusiv ale persoanelor aparţinând grupurilor naţionale, etnice, lingvistice şi religioase, în conformitate cu prevederile Actului final de la Helsinki şi ale documentelor adoptate ulterior, ale Cartei de la Paris pentru o nouă Europă" [67]. În art. 4 al Constituției Republicii Moldova este prevăzut că dispoziţiile constituţionale privind drepturile şi libertăţile omului se interpretează şi se aplică în concordanţă cu Declaraţia Universală a Drepturilor Omului, cu pactele şi cu celelalte tratate la care Republica Moldova este parte. În alin. (2) se menționează că dacă există neconcordanţe între pactele şi tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului la care Republica Moldova este parte şi legile ei interne, prioritate au reglementările internaţionale [7]. Aceste prevederi indică expres importanța reglementărilor internaționale pentru legislația națională.

Preocuparea pentru drepturile minorităţilor etnice a devenit evidentă la începutul secolului XX şi s-a concretizat, după Primul război mondial, prin tratatele încheiate între Puterile Aliate şi cele asociate cu statele învinse şi între acelea s-au ales cu teritoriile redobândite şi cu o componenţă etnică diferită în aceste teritorii. Cadrul reglementărilor la acea etapă includea cu precădere tratatele încheiate în cadrul Conferinţei de Pace de la Paris (inclusiv a tratatelor speciale numite Tratatele privind minoritățile), Declaraţiile cu privire la minorităţi în contextul Consiliului Societăţii Naţiunilor şi convenţiile bilaterale încheiate între state.

Protecţia minorităţilor prin intermediul tratatelor separate a fost numit „sistemul protecţiei selective" şi întruchipa mecanismul care în mod diferenţiat determina obligaţii de protecție a minorităților în seama statelor [90, p. 141]. Punctul slab al acestui sistem consta în faptul că adesea statele refuzau onorarea angajamentelor asumate. Lipsea un mecanism eficient de monitorizare a prevederilor din tratate. Acest sistem cataloga problemele minorităților în sfera relaţiilor bilaterale sau multilaterale dintre state şi făcea ca statutul minorităților să oscileze în funcţie de natura acestor relaţii şi de schimbările teritoriale ce aveau loc. Din acest motiv, situația minorităților era adesea precară. Protecţia lor era asigurată printr-un sistem de tratate care urmăreau alte scopuri decât protecția acestor grupuri de persoane.

În asemenea condiții, s-a evidențiat necesitatea unui nou sistem de protecţie al minorităţilor la nivel internaţional, care ar permite prevenirea conflictelor generate de tensiunile între state. Drepturile minorităților au fost incluse în „sistemul universal de protecție a drepturilor omului" [91, p. 132]. Această schimbare a determinat ca drepturile minorităților să nu mai constituie domeniul exclusiv a statelor, ci şi a comunităţii internaţionale. Aşa cum este indicat în Comentariile la Recomandarea 1201 „drepturile minorităţilor fac parte din acel domeniu supranaţional al dreptului care include drepturile omului, aceasta implicând faptul că ele nu pot fi în nici un caz privite exclusiv ca o problemă internă a statelor" [75, p. 222].

Astfel, vechiul sistem de protecţie a minorităţilor instituit prin tratatele de după Primul Război Mondial a fost abandonat. Această schimbare a fost resimțită și în literatura juridică în abordarea problemelor legate de protecţia minorităților, dar și în reglementările internaţionale adoptate ulterior [75, p. 225].

Constatând evoluția modului în care au fost reglementate din punct de vedere juridic statutul minoritățile etnice, considerăm important de a analiza prevederile referitoare la minorități din perspectiva a trei organizații internaționale și anume ONU, Consiliul Europei și OSCE. Aceste organizații sunt principalii promotori ai protecției minorităților. Din respectiva analiza urmează să conturăm reglementările ce pun bazele integrării minorităților etnice.

De la început este oportun de a trece în revistă un set de idei ce vor facilita această discuție. Procesul de integrare are la bază asigurarea drepturilor minorităților etnice, dar și necesitatea de a respecta obligațiile și responsabilitățile cetățenești din partea minorităților. Integrarea poate fi considerată drept un răspuns la diversitatea culturală a societății contemporane, în care se asigură drepturi egale minorităților etnice în toate sferele vieții, concomitent creându-se condiții pentru exprimarea, păstrarea și dezvoltarea identității acestora. Acest fapt este asigurat prin garantarea drepturilor speciale: folosirea limbii materne, profesarea și practicarea propriilor religii, accesul, difuzarea și schimbul informației în limba maternă [92, p. 85]. Aceste măsuri au ca finalitate asigurarea conviețuirii armonioase între majoritate și minorități, dar și consolidarea societății și statului. Anume prin prisma acestor idei directoare vom realiza analiza reglementărilor internaționale în cele ce urmează.

Organizația Națiunilor Unite

„Pactul internaţional cu privire la drepturile civile şi politice” prevede în art. 26 că: „Toate persoanele sunt egale în fața legii și sunt îndreptățite spre protecția legii fără vreo discriminare. În acest sens, legea ar trebui să interzică orice discriminare și să garanteze tuturor persoanelor protecție egală și efectivă împotriva discriminării pe motiv de rasă, culoare, sex, limbă, religie, opinie politică sau orice altă opinie, origine națională sau socială, proprietate, statutul de la naștere sau oricare alt statut” [93].

Același Pact în art. 27 este stipulat că „În statele în care există minorităţi etnice, religioase sau lingvistice, persoanele aparținând acestor minorităţi nu pot fi lipsite de dreptul de a avea, în comun cu ceilalţi membri ai grupului lor, viaţa lor culturală, de a profesa şi exercita propria lor religie sau de a folosi propria lor limbă” [93].

Polemica principală generată de acest aceste prevederi vizează întrebarea dacă acestea aduc un rezultat pozitiv din punct de vedere al obligațiilor statelor. Unii cercetători au evidențiat că aceste articole nu justifică obligațiile pozitive ale statului. Din acest motiv, statul nu trebuie să

întreprindă nici o acțiune specială pentru a permite minorităților să-și folosească drepturile [94, p. 143]. Alți cercetători consideră aceste prevederi contribuie la protecția efectivă a minorităților prin respectarea principiilor egalității [95, p. 128].

Considerăm că realizarea drepturilor minorităților înseamnă facilitarea, promovarea și introducerea unor mecanisme care ar permite păstrarea identității lor prin asigurarea egalității în fața legii și lipsa unor prevederi discriminatorii față de minorități în raport cu ceilalți cetățeni. Evidențiem că toate prevederile ce conțin obligații cu un caracter pozitiv nu ar trebui să provoace protecția abuzivă din partea statului. Persoana are dreptul să aleagă liber dacă dorește sau nu să fie considerată o minoritate etnică și să beneficieze de acele drepturi specifice. Simpla accentuare a diversității și deosebirilor etnice poate fi periculoasă dacă nu sunt întreprinse măsuri de integrare. Subliniem că din punct de vedere al procesului de asigurare a coeziunii societății, evidențierea deosebirilor poate duce la alienarea minorităților și izolarea lor.

Din punctul de vedere a realizării practice a drepturilor minorităților, este important și „Protocolul Facultativ la Pactul internațional pentru drepturile civile și politice", care reglementează activitatea *Comitetului pentru Drepturile* Omului, constituit în baza art. 28 al respectivului Pact [93]. Comitetul respectiv este o instituție autorizată care acceptă și analizează plângerile din partea persoanelor care consideră că le-au fost încălcate drepturile prevăzute în Pact [96].

Un alt document de referinţă din cadrul ONU este „Declaraţia cu privire la drepturile persoanelor aparţinând minorităţilor naţionale, etnice, religioase şi lingvistice". Textul Declaraţiei a fost adoptat de Comisia ONU pentru Drepturile Omului prin Rezoluţia nr.16 din 21.02.1992 [97]. Documentul în cauză conține două aspecte importante relevante cercetării de față. În primul rând, acesta reprezintă un instrument internaţional cu prevederi cuprinzătoare în domeniul protecției drepturilor minorităţilor. Unul din motivele adoptării acestuia, care este expres stipulat în textul propriu-zis a fost dorința de „a accentua promovarea constantă și realizarea drepturilor persoanelor aparținând minorităților naționale sau etnice, religioase și lingvistice" [97]. În al doilea rând, documentul a prezentat în mod explicit obligaţiunile pe care statele sunt de acord să le accepte.

Subliniem că sfera de protecție a drepturilor minorităților, menționate în „Declaraţia cu privire la drepturile persoanelor aparţinând minorităţilor naţionale, etnice, religioase şi lingvistice" este mult mai vastă, în comparație cu prevederile „Pactului internațional cu privire la drepturile civile și politice". Acest document conține reglementări care corespund dezideratului de integrare a minorităților etnice și anume: dreptul de a participa la viața culturală, religioasă, socială, economică și publică; dreptul de a participa la luarea deciziilor la nivel național și

regional în probleme de relevanță pentru minorități sau pentru regiunile în care trăiesc; dreptul de a înființa și menține asociații proprii, dreptul de a stabili și menține contacte libere și pașnice cu alți membri ai grupului lor, cu persoane aparținând altor minorități, dar și contacte cu cetățenii altor state de care sunt legați prin apartenența națională sau etnică, religioasă sau lingvistică [97]. Adițional, statul este obligat să asigure resurse potrivite pentru realizarea efectivă a fiecărui drept oferit minorităților. Totuși, dacă prevederile Pactului constituie *imperative juridice* pentru statele părți, semnarea Declarației impune doar *obligații politice* [98, p. 75].

Evidențiem că sistemul instituțional al ONU este deosebit de complex și multilateral. Printre instituțiile relevante subiectului cercetării, este important de menționat Oficiul Înaltului Comisar ONU pentru Drepturile Omului. În contextul Republicii Moldova, a fost prezentat în 2017 opinia *Raportorului special pentru problemele minorităților*, realizat în timpul misiunii în Republica Moldova din 2016. Documentul a evidențiat un set de concluzii și recomandări în chestiunile ce vizează populația de etnie romă, mass-media, educația și situația de pe malul stâng al Nistrului [99].

Republica Moldova trece și prin etapa de monitorizare privind respectarea drepturilor omului denumită „Evaluarea Periodică Universală în cadrul Consiliului ONU pentru Drepturile Omului". Prima examinare a Republicii Moldova în cadrul EPU a avut loc în anul 2011, când au fost înaintate 123 de recomandări în vederea îmbunătățirii drepturilor omului la nivel național. Acestea s-au referit la ameliorarea situației privind drepturile femeilor (20), drepturile copilului (20), combaterea traficului de ființe umane (17), drepturile minorităților etnice (14), drepturile persoanelor cu dizabilități (11), egalitatea de gen și orientarea sexuală (10), combaterea torturii și relelor tratamente și (10) discriminarea rasială (10) [100].

Cea mai recentă EPU a avut loc în 2016 și recomandările prezentate au stat la baza elaborării „*Planului național de acțiuni în domeniul drepturilor omului pentru anii 2018-2022"* [101] (în continuare PNADO). Acesta este deja al treilea document de politici publice ce are ca scop asigurarea respectării și promovării drepturilor omului în Republica Moldova în baza recomandărilor formulate și acceptate de Republica Moldova ca urmare a Evaluării Periodice Universale din cadrul Consiliului ONU pentru Drepturile Omului, precum și recomandărilor formulate de alte mecanisme internaționale de monitorizare a drepturilor omului.

În ceea ce vizează minoritățile, PNADO prevede asigurarea integrării minorităților etnice, religioase şi lingvistice în toate domeniile de activitate ale statului şi combaterea discriminării față de persoanele ce fac parte din grupurile minoritare. În calitate de măsură pentru realizarea acestui deziderat a fost evidențiată implementarea „Strategiei de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017 – 2027" şi a planului de acţiuni pentru anii

2017-2020 privind implementarea Strategiei [101]. O atenție deosebită s-a acordat acțiunilor îndreptate spre prevenirea și combaterea discriminării față de persoanele de etnie romă, precum și față de persoanele ce fac parte din grupurile religioase minoritare.

Evidențiem că la elaborarea PNADO au fost luate în considerare Obiectivele de Dezvoltare Durabilă incluse în Agenda 2030[1]. Acest fapt reprezintă o abordare nouă, axându-se pe promovarea drepturilor omului sub toate aspectele. Prin urmare, interesele oamenilor sunt plasate în centrul procesului de dezvoltare durabilă și s-a considerat că pentru realizarea acestora este oportun de a responsabiliza oamenii în procesul dezvoltării economice, culturale, sociale și politice în baza unei poziții comune în care toate drepturile și libertățile omului sunt respectate.

Deducem din aceste prevederi că și abordarea ONU din ultimii ani a fost schimbată în ceea ce vizează protecția drepturilor omului. De la o monitorizare sectorială, domeniul drepturilor omului a devenit unul inter-sectorial, ceea ce presupune includerea prevederilor în toate domeniile vieții sociale. Considerăm că o abordare similară – caracterul inter-sectorial – urmează a fi aplicată și pentru integrarea minorităților etnice.

În sistemul ONU, rolul de organ judiciar este realizat de Curtea Internațională de Justiție, care acționează ca o instanță mondială. Competența Curții este dublă: decide, în conformitate cu dreptul internațional, litigiile de natură juridică din partea statelor și emite avize consultative cu privire la chestiunile juridice la cererea organelor Națiunilor Unite, a agențiilor specializate sau a unei organizații asociate autorizate să facă o astfel de cerere (jurisdicție consultativă) [102]. Jurisprudența Înaltei Curți servește adesea ca un punct de referință în îmbunătățirea legislației statelor lumii, inclusiv pe dimensiunea referitoare la minorități.

Mai multe reglementări referitoare la drepturile minorităților sunt incluse în sistemul regional și european de protecție a drepturilor omului. În continuare, vom analiza sistemul de protecție a drepturilor minorităților în baza reglementărilor Consiliului Europei și a Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa.

Consiliul Europei

Consiliul Europei este cea mai mare organizație din domeniul drepturilor omului de pe continentul european și are o experiență vastă în perfecționarea continuă al acestui domeniu. Unul din documentele de referință în sfera protecției drepturilor omului la nivel european este „*Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale”*. Acesta este un

[1] În septembrie 2015, Republica Moldova împreună cu alte 192 de state membre ale ONU s-au angajat să pună în aplicare Agenda de Dezvoltare Durabilă 2030 aprobată prin Declarația Summit-ului privind Dezvoltarea Durabilă, care a avut loc la New York în data de 25 septembrie 2015.

document ce conține drepturi generale ale ființei umane, în care putem întâlni elemente referitoare la minoritățile etnice și reglementări generale împotriva discriminării [103].

În conformitate cu reglementările acestui document, drepturile și libertățile stabilite în Convenție ar trebui să fie asigurate tuturor oamenilor fără vreo discriminare pe motiv de sex, rasă, culoare, limbă, religie, opinie politică și altă opinie, origine socială sau națională, asociere cu o minoritate.

În baza prevederilor „*Convenției pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale"* a fost constituită *Curtea Europeană a Drepturilor Omului (CEDO).* Curtea este un organ de jurisdicție internațională, care poate fi sesizată de orice persoană fizică sau juridică care pretinde că un stat membru la Convenție i-a încălcat un drept prevăzut documentul enunțat, dar și în Protocoalele sale adiționale. Este important de remarcat faptul că, Curtea nu reexaminează în fond situațiile juridice expuse de reclamant care au avut loc la nivel național, dar statuează măsura în care autoritățile statului terț au respectat sau nu drepturile garantate de Convenție și Protocoale adiționale [104].

În anii '80, interesul referitor la reglementările referitoare la minorități s-a schimbat semnificativ. S-a determinat că cele mai sensibile probleme care necesită modificări în legislație sunt problemele conectate cu dreptul de a folosi limba minoritară [50, p. 12]. Lucrările asupra unui document corespunzător au luat mai mult de 10 ani și, în rezultat, în anul 1992 a fost prezentată „*Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare"*. În anul 1993 la acest document s-a adăugat și Recomandarea nr. 1201 ca un protocol adițional. Republica Moldova a semnat Carta europeană la 11.07.2002 [105, p. 19]. În 2011, a fost dispusă organizarea unui grup de lucru pentru pregătirea instrumentului de ratificare și în februarie 2012 a fost prezentat proiectul documentului [106], însă până la moment acesta nu a fost supus discuțiilor în Parlament.

Conform reglementărilor Cartei, statele membre sunt obligate să-și bazeze politicile și legislația pe ideea că minoritățile etnice au dreptul să utilizeze limba sau limbile minoritare în scris și în vorbire, în viața publică și privată. De asemenea, statele terțe vor adopta măsurile necesare pentru studierea și învățarea limbilor minoritare sau regionale la toate etapele procesului educațional [107]. Documentul a fost împărțit în părți conexe referitoare la protecția și folosirea limbii în educație, justiție, administrație, mass-media și cultură.

Chiar dacă principalul obiectiv al Cartei a fost protecția limbilor regionale sau minoritare, în preambulul Cartei se menționează că acest fapt nu trebuie să se facă în detrimentul limbilor oficiale și însușirii acestora [107]. Această prevedere este deosebit de importantă pentru realizarea politicii de integrare a minorităților etnice, în care însușirea limbii oficiale a statului

reprezintă un element ce asigură buna interacțiune între grupurile etnice. Carta europeană a fost semnată și ratificată până la acest moment de 25 de state, printre care evidențiem România și Ucraina.

Lansarea Cartei nu a marcat sfârșitul studiilor în acest domeniu. În 1995 a fost adoptată „*Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale"* [79]. Convenția-cadru este primul act internațional care protejează comprehensiv minoritățile. Documentul apelează la reglementările din domeniul protecției minorităților, îndeosebi la documentele Națiunilor Unite și a Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa.

Principiile de bază din Convenție conțin dreptul la egalitate și protecție în fața legii, dreptul de a menține și dezvolta cultura minorităților, de a păstra elementele esențiale ale identității și anume religia, limba, tradițiile și patrimoniul cultural, de a respecta și a coopera cu toate persoanele locuitoare pe teritoriul statului indiferent de identitatea etnică, culturală, lingvistică și religioasă, în particular în domeniul educației, culturii și mass-media. În art. 1, a fost evidențiată importanța protecției acestei categorii de drepturi care formează „parte integrală a protecției internaționale a drepturilor omului și constituie domeniul de cooperare internațională" [79].

În a doua parte a Convenției se pot regăsi drepturile de bază ale minorităților etnice. Din punctul de vedere a stabilității sociale interne a statului, art. 6 este cel mai relevant. În conformitate cu articolul dat, statele membre ar trebui să încurajeze spiritul toleranței și dialogului intercultural. Ar trebui, de asemenea, să întreprindă măsuri efective pentru a promova respectul reciproc și înțelegerea cooperării între persoanele locuitoare pe un teritoriu dat „indiferent de identitatea etnică, culturală, lingvistică sau religioasă a persoanei în domeniile educației, culturii și mass-media" [79]. Obligațiile statelor membre includ realizarea măsurilor corespunzătoare de protejare și prevenire a ostilităților și tensiunilor ce pot apărea ca rezultat al identității etnice, culturale, religioase sau lingvistice.

A treia parte a Convenției include îndatoririle minorităților etnice și este prevăzut că persoanele aparținând minorităților au de respectat nu doar dreptul internațional, dar și legislația statelor în care locuiesc, inclusiv și drepturile altor persoane care locuiesc pe teritoriul statului.

Pe lângă cadrul juridic creat de Convenția-cadru, importanța acestui document în contextul prezentei cercetări este **evidențiată prin faptul că, Convenția menționează sintagma-cheie pentru prezenta lucrare – integrarea minorităților etnice**. Documentul recunoaște expres existența, dar și necesitatea unei astfel de politici la nivel de state, însă fără a explica ce ar presupune acestea. Art. 5 (1) al Convenției-cadru prevede că părțile se angajează să promoveze condițiile de natură să permită minorităților să-și mențină și să-și dezvolte cultura, precum și să-și păstreze elementele esențiale ale identității lor: religia, limba, tradițiile și patrimoniul lor

cultural [79]. Tot în acest articol, dar în alin. (2) se menționează că „*Fără a se aduce atingere măsurilor luate în cadrul politicii generale de integrare*, părţile se vor abţine de la orice politică ori practică având drept scop asimilarea persoanelor aparţinând minorităţilor naţionale împotriva voinţei acestora şi vor proteja aceste persoane împotriva oricărei acţiuni vizând o astfel de asimilare” [79].

Identificăm o altă referință importantă privitor la „integrare” în Raportul explicativ asupra Convenției-cadru pentru protecția minorităților naționale. Paragraful 49 privind art. 6 prevede că în vederea întăririi coeziunii sociale și promovării toleranței și a dialogului intercultural, este necesară eliminarea barierelor dintre persoanele aparținând grupurilor etnice, culturale, lingvistice și religioase. Este bine-venită încurajarea măsurilor interculturale, care promovează respectul și înțelegerea reciprocă și ***integrează aceste persoane în societate, în condițiile păstrării identității lor*** [80]. Această prevedere, deși incompletă pentru înțelegerea profundă a procesului de integrare, scoate în evidență că integrarea minorităților este realizată în baza păstrării dreptului la identitate.

În același context, în vederea păstrării dreptului la identitate și protejării împotriva asimilării, Convenția-cadru în art. 5 alin. (2) conține prevederi ce interzic expres asimilarea împotriva voinței persoanei. Unele state care au ratificat Convenția-cadru au transpus această clauză în prevederi constituționale. Ne referim la Serbia [108], Muntenegru [109] și Bulgaria [110]. Art. 78 din Constituția Serbiei interzice asimilarea forțată a minorităților etnice [108]. Constituția Muntenegrului în art. 80 prevede că asimilarea forțată a minorităților etnice este interzisă și se declară că statul va proteja persoanele ce aparțin minorităților și alte comunități de toate formele de asimilare forțată [81, p. 48]. Constituția Bulgariei accentuează în art. 29, alin. (1) că nici o persoană aparținând unei minorități nu trebuie să fie subiectul unei asimilări forțate [81, p. 48]. În contextul Republicii Moldova, clauza de interzicere a asimilării minorităților nu este expusă expres în legislația națională.

Mecanismul de monitorizare a Convenției-cadru este reglementat de articolele 24-26 [79] și Rezoluția (97)10 a Comitetului de Miniștri [111]. Atribuția de evaluare a felului în care a fost pusă în aplicare Convenția-cadru de către statele terțe îi revine *Comitetului de Miniștri*, asistat de *Comitetul Consultativ*, compus din 18 experți independenți, propuși de statele care au ratificat Convenția și numiți de Comitetul de Miniștri. Membrii numiți aleg un Birou al Comitetului [112, p. 180]. Avizul acestui Comitet, împreună cu comentariul statelor analizate, constituie baza concluziilor și recomandărilor Comitetului de Miniștri. Statele semnatare ale Convenției sunt obligate să trimită, în termen de un an de la intrarea în vigoare a Convenției, un raport conținând măsurile legislative ori de natura politicilor publice orientate spre aplicarea prevederilor

Convenției-cadru. Acestea sunt examinate de către Comitetul Consultativ, care, în baza lor și a altor informații acumulate, elaborează un aviz. Ulterior, are loc monitorizarea periodică a implementării Convenției.

În ceea ce vizează Republica Moldova, Convenția-cadru a fost semnată la 13.07.1995 și ratificată la 20.11.1996. Documentul a intrat în vigoare la 01.02.1998. Până în prezent au fost efectuate patru cicluri de monitorizare a Convenției-cadru [113].

O altă entitate relevantă problematicii de studiu este *Comisia Europeană pentru Democrație prin Drept* (Comisia de la Veneția) creată în 1990. Comisia este un organ consultativ al Consiliului Europei, care de asemenea oferă expertiză consolidată în domeniul protecției drepturilor minorităților, elaborând o serie de rapoarte valoroase, opinii și studii în această materie [114].

În rândul principalelor documente adoptate de Comisia de la Veneția în domeniul protecției minorităților etnice se înscriu următoarele: Avizul privind interpretarea articolului 11 al proiectului de Protocol al Convenției europene a drepturilor omului, anexat la Recomandarea 1201 a Adunării Parlamentare al Consiliului Europei [115]; Avizul privind dispozițiile Cartei europene a limbilor regionale sau minoritare, care ar trebui acceptate de către toate statele contractante [116]; Nota de sinteză privind participarea persoanelor aparținând minorităților naționale la viața publică [117]; Raportul privind tratamentul preferențial acordat minorităţilor naţionale de către statul lor înrudit [118] etc. Rolul principal ale acestor documente este acumularea și prezentarea celor mai bune practici democratice pentru statele membre ale Consiliului Europei în pregătirea și aplicarea legislației.

În contextul Republicii Moldova, a fost oferită opinia experților pe marginea unui spectru larg de proiecte de documente ce vizează domeniul relațiilor interetnice și protecției minorităților, printre care: Conceptul Politicii Naționale [119], Legea cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităţilor naţionale şi la statutul juridic al organizaţiilor lor [120], Legea privind administrația locală și organizarea administrativ-teritorială [121], Legea privind modificarea și completarea Constituției Republicii Moldova în special cu privire la statutul Găgăuziei [122], Legea privind statutul juridic special al Găgăuziei, Legea privind statutul etnocultural al raionului Taraclia [123] etc.

O altă entitate importantă este *Comisia Europeană împotriva Rasismului şi Intoleranţei* (ECRI). Aceasta este o instanţă de monitorizare a Consiliului Europei în domeniul drepturilor omului specializată în problemele cu privire la rasism şi discriminare rasială, înfiinţată în 1994 la iniţiativa primului Summit al şefilor de stat şi de guvern ai statelor membre ale Consiliului Europei. ECRI, care în prezent își desfășoară activitatea în baza Statutului aprobat de Consiliul

de Miniștri prin Rezoluţia (2002)8 [124]. Comisia este alcătuită din experţi independenţi cu experiență recunoscută în domeniul problematicii rasismului, xenofobiei, intolerantei şi anti-semitismului. Mandatul acesteia este de a examina legislaţia, politicile şi alte măsuri luate de statele membre în vederea combaterii rasismului, xenofobiei, antisemitismului şi intoleranţei. De asemenea, mandatul prevede şi evaluarea eficacităţii acestor politici, stimularea acţiunii în această materie la nivel local, naţional şi european, formularea recomandărilor de politică generală către statele membre şi studierea instrumentelor juridice internaţionale aplicabile în această materie în vederea consolidării lor în caz de necesitate [124].

Evidențiem că ECRI realizează trei tipuri majore de acţiuni: monitorizarea fiecărei ţări în parte, lucrări pe teme generale şi menținerea relațiilor cu societatea civilă. Monitorizarea statelor constă în examinarea situaţiei în toate ţările membre pentru a face o evaluare exhaustivă, atât a fenomenelor de rasism sau intoleranţă întâlnite, a măsurilor politice şi juridice întreprinse pentru a le remedia, cât şi a aplicării lor. În vederea obţinerii unei viziuni mai detaliate şi complete a situaţiei privind problemele legate de rasism şi intoleranţă din diferite ţări, înaintea elaborării fiecărui raport nou este organizată o vizită în teren. O delegaţie a ECRI are întrevederi în fiecare ţară vizată cu actorii activi în combaterea rasismului şi intoleranţei.

În cadrul activităţilor sale pe teme generale, ECRI adoptă recomandări adresate guvernelor. Astfel, au fost adoptate nouă recomandări de politică generală referitoare la subiecte cum ar fi combaterea rasismului şi intoleranţei faţă de romi/țigani (Recomandarea nr. 3) [125], combaterea islamofobiei (Recomandarea nr. 5) [126], combaterea antisemitismului (Recomandarea nr. 9) [127], lupta împotriva difuzării materialelor cu un conţinut rasist, xenofob şi antisemit prin internet (Recomandarea nr. 6) [128] şi elementele-cheie ale unei legislaţii naţionale eficiente pentru combaterea rasismului şi discriminării rasiale (Recomandarea nr. 7) [129].

În contextul Republicii Moldova, ECRI a pregătit patru rapoarte asupra situației din Republica Moldova (în anii 1998, 2002, 2007 și 2013) [130]. Cel mai recent document asupra situației în Republica Moldova reprezintă „Concluziile asupra Republicii Moldova” adoptate la 17.03.2016, în care se menționează principalele măsuri ce urmează a fi întreprinse de autorități pentru a eficientiza combaterea rasismului și discriminării, printre care: alocarea de fonduri suplimentare pentru sporirea vizibilității și informării populației asupra necesității de a combate rasismul, sporirea capacităților organelor publice de a analiza și documenta cazurile de rasism și discriminare rasială, promovarea toleranței prin intermediul canalelor media [131].

Organizaţia pentru Securitate şi Cooperare în Europa

Sistemul normelor de drept privind minorităţile a fost dezvoltat şi în cadrul Organizaţiei pentru Securitate şi Cooperare în Europa (OSCE) şi are la bază Actul Final de la Helsinki, în

special Declaraţia privind principiile care ghidează relaţiile dintre Statele Părţi. Principiul al VII-lea al documentului prevede că „statele participante pe teritoriul cărora există minorități naționale vor respecta dreptul persoanelor aparținând acestor minorități prin egalitate în fața legii, prin asigurarea exercitării depline a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului și în acest sens, prin protejarea intereselor lor legitime în acest domeniu” [132].

Acest deziderat a influențat mai târziu conținutul documentelor OSCE, care includeau reglementări referitoare la statutul minorităților. În acest context, menționăm Actul Final al întâlnirii de la Viena [133, p. 19], care evidențiază importanța introducerii obligației statelor de a garanta protecția drepturilor minorităților de a primi educație în limba aleasă de aceste grupuri, astfel protejând și creând condiții pentru promovarea identității acestor persoane pe teritoriul statelor terțe. Acest document a avut un rol decisiv, deoarece a introdus sistemul de control al instituțiilor CSCE.

Alt document important este Actul final al întâlnirii de la Copenhaga referitoare la dimensiunile umane ale CSCE [134], care este unul dintre documentele care au stat la baza adoptării Convenției-cadru pentru protecția minorităților naționale. Este cazul să menționăm că Actul final al întâlnirii de la Copenhaga nu are o forță juridică obligatorie și anume acest fapt a servit drept motiv pentru ca marea majoritate a dispozițiilor sale referitoare la minorități să fie ulterior reflectate în prevederile Convenției-cadru adoptată cinci ani mai târziu în cadrul Consiliului Europei [98, p. 77].

Actul final al întâlnirii de la Copenhaga cuprinde un set de norme privind drepturile minorităților, abordând așa probleme ca non-discriminarea, utilizarea limbilor minorităţilor, educaţia minorităţilor, precum și participarea efectivă la treburile publice, inclusiv implicarea în problemele referitoare la protecția și promovarea identității [134, p. 19]. Totodată, în document se menționează faptul că „fiecare stat participant va promova un climat de respect reciproc, înțelegere, cooperare și solidaritate între toate persoanele care trăiesc pe teritoriul său, fără deosebire de origine etnică, națională sau religie și va încuraja rezolvarea problemelor prin dialog bazat pe principiile statului de drept” [134, p. 20]. Considerăm că acest deziderat conține prevederile preliminare ce vizează realizarea unei politici de integrare a minorităților etnice.

În 1992, OSCE a întemeiat o instituție independentă denumită Înaltul Comisar pentru Minorități Naționale (ÎCMN). Rolul acestei entități nu este direct conectat cu monitorizarea respectării drepturilor minorităților etnice, dar se referă la „executarea acțiunilor ce ar preveni tensiunile etnice în escaladarea lor într-un conflict” [135]. Instituția Înaltului Comisar pentru Minorități Naționale este un instrument de prevenire a conflictelor pe criterii etnice la etapa cea mai precoce de apariție a acestora.

Printre problemele ce au fost în vizorul Înaltului Comisar pentru Minorități Naționale se numără problema educației minorităților și folosirea limbilor minoritare. Acest subiect este remarcat ca un element semnificativ în păstrarea și dezvoltarea identității minorităților etnice. În vederea unei aplicări adecvate și coerente a drepturilor minorităților etnice în arealul OSCE au fost elaborate „*Recomandările de la Haga referitoare la drepturile minorităților naționale la educație"* [136] și *„Recomandările de la Oslo cu privire la drepturile lingvistice ale minorităților naționale"* [137].

Așa cum s-a menționat anterior, utilizarea limbilor minoritare reprezintă un domeniu sensibil la nivelul statelor. Aici este important de a evidenția că drepturile minorităților etnice de a-şi folosi limba/limbile lor în public şi în viața privată – aşa cum sunt expuse şi elaborate în Recomandările de la Oslo cu privire la drepturile lingvistice ale minorităţilor naţionale – urmează a fi văzute în contextul echilibrat al participării depline într-o societate mai largă. Recomandările nu propun o abordare izolată, ci mai curând una care să încurajeze obţinerea unui echilibru între dreptul minorităților de a-şi păstra şi dezvolta propria lor identitate, cultură şi limbă, şi necesitatea ca aceste persoane să poată să se integreze într-o societate mai largă, ca membri egali şi cu drepturi depline. Din acest motiv, recomandările menționează expres faptul că este puțin probabil ca integrarea să aibă loc fără cunoaşterea limbii sau limbilor oficiale ale statului. Această măsură este prevăzută și în art. 14 (3) din Convenţia-cadru pentru protecţia minorităţilor naţionale, care prevede că predarea limbii minorității „se va pune în aplicare fără a prejudicia învăţarea limbii oficiale sau predarea în această limbă" [79].

Pentru a exprima empiric viziunea de sporire a participării minorităților la viața publică, această instituție a elaborat „*Recomandările de la Lund cu privire la participarea efectivă a minorităților naționale în viața publică"*. În document se menționează că participarea efectivă a minorităților la viața publică reprezintă o componentă esențială a unei societăți pașnice și democratice. Totodată, se menționează despre necesitatea de a crea oportunități pentru participarea efectivă a minorităților [138, p. 8]. Subliniem, că această participarea va fi voluntară, făcându-se o distincție clară între politica de integrare și asimilare, în spiritul prevederilor art. 5 al Convenției-cadru.

Totodată, în documentele OSCE se indică faptul că Înalții Comisari care au ocupat succesiv această funcție au evidențiat că simpla recunoaştere şi acceptare a culturii, a identității şi a intereselor politice ale minorităţilor, precum şi simpla promovare a participării în diverse domenii ale vieții publice, nu sunt întotdeauna suficiente pentru a pune bazele unei păci durabile. Drept urmare, Înalții Comisari au recomandat ca statele să adopte măsuri şi să pună în aplicare politici menite să promoveze integrarea şi coeziunea societăţilor diverse și multietnice. Această

viziune colectivă a instituției a fost ulterior reflectată în „*Liniile directoare Ljubljana privind integrarea societăţilor diverse"* [18].

În contextul Republicii Moldova, Înaltul Comisar pentru Minorități Naționale a avut un rol important în facilitarea dialogului interetnic și a pus bazele unei noi abordări în politica de integrare. În acest sens, ÎCMN a realizat un set de activități pentru susținerea predării limbii române pentru funcționarii publici alolingvi [139], a oferit sprijin în elaborarea programului de instruire multilingvă pentru minorități [140], a oferit sprijin și expertiză Guvernului Republicii Moldova în elaborarea unei politici de integrare [141] și a crearea unui mecanism de dialog permanent privind funcționalitatea unității teritoriale autonome Găgăuzia în raport cu prevederile legislative și cele constituționale [142].

La finele subcapitolului putem constata că problematica protecției minorităților etnice are o acoperire largă în cadrul reglementărilor normative internaționale, atât la nivel mondial, cât și regional. În urma analizei efectuate, constatăm că documentele regionale sunt mult mai detaliate și mai eficiente din punct de vedere a mecanismului de implementare și monitorizare. Totodată, constatăm că problematica integrării minorităților etnice este puțin valorificată în plan normativ internațional. Nu există reglementări care să vizeze nemijlocit domeniul integrării minorităţilor, în schimb pot fi identificate elemente care ar conduce în timp la conturarea unor astfel de prevederi. Unele prevederi privind integrarea minorităților etnice se conțin expres doar în documentele adoptate de OSCE, însă au un caracter consultativ. Acestea contribuie major la dezvoltarea cadrului normativ și instituțional al integrării minorităților. Rolul Consiliului Europei este de asemenea important, mai cu seamă prin prisma mecanismelor de monitorizare a implementării Convenției-cadru pentru protecția minorităților naționale și asistența oferită la nivel de expertiză a legislației.

În acest subcapitol s-a evidențiat că tandemul în care aceste două instituții internaționale lucrează – Consiliul Europei și OSCE – are un efect major asupra îmbunătățirii cadrului regional de protecție a drepturilor minorităților etnice și asupra dezvoltării doctrinei cu un set nou de prevederi, care ajută conturarea elementelor ce stau la baza integrării minorităților. Un șir de state, printre care și Republica Moldova, au pus în aplicare sau se află la început de implementare a politicii de integrare a minorităților etnice. În cele ce urmează, se vor prezenta un șir de exemple în acest sens.

Evidențiem faptul că analiza efectuată în acest sub-capitol a vizat realizarea **obiectivului de cercetare**: „De a demonstra că integrarea minorităților etnice în vederea consolidării unității poporului este o măsură care se regăsește în reglementările internaționale și este în corespundere cu prevederile referitoare la drepturile omului". Acest fapt a contribuit la **soluționarea**

problemei științifice prin faptul că a fundamentat reglementările normative și instituționale la nivel internațional cu privire la integrarea minorităților etnice pentru a demonstra că procesul de integrare a minorităților etnice este în absolută concordanță cu normele dreptului internațional cu referire la drepturile omului. Acest fapt a confirmat legalitatea realizării măsurilor de integrare a minorităților etnice și a clarificat că acest proces nu are nimic comun cu asimilarea forțată a minorităților.

2.4. Experiența Estoniei și Georgiei în domeniul integrării minorităților etnice

Una din constatările importante ale capitolului anterior este că fiecare stat urmează să determine în mod independent particularitățile politicii de integrare a minorităților etnice. Cerința de bază este respectarea drepturilor omului și mai cu seamă a drepturilor minorităților și asigurarea unui cadru nediscriminatoriu pentru participarea în viața politică, economică, culturală și socială. În cele ce urmează, se va prezenta abordarea asupra procesului de integrare a minorităților etnice a două state care împărtășesc un set de afinități social-politice cu Republica Moldova. Ne referim la Estonia și Georgia.

Estonia este un stat membru al Uniunii Europene din 1 mai 2004, însă la fel ca și Republica Moldova a fost parte a URSS. Estonia reprezintă o societate diversă din punct de vedere etnic, formată dintr-o națiune titulară – estonienii – și reprezentanții altor grupuri etnice constituind circa 192 la număr [143, p. 8]. Potrivit Departamentului de Statistică al Estoniei, la 01.01.2017 numărul total al populației era de 1 315 635 de persoane, dintre care 904 639 (68.7%) sunt etnicii estonieni [144]. Conform statisticii oficiale, la aceeași dată, circa 398 230 de persoane constituie reprezentanții minorităților etnice, ceea ce însemnă circa 30.5% din numărul total al populației. În Estonia, datele recensământului din 2017 au indicat următoarele date privind componență etnică în rândul minorităților: 330 206 ruși (25.3%), 23 183 ucraineni (1.7%), 11 828 belorusi (0.9%), 7 591 finlandezi (0.5%) [144].

Până a discuta în detaliu procesul de integrare a minorităților etnice în Estonia, vom realiza analiza Constituției acestui stat pentru a înțelege mai bine particularitățile de organizare statală și specificul cadrului normativ. Evidențiem că Estonia a semnat și a ratificat principalele documente ale ONU, OSCE și Consiliului Europei referitoare la minorități, inclusiv Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale. Totuși, Estonia nu a semnat și nici nu a ratificat Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare.

Constituţia Republicii Estonia este structurată în 15 capitole şi 168 de articole. În primul capitol, intitulat „Dispoziţii generale”, sunt expuse principiile generale de organizare a statului: suveranitatea şi independenţa statului, caracterul inalienabil şi indivizibil al teritoriului, limba

estoniană ca limbă oficială a statului şi însemnele statului. Cel de-al doilea capitol se referă la drepturile, libertăţile şi îndatoririle fundamentale. Capitolul III reglementează drepturile electorale ale cetăţenilor Estoniei [145].

Capitolele IV, V şi VI reglementează modul de organizare şi funcţionare a Parlamentului, Preşedintelui şi Guvernului. Parlamentul reprezintă puterea legislativă, care este un for unicameral şi este constituit din 101 membri aleşi în cadrul unor alegeri libere, conform principiului reprezentării proporţionale. Preşedintele este şeful statului estonian şi reprezintă statul în cadrul relaţiilor internaţionale. Președintele este ales de Parlament pentru un mandat de cinci ani, mandat ce poate fi reînnoit o singură dată. Guvernul exercită puterea executivă a statului, realizează politica internă şi externă a ţării, conduce şi coordonează activitatea instituţiilor guvernamentale. Guvernul este alcătuit din Prim-ministru şi miniştri [145].

Capitolul VII al Constituţiei reglementează procedura de legiferare în Parlament. Capitolul VIII al Constituţiei reglementează finanţele şi bugetul naţional. Capitolul IX vizează relațiile și tratatele internaționale. Apărarea naţională constituie subiect al capitolului X. Potrivit Constituţiei, cetăţenii estonieni au datoria de a participa la apărarea naţională potrivit principiilor şi procedurii prevăzute prin lege. Persoana care refuză să îndeplinească serviciul militar în cadrul forţelor de apărare din motive religioase sau etice, are datoria de a îndeplini servicii alternative. Capitolul XI vizează activitatea Curții de Conturi în calitate de organism public care desfășoară activități de audit financiar al cheltuielilor publice [145].

În capitolul XII, Constituţia Estoniei prevede existenţa unei instituţii speciale denumită Cancelarul de Justiţie. Această instituţie este autoritatea publică ce examinează actele puterii legislative şi ale celei executive, precum şi pe cele ale autorităţilor locale în vederea stabilirii conformităţii acestora cu Constituţia şi cu legile. Această instituţie este independentă în îndeplinirea îndatoririlor sale [145].

Capitolul XIII reglementează modul de organizare şi funcţionare a justiţiei, iar capitolul XIV se referă la autonomia locală. Ultimul capitol al Constituţiei reglementează procedura de revizuire a Constituţiei. Dreptul de a iniţia revizuirea Constituţiei aparţine unui număr de cel puţin o cincime dintre membrii Parlamentului şi Preşedintelui Republicii Estonia. Revizuirea Constituţiei nu poate fi iniţiată şi Constituţia nu poate fi revizuită în timpul stării de urgenţă sau de război [145].

Constituția Estoniei utilizează termenul „minoritate națională”, însă fără a oferi o definiție. Această sintagmă este definită în contextul „Legii privind autonomia culturală a minorităţilor naţionale” unde în art. 1 se precizează că: „În sensul prezentei legi, o minoritate națională înseamnă cetățeni estonieni care: locuiesc pe teritoriul Estoniei; au legături strânse, stabile și

permanente cu Estonia; diferă de estonieni prin apartenența etnică, caracteristicile culturale, religia sau limba; sunt conduși de dorința lor de a-și păstra colectiv obiceiurile culturale, religia sau limba care stau la baza identității lor comune" [146].

Principiul nondiscriminării pe orice motive este consfințit în art. 12 alin. (1) și prevede că „Toate persoanele sunt egale în fața legii. Nici o persoană nu poate fi discriminată pe motive de naţionalitate, rasă, culoare, sex, limbă, origine, religie, convingeri politice sau de altă natură, proprietate sau statut social ori din alte motive" [145]. Incitarea la ură din motive etnice, rasiale, religioase sau politice este interzisă expres prin prevederile constituționale. Limba de predare în instituțiile de învățământ ale minorităților naționale este aleasă la discreția instituției de învățământ. Dreptul la păstrarea identității este prevăzut în art. 49 printr-o formulare laconică „Orice persoană are dreptul să îşi păstreze identitatea etnică" [145]. Dreptul de a primi răspuns la petițiile adresate către instituţiile statului și în limba minorităţii naţionale, se permite în localitățile în care cel puţin jumătate din rezidenţii permanenţi aparţin unei minorităţi naţionale [145]. Art. 50 prevede dreptul la păstrarea culturii minorităților naționale la înființarea de entități care realizează autonomia locală [145].

Evidențiem că în Constituția Estoniei a fost inclusă denumirea legii care reglementează păstrarea identității etnice a minorităților – „Legea autonomiei culturale a minorităților naționale". În art. 104 (2) este prevăzută lista legilor care pot fi adoptate și modificate numai în baza votului majorității membrilor Parlamentului și în această listă se regăsește și legea sus-menționată [145].

În ceea ce privește integrarea minorităților etnice, Estonia are o experiență bogată în acest sens. La moment, în Estonia se desfășoară a treia etapă a programului de integrare. În cele ce urmează, se vor analiza fiecare dintre aceste etape și se vor elucida lecțiile învățate ce pot fi utile pentru Republica Moldova.

Prima politică de stat *„Integrarea în societatea estoniană în perioada 2000 – 2007"* a fost aprobată de Guvernul Republicii Estonia la 14.03.2000. Inițierea programului a fost argumentată de „schimbarea situației politice interne și externe, care a dictat **necesitatea de a realiza următorul pas în politica de integrare a Estoniei**" [147, p. 2]. Această formulare recunoaște existența unor măsuri de integrare în Estonia, însă care erau dispersate în contextul cadrului normativ și instituțional. De aici evidențiem că în Estonia s-a perceput **importanța consolidării cadrului normativ și instituțional în vederea realizării măsurilor de integrare a minorităților etnice în contextul unei politici publice**. Autoritățile accentuau necesitatea modernizării rapide a societății în contextul aderării la Uniunea Europeană, menținând

stabilitatea internă și asigurând protecția și dezvoltarea în continuare a culturii estoniene [147, p. 2].

Procesul de integrare în societatea estoniană a înglobat două elemente majore. Pe de o parte, s-a purces la unificarea societății în baza cunoașterii limbii estoniene și dobândirea cetățeniei estone pentru persoanele rezidente, care nu dețineau cetățenia. În Estonia a persistat pe parcursul mai multor ani problema „concetățenilor" [148], care urma să fie soluționată prin măsuri centralizate la nivel de politici. Pe de altă parte, s-a evidențiat valoarea protecției drepturilor culturale ale minorităților etnice. În program se menționa că unificarea societății înseamnă integrarea atât a etnicilor estonieni, cât și a celor de origine etnică non-estoniană în jurul unei ideii comune [147, p. 12].

Totodată, în document se menționau expres avantajele procesului de integrare atât pentru etnicii estonieni, cât și pentru cei de altă origine etnică. Pentru cei din urmă, integrarea asigura dispariția treptată a barierelor care la acel moment împiedicau competitivitatea multor etnici non-estonieni pe piața muncii estonă, obținerea de oportunități educaționale, participarea la viața culturală și politică. Aceste bariere erau în primul rând legate de cunoașterea insuficientă a limbii estoniene, necunoașterea culturii naționale, statutul juridic instabil, precum și temerile și prejudecățile provocate de schimbările din societate. Pentru etnicii estonieni integrarea s-a manifestat în primul rând prin refuzul de la poziția reticentă față de minoritățile etnice și reducerea temerilor privind păstrarea identității lor naționale.

În programul *„Integrarea în societatea estoniană în perioada 2000-2007"* se explica ce se subînțelege prin unificarea societății și în ce domenii ale vieții sociale aceasta urmează să se realizeze acest deziderat. Astfel, au fost selectate următoarele domenii de integrare:

- *Integrarea comunicativ-lingvistică*: presupunea existența unui spațiu comunicațional unic în Estonia și a unui mediu lingvistic estonian în contextul păstrării și cultivării diversității culturale și a toleranței reciproce;
- *Integrarea politico-juridică*: presupunea altoirea loialității față de statul estonian din partea populației și reducerea numărului de persoane care nu dețin cetățenia estoniană;
- *Integrarea social-economică*: exprimată prin încurajarea competitivității pe piața muncii, a mobilității sociale, indiferent de trăsăturile etnice sau lingvistice [147].

Ținând cont de cele menționate mai sus, programul de integrare conținea patru direcții de realizare: educație (punându-se accent pe însușirea limbii estoniene în rândul absolvenților școlii generale), educația și cultura minorităților etnice (crearea condițiilor pentru minorități de a primi educație în limba maternă și păstrarea culturii lor), predarea limbii estoniene adulților (crearea condițiilor potrivite pentru însușirea limbii estoniene pentru populația alolingvă și acumularea

competențelor social-culturale) și participarea publică (crearea premiselor de participare în viața publică și contribuirea la binele comun, indiferent de apartenența etnică și limba vorbită; îmbunătățirea statutului social pentru grupurile sociale defavorizate) [147, p. 13].

În vederea asigurării continuității eforturilor de integrare, după realizarea primului program s-a purces la cel de-al doilea – „*Programul de integrare estoniană pentru perioada 2008 - 2013*”, aprobat prin Decizia Guvernului Republicii Estonia nr. 172 din 10.04.08 [149, p. 3]. La baza noului program de integrare se aflau prevederile constituționale conform cărora sarcina statului estonian era de a garanta păstrarea identității etnice, limbii și culturii estoniene, precum și dreptul fiecăruia de a-și păstra identitatea [149, p. 4].

La momentul realizării acestui program, Estonia deja era membră a Uniunii Europene. Din acest motiv, programul s-a fundamentat pe acordurile cu Uniunea Europeană și alte acorduri internaționale, printre care Tratatul privind Uniunea Europeană, Tratatul de instituire a Comunității economice europene, Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene, Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale, Convenţia europeană a drepturilor omului, Declarația universală a drepturilor omului, Pactul internaţional cu privire la drepturile civile şi politice și Convenția internațională privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială.

Cea mai recentă politică de integrare în Estonia reprezintă „*Programul de dezvoltare a integrării Lõimuv Eesti 2020*”. Aceasta reprezintă o continuitate logică a celor două programe anterioare. Obiectivul general al politicii de integrare formulat în acest program constituie sporirea coeziunii societății, precum și încurajarea implicării minorităților etnice în viața publică. Noul program de integrare stabilește următoarele obiective: creșterea coeziunii societății, creșterea competitivității statului estonian, asigurarea securității, păstrarea limbii și culturii estoniene, conservarea culturii minorităților etnice, creșterea nivelului toleranței față de diferite grupuri sociale, sporirea conștiinței civice [150].

Al treilea program este abia la începutul procesului de implementare, însă în baza obiectivelor stabilite putem vedea creșterea graduală a numărului și a complexității priorităților, care vizează și integrarea cetățenilor străini.

În ceea ce ține de cadrul instituțional de realizare a politicii de integrare în Estonia, instituția coordonatoare este Ministerul Culturii. În anul 2010 a fost creată o agenție specială care a combinat atribuțiile de integrare a minorităților etnice și de integrare a imigranților denumită „Fundația de Integrare și Migrație – Oamenii noștri” [151], care are rolul de a gestiona fondurile destinate pentru inițiativele de integrare și de a selecta solicitările de finanțare din partea societății civile. La nivel de coordonate a politicilor, în implementarea măsurilor de integrare se

implică activ Ministerul de Interne, Ministerul Educației și Cercetării și Ministerul Protecției Sociale [143, p. 10].

Integrarea minorităților etnice în Estonia constituie un angajament de durată, scopul final al căruia reprezintă crearea unei societăți inclusive, cu o identitate puternică față de statul estonian, dar și cu păstrarea particularităților etnice, inclusiv în rândul populației majoritare. Scopul politicii de integrare constă în menținerea unui sentiment de apartenență la societatea estonă prin împărtășirea valorilor comune și prin cunoașterea limbii de stat. Toate cele trei politici de integrare au inclus mecanisme de implementare și au avut acoperirea financiară necesară. Exemplul Estoniei indică în mod convingător cum poate fi realizată politica de integrare a minorităților etnice și sporirea coeziunii la nivel de societate.

Georgia reprezintă un alt exemplu relevant de politici privind integrarea minorităților etnice. Acest stat de asemenea întrunește o serie de afinități de ordin social-politic cu Republica Moldova. Georgia este un stat multietnic cu o populație de 3 713 804 persoane, în care, conform datelor recensământului din 2014, componența etnică a populației arată în felul următor: etnicii georgieni 3 224 567 (86.8%), azeri 233 024 (6.2%), armeni 168 102 (4.5%), ruși 26 453 (0.7%), ossetini 14 385 (0.3%) [152]. Procentajul minorităților etnice în baza datelor recensământului din 2014 constituie circa 13.1% din populație.

Evidențiem câteva trăsături specifice ale demografiei etnice din Georgia. Armenii populează compact regiunea Samtkhe-Javakheti, iar azerii locuiesc compact în regiunea Kvemo Kartli. De asemenea, în Georgia există reprezentați ai altor grupuri etnice, care au un mod dispersat de amplasare la nivelul întregului stat. Aici se încadrează rușii, grecii, kurzii (yezidi), evreii, ucrainenii, armenii și azerii. În condițiile existenței unui cadru multietnic, în Georgia au fost adoptate o serie de acte normative care au venit să reglementeze relațiile dintre majoritate și minorități.

Analiza actelor normative cu privire la minoritățile etnice a permis să identificăm principalelor direcții de reglementare, precum și unele carențe ale cadrului legal cu privire la minorități în Georgia.

Georgia a semnat Convenția-cadru la 21.01.2000 și a ratificat acest document la 22.12.2005. În Rezoluția adoptată de Parlamentul Georgiei cu privire la ratificarea acestui document a fost propusă definiția pentru termenul de „minoritate națională” (în legislație alternează sintagmele: „minoritate națională” și „minoritate etnică”). Art. 2 lit. (a) prevede „că statutul de „minoritate națională” nu poate fi conferit decât unui grup de indivizi care: sunt cetățeni georgieni; diferă de majoritatea populației printr-o identitate lingvistică, culturală și

etnică proprie; locuiesc pe teritoriul statului georgian de mult timp; populează compact teritoriul Georgiei" [153].

Așa cum putem observa, Georgia a ratificat cu întârziere Convenția-cadru și până la momentul actual în Georgia nu există o lege dedicată reglementării statutului minorităților etnice. Georgia nu a semnat și nici nu a ratificat Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare [154]. Totuși, în 2013, o comisie interministerială în cooperare cu experții Consiliului Europei au elaborat un proiect de instrument de ratificare [155], care până la moment nu a fost aprobat.

În Constituția Georgie și în alte acte normative din diverse domenii de interes social și politic se conțin prevederi generale referitoare la minoritățile etnice. În cele ce urmează, se va efectua o analiză a Constituției Georgiei, fapt ce va facilita înțelegerea orânduirii acestui stat în calea integrării minorităților etnice.

Constituția Georgiei cuprinde 9 capitole și 109 articole. Primul capitol, intitulat „Dispoziții generale", conține prevederi referitoare la teritoriul statului, denumirea acestuia, competențele generale ale administrației publice centrale, structura bicamerală al Parlamentului georgian (din componența senatului fac parte membrii aleși din Abhazia, Republica Autonomă Ajara, alte unități teritoriale autonome și cinci membri numiți de Președintele Georgiei), statutul unităților teritoriale autonome, stabilirea limbii de stat – georgiana, iar în Abhazia – abhaziana. Capitolul II stabilește criteriile pentru obținerea cetățeniei, drepturile și libertățile fundamentale ale persoanei. În capitolul III sunt stabilite mai detaliat atribuțiile Parlamentului, care este constituit din 150 de membri pentru camera inferioară, aleși în baza unui sistem electoral mixt [156].

Capitolul IV prevede atribuțiile Președintelui, care este șeful statului și atribuțiile Guvernului. În capitolul V este descris sistemul puterii judecătorești. Capitolul VI prevede mecanismul de control asupra cheltuielilor publice, capitolul VII – sistemul de apărare, capitolul VIII – mecanismele de revizuire a Constituției și capitolul IX – prevederi tranzitorii și finale [156].

În ceea ce vizează prevederile referitoare la minorități, Constituția Georgiei conține clauza de egalitate în fața legii exprimată în art. 14 „Oricine este liber prin naștere și este egal în fața legii, indiferent de rasă, culoare, limbă, sex, religie, opiniile politice și de altă natură, apartenența națională, etnică și socială, originea, proprietatea și titlul, locul de ședere" [156]. O altă prevedere ce conține clauze de nondiscriminare, dar și reglementări referitoare la protecția dreptului la identitate, este formulată în art. 38 (1) „Cetățenii Georgiei sunt egali în viața socială, economică, culturală și politică, indiferent de apartenența lor națională, etnică, religioasă sau lingvistică. În conformitate cu principiile și regulile universale recunoscute ale dreptului

internațional, aceştia au dreptul să se dezvolte liber, fără nici o discriminare şi interferenţă în cultura lor, să folosească limba lor maternă în public şi în privat" [156].

În ceea ce vizează drepturile minorităților, Constituția conține o reglementare ce utilizează sintagma „drepturile minorităților" în art. 38 alin. (2): „În conformitate cu principiile şi normele universale recunoscute ale dreptului internațional, exercitarea drepturilor minorităților nu va afecta suveranitatea, structura statului, integritatea teritorială şi independența Georgiei" [156]. Includerea prevederilor referitoare la minorități în textul unui articol referitor la egalitatea şi nondiscriminarea cetățenilor Georgiei conduce la concluzia că una din criteriile determinante a unei „minorități" este deținerea cetățeniei Georgiei, fapt care a fost reflectat şi în definiția exprimată în instrumentul de ratificare al Convenției-cadru pentru protecția minorităților naționale.

Referindu-ne la integrarea minorităților, primii pași în calea construirii unor entități instituționale în domeniul politicii de integrare au fost făcuți în Georgia după evenimentele politice din noiembrie 2003 (așa-zisa „Revoluția Trandafirilor"). Autoritățile Georgiei au demarat o serie de reforme la nivel instituțional şi legal. O parte componentă a acestor reforme a vizat procesul de integrare civică a societății din Georgia.

După 2003, autoritățile au creat diverse instituții cu atribuții în domeniul minorităților etnice. Inițial, responsabilitatea pentru acest domeniu revenea Ministrului de Stat pe probleme de Integrare Civilă, dar mai târziu, ca urmare a unor reforme guvernamentale din 2008, acest domeniu a trecut în subordinea Ministrului pe Probleme de Reintegrare. La fel din 2008 a fost creată o instituție nouă denumită Consiliul pentru Integrare Civilă şi Toleranță în cadrul administrației prezidențiale. Sub auspiciile acestei instituții a fost crearea unui document-cheie pentru politica de integrare în Georgia şi anume *Concepția Națională cu privire la Toleranță şi Integrare Civilă*, adoptată la 08.03.2009 [157, p. 108]. Documentul era însoțit de un plan de acțiuni pentru cinci ani.

Concepția Națională cu privire la Toleranță şi Integrare Civilă a fost elaborată în conformitate cu prevederile Convenției-cadru privind protecția minorităților naționale şi stabilea viziunea statului pe 6 direcții principale: supremația legii, învățământul şi însuşirea limbii de stat, mass-media şi accesul la informație, integrarea politică şi participarea civică, integrarea economică şi regională, cultura şi păstrarea identității [158]. Scopul principal al Concepției consta în edificarea unei societăți democratice şi consolidate, în care se respectă diversitatea etnică şi unde fiecare cetățean se bucură de dreptul de a-şi păstra şi dezvolta propria identitate. Pentru realizarea scopului propus au fost formulate următoarele obiective:

- Crearea unui mediu tolerant şi respectuos pentru toate persoanele ce locuiesc în Georgia;

- Crearea condițiilor necesare pentru reprezentanții minorităților etnice de a participa efectiv în sfera politică, socială, economică și culturală a statului;
- Realizarea dreptului la învățătură la toate nivelurile pentru reprezentanții minorităților etnice și satisfacerea cerințelor speciale de instruire în domeniul educației generale;
- Crearea condițiilor pentru păstrarea și dezvoltarea culturii minorităților etnice și protecția elementelor esențiale ale identității lor, în special religia, limba și tradițiile [158, p. 3].

Conștientizând importanța politicii lingvistice în sistemul educațional ca mijloc de integrare a minorităților etnice „*Concepția Națională cu privire la Toleranță și Integrare Civilă"* a trasat aspectele principale în domeniul educației minorităților etnice și anume: asigurarea accesului la educație la toate nivelurile (preșcolar, școlar, superior) a minorităților etnice; creșterea nivelului de cunoaștere a limbii de stat în rândul minorităților etnice; asigurarea protecției limbilor minoritare și asigurarea accesului la programele de învățământ profesional pentru minoritățile etnice [158, p. 5]. Autoritățile georgiene au identificat lacunele lingvistice drept un obstacol important în integrarea minorităților. În particular au fost evidențiate competențe reduse de cunoaștere a limbii georgiene în rândul populației de etnie azeră și armeană, localizată în regiunile Kartli și Javakheti [158, p. 7].

În scopul promovării limbii georgiene în sistemul educațional, noua legislație a educației stipulează că toate școlile trebuie să studieze limba și literatura georgiană, geografia și istoria Georgiei, precum și alte științe sociale în limba de stat, începând cu anul de studiu 2010-2011. Însă până la etapa actuală, studierea limbii georgiene în rândul minorităților nu a generat rezultate vizibile. Situația creată se datorează mai multor carențe în domeniul aplicării reformelor. Cele mai vizibile sunt: finanțarea insuficientă, lipsa cadrelor didactice calificate, aplicarea unor metode de predare cu o eficiență redusă. De asemenea, un impact negativ constituie și lipsa unui mediu de comunicare extrașcolar în limba georgiană pentru copiii care își fac studiile în școlile pentru minorități [159, p. 26].

În urma monitorizării procesului de realizare a „*Concepției Naționale cu privire la Toleranță și Integrare Civilă"* și a planului de acțiuni, rezultatele indică un nivel scăzut de integrare politică și participare civică a reprezentanților minorităților etnice. Minoritățile etnice au o participare redusă în sfera executivă, în cadrul partidelor politice și a societății civile. Aceste dificultăți sunt cauzate de o serie de factori, printre care: necunoașterea limbii de stat, lipsa unei calificări corespunzătoare, gradul scăzut de alfabetizare juridică [160, pp. 95-97].

Un document premergător Concepției, care are scopul de a continua politica de integrare în Georgia este „*Strategia de stat privind egalitatea civilă și integrare pentru perioada 2015-2020"* [161]. Scopul principal al strategiei este de a proteja valorile culturale și identitatea fiecărui

membru al societății. Acțiunile din document vizează nu doar minoritățile etnice, dar și populația de etnie georgiană. În document se evidențiază că procesul integrării, participarea și implicarea tuturor membrilor societății este considerată importantă pentru succesul acestei politici [161].

Principalele obiective strategice și schimbările dorite pe termen lung, ce urmează a fi realizate în urma implementării acestui document sunt:

- Participarea echitabilă și deplină a reprezentanților minorităților etnice în viața publică;
- Crearea oportunităților sociale și economice egale pentru reprezentanții minorităților etnice;
- Creșterea nivelului de cunoaștere a limbii de stat;
- Conservarea culturii minorităților etnice și încurajarea unui mediu tolerant [161, p. 6].

Modelul politicii de integrare a minorităților în Georgia s-a axat la fel ca și în cazul Estoniei, pe crearea condițiilor pentru însușirea limbii de stat de către minorități. Cadrul instituțional fluctuant și finanțarea redusă au creat impedimente în realizarea prevederilor celor două politici menționate. Prevederile constituționale în Georgia conțin un cadru permisibil pentru protecția drepturilor minorităților. Totuși, chiar din textul constituțional, se poate observa preocuparea și îngrijorarea autorităților că anumite minorități ar aspira spre secesionism. Considerăm că o asemenea amenințare a servit ca un catalizator adițional pentru autoritățile Georgiei de a grăbi eforturile de integrare a minorităților etnice și de a consolida societatea.

În contextul acestui subcapitol, s-a analizat abordarea autorităților Georgiei și Estoniei în consolidarea normativă și instituțională a integrării minorităților etnice. Aceste state întrunesc afinități demografice, sociale și istorice cu Republica Moldova. Mai mult, un criteriu important în selectarea statelor pentru efectuarea studiului de caz a fost întrunirea aspirațiilor europene și/sau calitatea de stat membru al Uniunii Europene. *Determinarea naturii juridice și instituționale a integrării minorităților etnice în baza experienței Estoniei și Georgiei* a permis identificarea unor elemente definitoare, care pot contribui semnificativ la realizarea acestui deziderat în Republica Moldova și anume:

- *Compromisul societal:* necesitatea formulării politicii de integrare într-un mod care să reflecte interesele statului, a societății și a tuturor grupurilor etnice din societate. Acest demers presupune depolitizarea domeniului relațiilor interetnice, implicarea activă a societății civile în elaborarea și implementarea politicii, prezentarea avantajelor realizării acestui demers atât pentru minorități, cât și pentru majoritatea etnică.
- *Fundamentarea drepturilor omului:* politica de integrare urmează să aibă în calitate de reper protecția drepturilor omului în conformitate cu documentele ONU, Consiliului

Europei și OSCE. Acest fapt constituie și un garant că procesul de integrare va respecta drepturile minorităților etnice și politica respectivă nu va fi una de asimilare forțată.

- *Apartenența civică:* experiența realizării politicii de integrare în Estonia și Georgia a evidențiat importanța consolidării loialității față de valorile supreme ale statului democratic și anume: statul de drept, pacea civică, democrația, demnitatea omului, drepturile și libertățile omului, dreptatea și pluralismul politic. *Apartenența civică reprezintă elementul de conexiune între majoritatea etnică și minorități în scopul consolidării poporului ca fundament al statului*.
- *Implicarea majorității și minorităților:* această cerință este una importantă în realizarea politicii de integrare, deoarece așa cum s-a menționat anterior, conceptul de „popor" întrunește atât cetățenii ce aparțin majorității etnice, cât și cei ce fac parte din minoritățile etnice. Participarea acestora este imperativă pentru asigurarea unității poporului.
- *Rolul unificator al limbii de stat:* cunoașterea limbii de stat are rolul de a spori și facilita interacțiunea dintre grupurile etnice și ameliora diferențele existente între acestea. Cunoașterea limbii de stat asigură premise reale pentru participarea efectivă a tuturor membrilor societății. Totuși, însușirea limbii de stat nu trebuie să fie în contradicție cu dreptul la păstrarea identității lingvistice ale minorităților etnice, fapt confirmat și de prevederile documentelor internaționale.
- *Consolidarea cadrului normativ și instituțional:* experiența Estoniei și a Georgiei indică faptul că autoritățile au conștientizat necesitatea consolidării cadrului normativ și instituțional în vederea realizării politicii de integrare. Autoritățile au perceput just că prevederile normative și atribuțiile instituționale dispersate, nu au eficiența necesară pentru unificarea poporului. Din acest motiv, s-a purces la edificarea unei viziuni de politică asupra procesului de integrare a minorităților etnice, care trasează principalele obiective și sarcini în acest sens. Existența unei asemenea politici, permite ajustarea cadrului normativ și instituțional în corespundere cu ideea asigurării unității poporului, însă în concordanță cu prevederile constituționale și a legislației internaționale.
- *Continuitatea politicii de integrare:* analiza experienței Estoniei și Georgiei, indică importanța asigurării continuității unei asemenea politici. Integrarea este un angajament pe termen lung, care presupune eforturi consolidate pentru realizarea acesteia. Politica de integrare este un domeniu intersectorial, care urmează să se regăsească în multitudinea domeniilor de intervenție a statului și să beneficieze de suportul societății civile.
- *Alocarea mijloacelor financiare suficiente:* experiența celor două state este antitetică pe dimensiunea alocării mijloacelor financiare. Așa cum s-a prezentat în text, unul din

elementele-cheie ce au avansat integrarea minorităților etnice în Estonia și a condus la atingerea unor rezultate valoroase a fost alocarea mijloacelor financiare la un nivel corespunzător. Acestea au permis realizarea acțiunilor de integrare, atât la nivelul instituțiilor publice, cât și alocări financiare pentru societatea civilă. Avantajul Estoniei a fost și suportul semnificativ din partea Uniunii Europe, atât prin sprijinul direct, cât prin oportunitatea actorilor statali și non-statali să acceseze fonduri structurale ale UE. Georgia a întâmpinat dificultăți în realizarea politicii de integrare din cauza resurselor insuficiente ce au fost alocate. Prin urmare, lipsa alocațiilor financiare sau alocațiilor insuficiente riscă succesul politicii de integrare. Cele mai costisitoare măsuri vizează predarea și însușirea limbilor – atât a limbii de stat , cât și protejarea limbilor minoritare. Anume aceste prevederi reprezintă direcțiile importante pentru politica de integrare a minorităților etnice, care în lipsa alocărilor financiare vor avea un rezultat scăzut.

La final, evidențiem că analiza efectuată a vizat realizarea **obiectivului de cercetare**: „De a identifica bunele practici din experiența europeană privind integrarea minorităților ce pot fi aplicate pentru perfecționarea cadrului normativ și instituțional din Republica Moldova.” Acest demers a contribuit la **soluționarea problemei științifice** prin formularea elementelor-definitoare a unei politici de integrare a minorităților etnice în baza analizei experienței Estoniei și Georgiei, care urmează să contribuie la perfecționarea acestui proces în Republica Moldova.

2.5. Concluzii la Capitolul 2

În acest capitol s-a elucidat argumentarea utilizării sintagmei „minoritate etnică” în contextul cercetării și s-a fundamentat conceptul „integrare”. De asemenea, prezentul capitol reprezintă unul din compartimentele tezei în care s-au descris rezultatele cercetării teoretice în vederea analizei reglementărilor internaționale referitoare la problematica tezei. Evidențiem că acestea servesc în calitate de puncte de reper pentru legislațiile naționale ale statelor în domeniul protecției drepturilor omului. Includerea protecției minorităților etnice în cadrul sistemului universal de protecție a drepturilor omului a îmbunătățit semnificativ statutul juridic ale acestor persoane. În cursul deceniilor, s-a evidențiat rolul a trei organizații internaționale care au contribuit la dezvoltarea reglementărilor în domeniu, este vorba despre ONU, Consiliul Europei și OSCE.

În baza analizei, s-a evidențiat un set de trăsături definitorii ale procesului de integrare și s-au elucidat principalele lecțiile învățate ce sunt relevante pentru consolidarea cadrului normativ și instituțional a integrării minorităților etnice în Republica Moldova, prezentate în acest subcapitol.

3. TENDINȚELE ȘI PERSPECTIVELE DE INTEGRARE A MINORITĂȚILOR ETNICE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

În capitolul respectiv ne propunem să analizăm tendințele și perspectivele integrării minorităților etnice în Republica Moldova. Vom începe acest demers cu analiza cadrului legal și instituțional cu referire la minoritățile etnice și vom analiza prevederile aplicate în Republica Moldova. Pentru a crea o imagine completă asupra procesului de integrare a minorităților etnice în Republica Moldova, ne-am propus să elucidăm și situația din localitățile din stânga Nistrului (Transnistria). Acest efort este important pentru a elucida complexitatea realizării procesului de integrare pe termen lung în Republica Moldova.

În debutul acestui capitol, considerăm importantă contextualizarea subiectului prin prezentarea structurii etnice a Republicii Moldova în baza celor mai recente date statistice. În baza recensământului din 2014 organizat de Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, din totalul de 2 804 801 de persoane, din populația care a declarat etnia 2 068 058 (73.7%) au menționat că sunt moldoveni, 181 035 (6.5%) ucraineni, 126 010 (4.5%) găgăuzi, 111 726 (4.0%) ruși, 51 867 (1.9%) bulgari, 9 323 (0.3%) roma, 13 900 (0.5%) alte etnii. Datele recensământului indică de asemenea că 192 800 (6.9%) au declarat că sunt români. Din numărul persoanelor intervievate, 50 082 (1.8%) nu au declarat etnia [162]. Datele statistice includ doar informații despre situația localităților aflate sub jurisdicția Republicii Moldova.

Datele recensământului susțin ipoteza conform căreia în Republica Moldova diversitatea etnică este o parte componentă a structurii populației, informație care de astfel este consfințită și în preambulul Constituției Republicii Moldova.

3.1. Evaluarea cadrului normativ de integrare a minorităților etnice

Din analiza capitolului precedent s-a evidențiat că respectarea drepturilor minorităților etnice este un element fundamental, o precondiție, pentru realizarea procesului de integrare. În Republica Moldova cadrul normativ cuprinde reglementări referitoare la drepturile omului și minoritățile etnice, însumând peste 30 de documente. În cele ce urmează, se va face o analiză a celor mai importante prevederi normative în scopul evidențierii concordanței cadrului național cu prevederile internaționale, care servesc ca referință pentru acest domeniu, dar și pentru a elucida elementele normative care se referă la integrarea minorităților etnice.

Analiza va începe cu prevederile din Declarația de Independență a Republicii Moldova, care, conform aprecierii Curții Constituționale în Hotărârea nr. 36 din 05.12.2013 „este un document politico-juridic ce a consacrat crearea noului stat independent Republica Moldova,

reprezentând „certificatul de naştere” al noului stat, şi stabileşte temeliile, principiile şi valorile fundamentale ale organizării statale a Republicii Moldova” [163].

Preambulul Declarației de Independență a Republicii Moldova prevede că „Republica Moldova garantează exercitarea drepturilor sociale, economice, culturale şi a libertăţilor politice ale tuturor cetăţenilor Republicii Moldova, inclusiv ale persoanelor aparţinând grupurilor naţionale, etnice, lingvistice şi religioase, în conformitate cu prevederile Actului final de la Helsinki şi ale documentelor adoptate ulterior, ale Cartei de la Paris pentru o nouă Europă” [163]. Evidențiem că această formulare evidențiază că la temelia formării Statului Republica Moldova s-a ținut cont de prevederile internaționale în materia drepturilor omului și ale minorităților ca parte al acestui sistem. De asemenea, se recunoaște faptul că poporul Republicii Moldova este eterogen din punctul de vedere a apartenenței sale etnice, lingvistice și religioasă.

Prevederile Constituției Republicii Moldova continuă această ideea. Chiar în Preambul se evidențiază aspectul multietnic al societății Republicii Moldova, subliniindu-se tradiţia ca reprezentanţii diferitor etnii să conviețuiască în cooperare şi înţelegere: „Năzuind spre satisfacerea intereselor cetăţenilor de altă origine etnică, care împreună cu moldovenii constituie poporul Republicii Moldova,/ Considerând statul de drept, pacea civică, democraţia, demnitatea omului, drepturile şi libertăţile lui, libera dezvoltare a personalităţii umane, dreptatea şi pluralismul politic valori supreme [...]” [7].

Referindu-ne la aceste prevederi în raport cu procesul de integrare a minorităților etnice, este relevantă una din hotărârile Curții Constituționale, care a evidențiat rolul funcţional al Preambulului Constituţiei Republicii Moldova. Hotărârea nr. 36 din 05.12.2013 privind interpretarea art. 13 alin. (1) din Constituţie în corelaţie cu Preambulul Constituţiei şi Declaraţia de Independenţă a Republicii Moldova a evidențiat că „Preambulul, aflat la originea textului constituţional, este acea parte a Constituţiei ce reflectă exact spiritul Legii Supreme. Astfel, Preambulul expune anumite clauze constituţionale cu caracter imperativ, ce pot servi drept surse independente pentru normele care nu sunt neapărat reflectate expres în textul Constituţiei” [164]. Mai mult, se menționează faptul că „Scopul preambulului nu este doar de a garanta drepturi sau furniza argumente juridice, ci şi de a stabili valorile fundamentale ale societăţii *(credinţa constituţională)*” [164]. Una din concluziile acestei constatări este faptul că Preambulul Constituției și Declarația de Independență au creat premise favorabile pentru realizarea integrării minorităților etnice.

Din perspectiva integrării minorităților etnice și consolidării unității poporului Republicii Moldova sunt importante prevederile art. 10 alin. (1) din Constituția Republicii Moldova, care se referă în mod expres la unitatea poporului Republicii Moldova. Specificăm că, indiferent de

caracterul statului din punct de vedere etnic (stat naţional sau stat multinaţional), de lipsa sau prezenţa unei multitudini de grupuri etnice, poporul desemnează masa tuturor indivizilor şi constituie suportul demografic al statului. Suntem de acord cu părerile doctrinarilor autohtoni, care au constatat că Republica Moldova este un stat național. Constatăm că acest lucru rezultă expres chiar din preambulul Constituției în care este indicat grupul etnic edificator al statului. Totodată, este recunoscut și rolul altor grupuri etnice, care se află în minoritate din punct de vedere al criteriului numeric, în calitate de fundament al statului.

Prevederile art. 10 alin. (2) recunosc şi garantează dreptul tuturor cetăţenilor la păstrarea, la dezvoltarea şi la exprimarea identităţii lor etnice, culturale, lingvistice şi religioase [7]. Acest deziderat vizează dreptul la identitate, care este ulterior dezvoltat în cadrul normativ național, având în calitate de fundament prevederile constituționale și cele ale legislației internaționale.

Aspectul de unitate civică exprimat prin deținerea cetățeniei Republicii Moldova servește drept un prim element unificator pentru reprezentanții tuturor grupurilor etnice. În acest sens, Republica Moldova este patria comună şi indivizibilă a tuturor cetăţenilor săi, iar fundamentul oricărui stat rezidă în unitatea poporului. Un element important care completează respectiva idee reprezintă jurisprudența CEDO în cazul Tănase contra Moldovei, în care Înalta Curte argumentează că loialitatea față de Stat întrunește respectul pentru Constituția statului, legile, instituțiile, independența și integritatea teritorială [165].

Așa cum este reflectat și în Comentariu la Constituția Republicii Moldova, ideea de unitate este în corelaţie cu ideea de solidaritate, reprezentând o legătură între toţi membrii colectivităţii, mai presus de deosebirile inerente a unei societăţi pluraliste. Unitatea poporului Republicii Moldova înseamnă responsabilitate și interese comune. Este de remarcat faptul că unitatea poporului nu reprezintă o sumă de trăsături ale acestuia, ci este o unitate integratoare și valorică, bazată pe solidaritatea socială [66, p. 64]. Anume această unitate, care se fundamentează pe împărtășirea intereselor și valorilor comune, urmează să servească drept bază la formarea unei identități civice comune.

Totodată, este necesar de a face câteva precizări suplimentare referitoare la ideea unității poporului în contextul Constituției Republicii Moldova și a cadrului normativ. O explicație oportună acestui context reprezintă jurisprudența Curții Constituționale și anume Hotărârea nr. 35 din 21.12.1995 cu privire la constituţionalitatea art. 1 alin. (4) din Legea nr. 344-XIII din 23 decembrie 1994 privind statutul juridic special al Găgăuziei (Gagauz-Yeri) [166]. Așa cum s-a menționat, Constituția Republicii Moldova recunoaște că teritoriul Republicii Moldova este populat doar de un singur popor – poporul Republicii Moldova. Însă, în preambulul Legii privind statutul juridic special al Găgăuziei este utilizată noțiunea de „popor găgăuz” [167]. Această

noțiune este ulterior desfășurată în art. 1 alin (4) din aceeaşi lege cu prevederea că „În cazul schimbării statutului Republicii Moldova ca stat independent poporul Găgăuziei are dreptul la autodeterminare externă" [167]. Considerăm oportună opinia separată a judecătorului Curții Constituționale care a considerat că o asemenea formulare aduce prejudicii suveranității și statutului unitar, şi este neconstituţională. [166].

Această idee este continuată în Avizului Curții Constituționale nr. 4 din 28.11.2002 asupra proiectului de lege constituţională pentru modificarea şi completarea unor articole din Constituţia Republicii Moldova care propunea completarea și modificarea Constituției cu un articol nou – 111^1 cu referire la Unitatea teritorială autonomă Găgăuzia – care prevedea că „în cazul pierderii statutului de stat independent al Republicii Moldova, populaţia unităţii teritoriale autonome Găgăuzia are dreptul la autodeterminare". În opinia separată al unuia din judecătorii Înaltei Curți s-a precizat corect că autorii acestor modificări fac o confuzie între dreptul popoarelor şi dreptul minorităţilor naţionale la autodeterminare. De asemenea, se confundă cele două aspecte ale autodeterminării: internă, ce oferă dreptul la autoadministrare, şi externă, ce oferă poporului dreptul la independenţă şi autodeterminare [168].

Menționăm că art. 2 din Rezoluţia nr. 1514 (XV), adoptată de Adunarea Generală a Organizaţiei Naţiunilor Unite la 14.12.1960, stipulează că „toate popoarele au dreptul la autodeterminare; în virtutea acestui drept ele îşi stabilesc statutul politic şi realizează dezvoltarea economică, socială şi culturală", dar concomitent, art. 6 din aceeaşi Rezoluţie prevede că „orice tentativă de a distruge parţial sau total unitatea naţională şi integritatea teritorială a ţării este incompatibilă cu obiectivele şi principiile Cartei Organizaţiei Naţiunilor Unite" [169]. Evidențiem că proclamarea autodeterminării popoarelor nu are nimic în comun cu secesiunea teritorială şi pierderea caracterului unitar al statului.

În continuare, purcedem la analiza cadrului normativ ce stabilește baza normativă pentru protecția drepturilor minorităților și anume *Legea cu privire la drepturile persoanelor aparţinând minorităţilor naţionale şi la statutul juridic al organizaţiilor lor*. Menționăm că din conţinutul legii se evidenţiază unele idei de bază cu privire la politica statului în integrarea minorităților etnice și asigurarea unității poporului Republicii Moldova. Astfel, art. 22 al Legii se prevede că „la elaborarea şi promovarea politicii în domeniul culturii şi învăţământului minorităţilor naţionale, Guvernul, ministerele, departamentele, autorităţile administraţiei publice locale vor consulta organizaţiile persoanelor aparţinând minorităţilor naţionale ale căror interese sunt atinse în deciziile respective" [68].

Accentuăm faptul că anume în această legea există stipulări referitoare la unele obligaţiuni atribuite minorităților etnice. Spre exemplu, în art. 6 alin. (4) se stipulează că „studierea limbii și

literaturii moldovenești, precum și a istoriei Moldovei, în toate instituţiile de învăţământ este obligatorie" [68], iar art. 26 prevede că „realizarea drepturilor şi libertăţilor persoanelor aparţinând minorităţilor naţionale presupune îndeplinirea obligaţiunilor acestor persoane faţă de statul Republica Moldova şi nu poate limita drepturile şi interesele legitime ale altora" [68]. Evidențiem că, cunoașterea acestor obligații este un efort consolidat din partea cetățeanului, în timp ce statul urmează să creeze premisele de informare. În acest context, este relevantă argumentarea din Hotărârea Curții Constituționale nr. 15 din 27.05.2014 pentru controlul constituţionalităţii Legii nr. 61 din 11 aprilie 2014 pentru modificarea unor acte legislative (interzicerea votării în baza paşapoartelor de tip ex-sovietic) unde s-a reiterat că, potrivit art. 23 alin. (2) din Constituţie, statul asigură dreptul fiecărui om de a-şi cunoaşte drepturile şi îndatoririle. În acest scop, statul publică şi face accesibile toate legile şi alte acte normative [170]. În contextul acestui paragraf vom evalua prevederile acestei legi în raport cu reglementările din Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale.

În anul 2003 a Parlamentul Republicii Moldova adoptat Legea privind aprobarea *Concepției politicii naționale* a Republicii Moldova [171]. Considerăm că acest document a fost prima politică consolidată în domeniul integrării minorităților etnice, care a avut scopul de a asigura unitatea poporului Republicii Moldova. Documentul chiar menționa *inter alia* scopul de „consolidare a poporului Republicii Moldova, ținând cont de specificul multietnic, multicultural, multilingvistic şi regional, prin întărirea încrederii cetăţenilor în patria lor comună – Republica Moldova" [171]. Totuși, pentru un document care și-a propus asemenea sarcini complexe, Concepția nu a acumulat consensul necesar în societate și la nivel de proiect a întrunit o serie de critici din partea experților Comisiei de la Veneția. Critica acestui document a fost exprimată în Opinia nr. 254/ 2003 în avizul experților exprimare în CDL (2003) 50 [172] și CDL (2003) 51 [173]. Principalele critici expuse au fost:

- Ideea de „consolidare a statalității" a fost considerată ambiguă și ar putea crea riscul limitării drepturilor și libertăților persoanei dacă nu este realizată în limitele drepturilor omului.
- S-a pus la îndoială natura juridică a statutului limbii ruse ca „limbă de comunicare interetnică", mai ales în ceea ce ar viza diferența dintre acest statut și cel de limbă oficială de stat.
- S-a considerat că declarata „lupta împotriva demoldovenizării" exprimată în Concepție ar putea fi subiectul unor încălcări ale Convenţiei europene a drepturilor omului.

- Terminologia de „inadmisibilitatea oricăror acţiuni orientate spre asimilare şi deznaţionalizare” s-a considerat că ar putea contravine obligațiilor și prevederilor internaționale.

Aceste obiecții nu au fost corectate și s-au regăsit în varianta finală a documentului. Mai mult, în scurt timp a fost încălcată una din prevederile fundamentale referitoare la mecanismul de transpunere în practică și anume de elaborare în termenul indicat, a unui plan de acțiuni pentru implementarea Concepției. Documentul prevedea că „Guvernul, până la 1 ianuarie 2004, va elabora şi va prezenta Parlamentului spre aprobare programul de măsuri pentru realizarea Concepţiei menţionate” [171].

Analiza prevederilor Concepției politicii naționale prin prisma aspectelor ce vizează integrarea minorităților etnice și asigurarea unității poporului, însă cu abstractizarea de la lacunele identitare și criticile enunțate mai sus, conține și anumite prevederi relevante:

- Dezvoltarea unui sistem de repere valorice, bazate pe principii democratice, pe respectarea drepturilor şi libertăţilor omului;
- Însușirea limbii de stat de către alolingvi;
- Inadmisibilitatea manifestărilor de discriminare pe criterii etnice, lingvistice şi religioase, precum şi a restrângerii drepturilor cetăţenilor la folosirea limbilor materne, la alegerea limbii de educare și instruire;
- Instruirea şi educarea tinerei generaţii în spiritul respectului faţă de istoria, cultura și limbile comunităţilor etnice, inclusiv față de valorile spirituale comune [171].

Evidențiem că la nivel terminologic, Concepția utilizează lexemul „integrare”. Deși documentul nu explică semnificația acestuia, din context rezultă că termenul de „integrare” vizează efortul autorităților de a consolida și spori coeziunea societății.

Menționăm că Legea privind aprobarea Concepției politicii naționale a Republicii Moldova este încă în vigoare, dar constatăm că *de facto* că aceasta nu mai funcționează. Planul de acțiuni care urma să fie elaborat de Guvern, nu a fost transpus în practică și nici careva măsuri care ar reieși vădit din Concepție nu sesizăm în contextul normativ național. Mai mult, acest document a continuat să trezească nemulțumire atât la nivelul societății civile, cât și celei politice.

Astfel, la 05.07.2013, un grup de deputaţi în Parlament au adresat Curţii Constituţionale sesizarea pentru controlul constituţionalităţii prevederilor prezentei Concepții. În opinia autorilor sesizării, Legea nr.546-XV din 19 decembrie 2003 privind aprobarea Concepţiei naţionale a Republicii Moldova prin întregul său conţinut reprezintă o ideologie, ridicată la rang de politică naţională, ceea ce contravine rigorilor constituţionale prevăzute expres în art. 5 alin.(2), potrivit căruia: „Nici o ideologie nu poate fi instituită ca ideologie oficială a statului” [174]. Înalta Curte

a respins prezenta sesizare, deoarece nu au fost întrunite datele admisibile pentru exercitarea controlului constituţionalităţii, respectiv nu a putut fi acceptată pentru examinare în fond.

Totuși, deliberarea Înaltei Curți privitor la această sesizare conține un aspect important atât la nivel conceptual, cât și la nivel empiric, pentru prezenta teză. S-a precizat faptul că, Concepţia reprezintă un document de politici și nu cuprinde norme juridice. Aspectele identificate în documentele de politici urmează a fi soluţionate şi puse în aplicare ulterior cu ajutorul instrumentelor normative [174]. Considerăm că raționamentul prezentat în expunerea Înaltei Curți indică necesitatea ca documentele de politici să fie urmate de eforturi din partea legislativului și executivului în vederea consolidării cadrului normativ în concordanță cu viziunile trasate de Parlament. Astfel, **politica de integrare a minorităților etnice este în primul rând o viziune al procesului de asigurare a unității poporului, care urmează să fie realizată prin ajustarea și consolidarea cadrului normativ și instituțional**.

Următorul demers în contextul prezentului subcapitol este studierea corespunderii legislației naționale cu prevederile documentului-cheie din domeniul cercetat și anume al Convenției-cadru pentru protecția minorităților naționale. Argumentul acestui demers este faptul că respectarea drepturilor omului și mai cu seamă a drepturilor minorităților, reprezintă fundamentul de realizare a integrării minorităților etnice.

Începem această analiză de la art. 3 alin. (1) al Convenției-cadru cu referire la dreptul persoanei de a alege să fie sau să nu fie tratată ca o persoană aparținând unei minorităţi [79]. Această prevedere se regăsește în art. 2 din Legea cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităţilor naţionale şi la statutul juridic al organizaţiilor lor, care prevede că orice persoană aparținând unei minorităţi naţionale are dreptul să aleagă liber dacă aparţine sau nu acesteia [68].

Principiul reflectat în art. 4 alin. (1) al Convenției prevede garantarea egalităţii în fața legii a persoanelor aparținând minorităţilor [79]. Această prevedere este inclusă în art. 4 al Concepției politicii naționale a Republicii Moldova, unde se stipulează aplicarea standardelor unanim recunoscute în domeniul apărării drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale omului, precum şi ale persoanelor care aparţin minorităţilor etnice şi lingvistice [171].

Art. 4 alin. (2) din Convenție prevede adoptarea de măsuri în vederea promovării, în toate domeniile vieţii economice, sociale, politice şi culturale, a egalităţii depline dintre persoanele aparținând minorităţilor şi majoritatea [79]. Această prevedere este reflectată expres în Constituția Republicii Moldova în art. 10 alin. (2) în care se menționează că statul recunoaşte şi garantează dreptul tuturor cetăţenilor la păstrarea, la dezvoltarea şi la exprimarea identităţii lor etnice, culturale, lingvistice şi religioase [7]. Mai mult, referitor la această prevedere, art. 4 alin. (1) din Legea cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităţilor naţionale şi la statutul

juridic al organizaţiilor lor prevede că statul garantează persoanelor aparţinând minorităţilor dreptul la protecţie egală în faţa legii [68].

Prevederile din art. 5 din Convenția-cadru referitoare la păstrarea culturii şi a elementelor esenţiale ale identităţii şi anume: religia, limba, tradiţiile şi patrimonial cultural [79] se regăsesc în textul Constituției în art. 10 alin. (2) [7] şi în Legea cu privire la drepturile persoanelor aparţinând minorităţilor naţionale şi la statutul juridic al organizaţiilor lor, unde în art. 5 alin. (1) se menționează că statul se obligă să contribuie la crearea condiţiilor pentru păstrarea, dezvoltarea și exprimarea identităţii etnice, culturale, lingvistice şi religioase a persoanelor aparţinând minorităţilor naţionale [68].

Art. 6 alin. (1) din Convenția-cadru include prevederi referitoare la încurajarea spiritului de toleranţă şi a multiculturalismului, iar art. 6 alin. (2) face referință la măsurile pentru protejarea persoanelor, care ar putea fi victime ale violenţei din cauza identităţii lor etnice, culturale, lingvistice sau religioase [79]. Constituției Republicii Moldova în art. 31 garantează libertatea conştiinţei și reglementează că aceasta trebuie să se manifeste în spirit de toleranţă şi de respect reciproc [7]. Cu o completare intervine Codul Penal în art. 176 alin. (1) în care este prevăzut că orice deosebire, excludere, restricţie sau preferinţă în drepturi şi în libertăţi a persoanei sau a unui grup de persoane, orice susţinere a comportamentului discriminatoriu în sfera politică, economică, socială, culturală şi în alte sfere ale vieţii, bazată pe criteriu de rasă, naţionalitate, origine etnică, limbă, religie sau convingeri, sex, vârstă, dizabilitate, opinie, apartenenţă politică sau pe orice alt criteriu, se pedepseşte cu închisoare de la 2 la 6 ani [175]. În acelaşi context, Legea cu privire la drepturile persoanelor aparţinând minorităţilor naţionale şi la statutul juridic al organizaţiilor lor adaugă în art. 4 alin. (2) că orice discriminare din motivul apartenenţei la o minoritate naţională este interzisă [68].

Art. 7 din Convenția-cadru prescrie libertatea de asociere [79]. Această reglementare este reflectată în art. 41 din Constituția Republicii Moldova, care prevede că, cetăţenii se pot asocia liber în partide şi în alte organizaţii social-politice [7]. În art. 18 din Legea cu privire la drepturile persoanelor aparţinând minorităţilor naţionale şi la statutul juridic al organizaţiilor lor este prevăzut că aceste persoane pot să-şi exercite drepturile atât în mod individual, cât şi asociindu-se, în condiţiile legii, în organizaţii (asociaţii, comuniuni, comunităţi, societăţi) cu un caracter iluminist, cultural, religios şi de binefacere [68].

Art. 8 din Convenția-cadru prevede libertatea religioasă [79]. Această normă este reflectată în Constituția Republicii Moldova în art. 31 alin. (2), care prevede: „cultele religioase sunt libere şi se organizează potrivit statutelor proprii, în condiţiile legii” [7]. Art. 14 din Legea cu privire la drepturile persoanelor aparţinând minorităţilor naţionale şi la statutul juridic al organizaţiilor lor

adaugă că aceste persoane au dreptul, în condiţiile legii, să-şi determine atitudinea faţă de religie, în special să-şi aleagă confesiunea, precum şi să desfăşoare, individual sau împreună cu coreligionarii, activitatea religioasă de iluminare în limba maternă sau în altă limbă pe care o acceptă, să săvârşească ritualuri, să întreţină clădiri de cult, să utilizeze literatură religioasă şi obiecte de rit [68].

Art. 9 din Convenția-cadru prescrie libertatea de expresie pentru fiecare persoană aparținând unei minorități naționale și include libertatea de opinie [79]. Această normă este evidențiată în art. 32 din Constituția Republicii Moldova prin faptul că oricărui cetăţean îi este garantată libertatea gândirii, a opiniei, precum şi libertatea exprimării în public prin cuvânt, imagine sau prin alt mijloc posibil [7]. Art. 5 din Legea cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităţilor naţionale şi la statutul juridic al organizaţiilor lor vine cu o suplinire la această reglementare că statul se obligă să contribuie la crearea condiţiilor necesare păstrării, dezvoltării şi exprimării identităţii etnice, culturale, lingvistice şi religioase a persoanelor aparținând minorităţilor naţionale [68].

O premisă pentru realizarea politicii de integrare, după cum a fost menționat și în capitolele anterioare, constituie domeniul lingvistic, care asigură o bază importantă pentru politica de integrare. În Republica Moldova, subiectul dat este controversat din cauza existențelor antagonismelor la nivel identitar. Totuși, în contextul prezentei lucrări, dorim să ne distanțăm de aceste controverse și să realizăm o analiză a cadrului normativ prin prisma instrumentarului de cercetare juridică.

Astfel, prevederea art. 10 din Convenția-cadru cu referire la dreptul la folosirea limbii minoritare în viaţa publică şi privată [79], este reflectată în art. 13 din Constituția Republicii Moldova, care stipulează că statul recunoaşte şi protejează dreptul la păstrarea, la dezvoltarea şi la funcţionarea limbii ruse şi a altor limbi vorbite pe teritoriul ţării [7]. În art. 35 alin. (2) se mai menționează la capitolul dat că statul asigură, în condiţiile legii, dreptul de a alege limba de educare şi instruire a persoanelor [7].

Legea cu privire la funcţionarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldoveneşti rămâne una dintre puținele legi care nu au fost adaptate contextului Republicii Moldova după obținerea independenței. Acest fapt confirmă complexitatea subiectului lingvistic, inclusiv la nivel legislativ. Legea respectivă, în art. 4 prevede că statul garantează folosirea limbilor ucraineană, rusă, bulgară, ivrit, idiş, ţigănească, a altor limbi [176]. Art. 15 prevede că participanţilor la proces, care nu cunosc limba în care se desfășoară procesul, li se asigură dreptul de a lua cunoştinţă cu materialele din dosar, de a participa la acţiunile de urmărire penală şi judiciare prin

intermediul translatorului, precum şi dreptul de a lua cuvântul şi de a face depoziţii în limba maternă [176].

Art. 18 din aceeaşi lege stipulează că statul garantează dreptul la educaţie preşcolară, la studii medii de cultură generală, medii de specialitate, tehnico-profesionale şi superioare în limba de stat, limba rusă şi creează condiţiile necesare pentru realizarea dreptului cetăţenilor de alte naţionalităţi la educaţie şi instruire în limba maternă (găgăuză, ucraineană, bulgară, ivrit, idiş ş.a.) [176]. Art. 31 conchide această prevedere cu ideea că propagarea ostilităţii, a dispreţului faţă de limba oricărei naţionalităţi, crearea obstacolelor la funcţionarea limbii de stat şi a altor limbi pe teritoriul republicii, precum şi lezarea drepturilor cetăţenilor din motive de limbă implică răspunderea în modul stabilit prin legislaţie [176].

În acest context, considerăm important de a sublinia faptul că prevederile normative din această lege nu au fost supuse adaptării normative, care ar răspunde contextului existenței statului Republica Moldova și păstrează realitățile existente din URSS și, respectiv, RSSM. Îmbunătățirea cadrului lingvistic ar urma să respecte prevederile legislației internaționale și ar fi oportună odată cu ratificarea de către Republica Moldova a Cartei Europene a limbilor regionale sau minoritare, care de asemenea rămâne a fi un subiect complex în politica internă și externă al statului.

Legea cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităţilor naţionale şi la statutul juridic al organizaţiilor lor conține prevederi din domeniul lingvistic. În art. 7 se evidențiază ideea că aceste persoane au dreptul la libera folosire a limbii materne, atât în scris, cât şi oral, să aibă acces la informaţii în această limbă, să o difuzeze şi să facă schimb de informaţii [68]. Art. 13 alin. (1) adaugă dreptul, în condiţiile legii, de a fonda mijloace de informare în masă, de a edita literatură în limbile minorităţilor [68].

Legislaţia Republicii Moldova asigură dreptul producerii şi difuzării emisiunilor radio şi televizate în limbile minorităţilor. Există intervenţii de reglementare pozitivă prin intermediul cotelor privind limba difuzării. Astfel, art. 11 alin. (9) din Codul audiovizualului garantează difuzorilor care îşi desfăşoară activitatea în zonele în care minorităţile constituie majoritatea populaţiei realizarea a 80% din volumul emisiunilor în limbile minorităţilor respective, 20% fiind rezervate emisiunilor în limba de stat [177]. Mai mult, art. 29 alin. (4) din Codul audiovizualului stabileşte că prestatorii de servicii care deţin autorizaţii de retransmisie şi care activează în localităţile în care persoanele aparținând unei naţionalităţi sau etnii reprezintă o pondere mai mare de 20% au obligaţia de a asigura retransmiterea serviciilor de programe în limba minorităţii respective [177].

În ceea ce priveşte atribuţiile difuzorilor publici, art. 51 alin. (1) lit. (f) prevede asigurarea dreptului la informare pentru toate categoriile de cetăţeni ai Republicii Moldova, inclusiv pentru persoanele aparţinând minorităţilor [177]. Totodată, unul dintre obiectivele primordiale ale difuzorului public este, conform art. 54 lit. (a) din Codul audiovizualului, realizarea emisiunilor de radio şi de televiziune în limba de stat, precum şi în limbile minorităţilor sau în alte limbi de circulaţie internaţională, cu scop informativ, cultural, educativ şi de divertisment, ţinându-se cont de prevederile Codului [177].

Art. 11 din Convenția-cadru proclamă dreptul la folosirea numelui şi prenumelui în limba minoritară, dreptul de a expune în limba minoritară însemne, inscripţii şi alte informaţii cu caracter privat şi dreptul de expunere a denumirilor străzilor, indicaţiilor topografice [79]. Prevederi la acest capitol există în Legea cu privire la drepturile persoanelor aparţinând minorităţilor naţionale şi la statutul juridic al organizaţiilor lor. Art. 5 alin. (3) remarcă faptul că monumentele de istorie şi cultură ale minorităţilor naţionale sunt ocrotite de stat, iar art. 10 evidențiază că denumirile localităţilor, străzilor şi stradelelor se indică în limba de stat, dar, după caz, la decizia autorităţilor administraţiei publice locale şi în altă limbă, în conformitate cu legislaţia în vigoare [69].

Prevederile art. 12 din Convenția-cadru, care remarcă eforturile în domeniul educaţiei şi cercetării pentru încurajarea cunoaşterii culturii, istoriei, religiei şi limbii minorităţilor şi majorităţii [79], sunt regăsite în art. 35 alin. (2) din Constituția Republicii Moldova. Aici se menționează că statul asigură, în condiţiile legii, dreptul de a alege limba de educare şi instruire a persoanelor [7]. Art. 9 alin. (7) din Codul Educației menționează că statul garantează formarea şi dezvoltarea competenţei de comunicare eficientă în limba română, în limbile minorităţilor naţionale, după caz, şi în cel puţin două limbi de circulaţie internaţională [178]. Art. 5 alin. (2) din Legea cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităţilor naţionale şi la statutul juridic al organizaţiilor lor stipulează că statul asigură efectuarea de cercetări ştiinţifice în domeniul istoriei, limbii şi culturii minorităţilor naţionale [68].

Dreptul la învăţătură în limba minoritară, reflectat în art. 14 din Convenția-cadru [79], este regăsit în art. 6 alin. (1) din Legea cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităţilor naţionale şi la statutul juridic al organizaţiilor lor, care prevede că statul garantează realizarea drepturilor persoanelor aparținând minorităţilor naţionale la educaţie preşcolară, la studii primare, medii (generale şi profesionale), superioare şi postuniversitare în limba de stat şi limba rusă, creează condiţii pentru realizarea dreptului lor la educaţie şi la instruire în limba maternă [68]. În alin. (2) este prevăzut că, pentru asigurarea procesului de instruire în instituţiile de învățământ în care predarea se face în întregime sau parţial în limbile minorităţilor naţionale,

statul contribuie la elaborarea de programe şi literatură didactico-metodică, la instruirea cadrelor didactice, colaborând în acest domeniu cu alte ţări [68].

Dreptul la învățătură în limba maternă a minorităților [79] este garantat și de Codul educației al Republicii Moldova. Printre principiile fundamentale ale educației se menționează principiul recunoaşterii şi garantării drepturilor persoanelor aparţinând minorităţilor naţionale, inclusiv dreptului la păstrarea, dezvoltarea şi exprimarea identităţii lor etnice, culturale, lingvistice şi religioase (art. 7) [178]. În art. 5 se stipulează că una din misiunile educaţiei este promovarea dialogului intercultural, a spiritului de toleranţă, a nediscriminării şi incluziunii sociale [178]. Astfel, instruirea în sistemul naţional de învățământ în limbile minorităţilor este prevăzută în art. 10 din Codul educaţiei [178]. Totuși, Codul nu include modalitatea de aplicare a acestor prevederi. Considerăm relevantă descifrarea acestor reglementări prin adoptarea actelor normative suplimentare în conformitate cu standardele internaţionale.

Un element important, care a fost reiterat pe parcursul lucrării este prezentat în art. 14 alin. (2) din Convenția-cadru și prevede că predarea limbii minoritare ori educaţia în această limbă nu ar trebui să influenţeze negativ predarea limbii oficiale al statului sau educaţia în această limbă [79]. Este recunoscut faptul că, cunoașterea limbii de stat este o condiţie pentru participarea în viața publică şi reprezintă un factor important pentru integrarea minorităților etnice și asigurarea unității poporului. Acest lucru a fost discutat pe larg în capitolele anterioare și a fost identificat drept unul din elementele-cheie ale politicii de integrare a minorităților etnice.

Considerăm că nivelul de cunoaștere a limbii de stat de către minoritățile etnice în Republica Moldova este insuficient. Opiniile Comitetului Consultativ privind Convenția-cadru în mod repetat au evidențiat acest fapt [179]. Totuși, remarcăm că datele statistice oficiale nu oferă informații privitor la nivelul cunoașterii limbii de stat de către populația Republicii Moldova.

Una din măsurile ce vizează îmbunătățirea predării limbii de stat în sistemul educațional cu referire la minoritățile etnice este Programul naţional pentru îmbunătăţirea calităţii învăţării limbii române în instituţiile de învățământ general cu instruire în limbile minorităţilor naţionale (2016-2020) [180]. Documentul prevede acțiuni care urmează să pună bazele unei pregătiri mai bune al sistemului educațional pentru predarea limbii române în școlile alolingve. O expunere suplimentară asupra acestui document se va realiza în contextul subcapitolelor premergătoare.

Prevederea referitoare la participarea minorităţilor la viaţa culturală, socială şi economică şi la treburile publice, reflectată în art. 15 din Convenția-cadru [79], poate fi identificată în legislația națională în art. 24 din în Legea cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităţilor naţionale şi la statutul juridic al organizaţiilor lor. În contextul acestei legi se menționează că persoanele aparținând minorităţilor naţionale au dreptul de fi reprezentați

aproximativ într-o măsură proporţională în structurile puterii executive şi celei judecătoreşti la toate nivelurile, în armată și în organele de drept [68]. Mai mult, art. 20 al acestei legi stipulează că organizaţiile persoanelor aparţinând minorităţilor naţionale beneficiază de susţinerea statului în realizarea programelor ce contribuie la păstrarea și dezvoltarea culturii, ştiinţei, învățământului, cercetărilor istorice, binefacerii [68].

Totodată, Legea cu privire la funcţia publică şi statutul funcţionarului public în art. 27 alin. (1) prevede şanse egale pentru accederea în funcţii publice, indiferent de apartenenţa etnică [181]. Astfel, orice cetăţean al Republicii Moldova poate candida la o funcţie publică, una dintre condiţii fiind posedarea limbii de stat şi a limbilor oficiale de comunicare interetnică vorbite pe teritoriul respectiv în limitele stabilite de lege [181]. Aceeaşi condiţie este prevăzută şi de art. 7 din Legea cu privire la funcţionarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldoveneşti [176]. Considerăm ambiguă această formulare, deoarece cadrul normativ nu delimitează „limbile oficiale de comunicare interetnică", însă este cert că funcționarii publici trebuie să cunoască limba de stat.

Legislaţia în vigoare garantează dreptul egal al cetăţenilor de a vota şi de a fi aleși, indiferent de originea etnică şi de nivelul cunoașterii limbii de stat. Candidaţii la funcţia de preşedinte al Republicii Moldova şi la funcţia de başcan al Găgăuziei fac excepţie de la regula în cauză: preşedintele Republicii Moldova trebuie să cunoască limba de stat [7], iar başcanul Găgăuziei – limba găgăuză [167].

Garantarea egalităţii tuturor persoanelor a fost consemnată prin Legea cu privire la asigurarea egalității, care are un cadru de aplicare mai larg asupra domeniului nondiscriminării și egalității efective. În art. 1 alin. (1) se precizează că scopul legii este prevenirea şi combaterea discriminării, precum şi asigurarea egalităţii tuturor persoanelor aflate pe teritoriul Republicii Moldova în sfera politică, economică, socială, culturală şi alte sfere ale vieţii, fără deosebire de rasă, culoare, naţionalitate, origine etnică, limbă, religie sau convingeri, sex, vârstă, dizabilitate, opinie, apartenenţă politică sau orice alt criteriu similar [182]. În art. 7 alin. (1) se adaugă că este interzisă orice deosebire, excludere, restricţie sau preferinţă pe baza criteriilor stabilite de prezenta lege, care au drept efect limitarea sau subminarea egalităţii de şanse sau tratament la angajare sau concediere, în activitatea nemijlocită şi în formarea profesională [182]. În art. 9 alin. (1) lit. (a) este prevăzut că instituţiile de învățământ asigură respectarea principiului nediscriminării prin oferirea accesului la educație de orice tip şi nivel [182].

Privitor la principiul nondiscriminării și egalității depline și efective, constatăm că Republica Moldova a introdus dispoziții adecvate atât în Constituție, cât și în alte acte legislative de natură civilă și penală. Importanța prevederilor nondiscriminatorii și a egalității depline a

tuturor membrilor societății a fost realizată prin emiterea actelor corespunzătoare. Datorită acestor principii, s-au instituit politici de înlăturare a obstacolelor discriminatoare, s-au egalat în șanse minoritățile etnice cu ceilalți cetățeni ai Republicii Moldova și s-a ajustat cadrul normativ la standardele internaționale.

Prevederile referitoare la cazurile de discriminare conţin sancţiuni eficiente, proporţionale şi disuasive, despăgubiri corespunzătoare şi măsuri reparatorii, fapt care poate fi evidenţiat în Codul Penal al Republicii Moldova. În așa mod, putem afirma că pe dimensiunea nondiscriminării și asigurarea egalității depline sunt întrunite premisele legislative pentru realizarea politicii de integrare a minorităților naționale.

Un document de politici important, care în viziunea noastră este a doua încercare a autorităților de a pune în aplicare o politică de integrare a minorităților etnice (reamintim că prima politică în acest sens a fost Concepția Politicii Naționale) este „Strategia de consolidare a relaţiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2027”. Acest document a fost aprobat de către Guvernul Republicii Moldova la 30.12.2016 şi în calitate de scop declarat a evidențiat „facilitarea concordiei interetnice, încurajarea diversităţii incluzive a societăţii din Republica Moldova prin integrarea minorităţilor naţionale în diverse sfere ale vieţii statului, asigurarea egalităţii cetăţenilor indiferent de apartenenţa etnică, culturală, lingvistică, respectarea legislaţiei naţionale şi standardelor internaţionale” [9]. În document sunt evidențiate în mod repetat angajamentele Republicii Moldova în domeniul drepturilor omului, inclusiv și prevederile Convenției-cadru pentru protecția minorităților naționale. O analiză detaliată a Strategiei va fi realizată în subcapitolul 3.4 al prezentei lucrări.

Constatăm că în linii generale, cadrul normativ conține prevederile esențiale ce servesc în calitate de bază normativă pentru integrarea minorităților etnice Republicii Moldova. În legislație se regăsesc prevederi ce creează premise favorabile procesului de integrare a minorităților etnice. Totuși, în sfera aplicării în practică a legislației există anumite lacune care servesc drept obstacole pentru realizarea efectivă a acestui proces. Constatăm că lipsesc mecanismele de aplicare în practică ale prevederilor din legislație. Acest lucru a fost elucidat mai cu seamă în contextul Legii cu privire la drepturile persoanelor aparţinând minorităţilor naţionale şi la statutul juridic al organizaţiilor lor [69], Legii cu privire la funcţionarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldoveneşti [176], Codului educației (pe dimensiunea prevederilor referitoare la minoritățile etnice) [178] și Concepția politicii naționale [171]. Este necesar de remarcat și exemplele pozitive. Astfel, Legea cu privire la asigurarea egalităţii [182] prevede expres mecanismele de realizare în practică. Acest fapt creează premise favorabile pentru asigurarea funcționalității legislației din domeniul asigurării egalității și combaterii discriminării.

3.2. Analiza cadrului instituțional privind integrarea minoritățile etnice

În ceea ce vizează cadrul instituțional, în Republica Moldova există un sistem de autorităţi a căror competenţă vizează protecţia drepturilor omului, inclusiv a drepturilor minorităţilor etnice, neadmiterea discriminării, protecția și promovarea patrimoniului cultural-lingvistic al acestora. Prin urmare, vom analiza activitatea și competențele acelor instituții în vederea determinării gradului de implicare în realizarea activităților ce vizează integrarea minorităților etnice cu scopul asigurării unității poporului Republicii Moldova.

Comisia permanentă pentru drepturile omului și relații interetnice a Parlamentului Republicii Moldova

În structura Parlamentului Republicii Moldova pe parcursul legislaturilor s-a perindat precedentul pozitiv de a crea o comisie permanentă pentru drepturile omului și relații interetnice. Obiectivul de activitate al acestei comisii vizează drepturile omului, problemele minorităţilor, problemele cultelor, cetăţenia Republicii Moldova, asigurarea reglementărilor juridice în domeniul migraţiei, asigurarea şanselor egale pentru femei şi bărbaţi, protecţia comunităţilor de cetăţeni ai Republicii Moldova din străinătate, victimelor represiunilor politice şi a refugiaţilor [183].

Analizând activitatea Comisiei permanente pentru drepturile omului și relații interetnice putem evidenția următoarele tendințe în activitate:

- Comisia a inclus pe agendă doar acele proiecte de acte legislative care urmează a fi discutate în Parlamentul Republicii Moldova. Acest lucru a fost realizat ca un element obligatoriu al procedurii legislative în conformitate art. 45 din Regulamentul Parlamentului [184].
- La nivel de activitate și organizare, în baza informațiilor prezentate în rapoartele statistice cu privire la procesul legislativ pe parcursul anilor 2013 – 2017, această comisie a avut numărul cel mai scăzut de ședințe comparativ cu celelalte comisii permanente [185].
- Comisia nu publică rapoarte de activitate asupra documentelor discutate și avizate. Pe pagina web al Parlamentului Republicii Moldova sunt prezentate doar proiectele de documente și ordinea de zi a ședinței. Acest fapt complică procesul de apreciere a bunei activități a comisiei în realizarea sarcinilor cei îi revin și în procesul de integrare a minorităților etnice.
- Totuși, în contextul dezbaterilor publice privind elaborarea „Strategiei de consolidare a relaţiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2027”, membrii comisiei au

participat în calitate de reprezentanți ai Parlamentului și ai Comisiei permanente la consultările publice [186].

Biroul Relaţii Interetnice

Biroul Relaţii Interetnice este organul de specialitate al administraţiei publice centrale, care elaborează politica de stat în domeniul relațiilor interetnice, monitorizează respectarea drepturilor minorităţilor etnice şi funcţionarea limbilor pe teritoriul Republicii Moldova.[2] Această instituție coordonează procesul de implementare a Convenţiei-cadru pentru protecția minorităților naționale și este responsabil de realizarea prevederilor art. 14 al Convenţiei internaţionale privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială [187].

Biroul asigură prezentarea comentariilor Guvernului Republicii Moldova pe marginea comunicărilor individuale sau colective contra Republicii Moldova adresate Comitetului ONU pentru eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială. De asemenea, după aprobarea de către Guvernul Republicii Moldova a „Strategiei de consolidare a relațiilor interetnice pentru anii 2017-2020", Biroului i-a revenit și funcția de coordonare a procesului de implementare al acestui document [9].

În calitate de organ consultativ, pe lângă Biroul Relații Interetnice funcționează *Consiliul Coordonator al organizaţiilor etnoculturale*. Din componenţa Consiliului fac parte circa 89 de organizaţii ale minorităților etnice care sunt acreditate pe lângă Birou. Consiliul funcționează în calitate de platformă consultativă și de dialog dintre autoritățile centrale și comunitățile minorităților etnice [187].

Analizând activitatea Biroului Relații Interetnice pe parcursul ultimilor ani, constatăm că eforturile esențiale au fost orientate spre elaborarea Strategiei sus-menționate, organizarea evenimentelor de consultări publice a proiectelor de acte normative ce au impact asupra drepturilor minorităților, organizarea evenimentelor culturale pentru promovarea diversității în societatea Republicii Moldova. În continuarea celor enunțate, menționăm direcțiile principale ale activității Biroului Relaţii Interetnice din ultimii 3 ani.

- Dezvoltarea cadrului normativ în domeniul relațiilor interetnice:
  - Proiectul „Strategiei de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2027". Elaborarea documentului s-a caracterizat prin consultări ample și implicarea nemijlocită a reprezentanților organizațiilor minorităților etnice, instituțiilor ale

[2] În anul 1991, pe lîngă Guvernul Republicii Moldova, a fost creat Departamentul de Stat pentru Probleme Naţionale al Republicii Moldova, organ al autorităţii publice centrale responsabil de realizarea politicii naţionale în domeniul relaţiilor interetnice şi funcţionării limbilor.

administrației publice centrale, reprezentanți ai administrației publice locale. Procesul a fost susținut de Înaltul Comisar pentru Minoritățile Naționale al OSCE [9].

- Proiectul „Planului de acțiuni pentru anii 2017-2020 pentru implementarea Strategiei de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2020", care reprezintă totalitatea acțiunilor pe termen mediu de implementare a Strategiei [10].
- Proiectul „Cu privire la aprobarea planului de acțiuni pentru anii 2017-2019 privind implementarea Declarației Parlamentului Republicii Moldova cu privire la acceptarea Raportului final al Comisiei Internaționale pentru Studierea Holocaustului, prezidată de Elie Wiesel" [188].
- Proiectul „Planului de acțiuni pentru susținerea populației de etnie romă din Republica Moldova pentru anii 2016-2020" [189].

- Implementarea convențiilor internaționale:

- Raportarea periodică a Republicii Moldova în cadrul procesului de monitorizare de către Consiliul Europei a implementării Convenției-cadru pentru protecția minorităților naționale.
- Raportul periodic al Republicii Moldova privind Convenția internațională cu privire la eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială.

- Promovarea dialogului intercultural şi toleranței:

- Mese rotunde în cadrul proiectului naţional „Programul de instruire lingvistică a minorităţilor naţionale din Republica Moldova", precum şi a „Programului învăţăm româna la distanţă", care au scopul de integrare lingvistică, socială, culturală, precum şi profesională a alolingvilor [190].
- Organizarea anuală a Festivalului Republican al etniilor „Unitate prin diversitate", care are scopul de a promova diversitatea culturală și de a oferi o platformă pentru realizarea dialogului intercultural la nivelul societății [191].

Menționăm că evaluarea activității acestei instituții este facilitată semnificativ de existența rapoartelor de activitate publicate pe pagina web al acesteia.

Avocatul Poporului (Ombudsmanul)

Această instituţie publică este una independentă şi este formată din doi avocaţi ai poporului, dintre care unul este responsabil de drepturile copilului. Instituția Avocatului Poporului asigură respectarea drepturilor şi libertăţilor omului de către autorităţile publice, de către organizaţii şi întreprinderi, indiferent de tipul de proprietate şi forma juridică de organizare, de către organizaţiile necomerciale şi de către persoanele cu funcţii de răspundere de toate nivelurile [192].

Legea cu privire la Avocatul Poporului (Ombudsmanul) reglementează activitatea acestei instituții și evidențiază că Avocatul Poporului contribuie la apărarea drepturilor şi libertăţilor omului prin prevenirea încălcării acestora, prin monitorizarea şi raportarea modului de respectare a drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale omului la nivel naţional, prin perfecţionarea legislaţiei ce ţine de domeniul drepturilor şi libertăţilor omului, prin colaborarea internaţională în acest domeniu și prin promovarea drepturilor şi libertăţilor omului [193].

În vederea realizării obiectivelor statutare, această instituție organizează instruiri pentru beneficiari din domenii diferite. Astfel, în 2017, printre temele devenite tradiționale pentru activitățile de instruire, au fost organizate sesiuni de informare despre activitatea instituției Avocatului Poporului (6 activități), atribuțiile Avocatului Poporului pentru drepturile copilului (29 activități), drepturile copilului (17 activități), combaterea discriminării (3 activități), jurisprudența CEDO (6 activități), prevenirea violenței (37 activități), drepturile minorităților (1 activitate) [194]. În urma analizei temelor abordate și a numărului de activități desfășurate pe parcursul anului 2017 de oficiul Avocatului Poporului, putem constata că subiectul minorităților etnice în Republica Moldova nu este printre prioritățile majore ale instituției. Acest fapt poate fi determinat de evaluarea internă și prioritățile care sunt trasate la nivel de instituție.

Constatăm că Raportul privind respectarea drepturilor și libertăților omului în Republica Moldova din 2016 publicat de această instituție, confirmă necesitatea întreprinderii de către autorități a acțiunilor ce vizează integrarea minorităților etnice și anume:

- Importanța asigurării accesului efectiv pentru reprezentanții minorităților etnice la studierea limbii de stat prin elaborarea diverselor programe educaționale, precum și punerea accentului pe studii și predare calitativă, care ar permite facilitarea dialogului interetnic în societate;
- Necesitatea asigurării participării minorităților etnice la procesele de luare a deciziilor atât la nivel local, cât și la nivel central [195, pp. 13-14]

Considerăm că evidențierea acestor măsuri în raportul Avocatului Poporului reprezintă un pas important spre consolidarea cadrului normativ și instituțional a integrării minorităților etnice în Republica Moldova.

Consiliul pentru prevenirea şi eliminarea discriminării şi asigurarea egalităţii

Consiliul pentru prevenirea şi eliminarea discriminării şi asigurarea egalităţii (în continuare CPPEDAE) este o autoritate publică autonomă, imparţială şi independentă, creată în 2013. Misiunea CPPEDAE este activitatea împotriva discriminării, asigurarea egalității şi restabilirii în drepturi a persoanelor discriminate. În conformitate cu art.12 al Legii cu privire la asigurarea egalității, Consiliul are atribuţia de examinare a plângerilor persoanelor care se consideră a fi

victime ale discriminării, de constatare a contravenţiilor cu elemente discriminatorii în conformitate cu prevederile Codului contravenţional, de sesizare a organelor de urmărire penală în cazul constatării unor fapte discriminatorii ce întrunesc elemente ale infracţiunii [182].

Analizând activitatea CPPEDAE pe parcursul anului 2015 constatăm că spre examinare au fost preluate 156 de plângeri şi 2 cauze iniţiate prin note de autosesizare. Faptul discriminării a fost constatat în 35 de decizii, ceea ce reprezintă 27% din totalul deciziilor adoptate [169, p. 41]. În calitate de criterii de discriminare au servit: sex/gen – 8 cazuri; dizabilitate/stare a sănătăți – 8 cazuri; rasă/etnie – 4 cazuri; opinie – 4 cazuri; limbă – 4 cazuri; vârstă – 3 cazuri; domiciliul /sediul persoanei juridice – 2 cazuri [196, p. 42].

Pentru a prezenta exemple pentru cele invocate, este relevantă Decizia Consiliului pentru prevenirea şi eliminarea discriminării şi asigurarea egalităţii din 30.03.2017 în cauza 01/17 privind discriminarea pe criterii etnice [197]. Petiționarul, Asociația Obștească „Comunitatea Armeană din Moldova", s-a plâns că declarațiile A. G. făcute la postul de televiziune CBC în cadrul emisiunii „В тему", unde a fost abordat subiectul „Фальсификация истории и агрессорская политика армении", a constituit o discriminare și segregare rasială pe criteriu de origine națională și etnică a cetățenilor Republicii Moldova de etnie armeană. Petiționara notează că emisiunea din 12.04.2016 a fost plasată pe un canal multimedia de pe internet, iar la data de 27.09.2016 o parte din această emisiune a fost difuzată separat. Conducându-se de prevederile art. 1, 2, 3 și art.15 alin. (4), din Legea nr. 121 cu privire la asigurarea egalității, Consiliul pentru prevenirea şi eliminarea discriminării şi asigurarea egalităţii a decis că faptele constatate reprezintă instigare la discriminare pe criteriul de origine etnică și a hotărât ca A. G. să aducă scuze publice pentru afirmațiile instigatoare la discriminare pe criteriu de origine etnică prin aceleași mijloace prin care a răspândit aceste declarații [197].

În domeniul discriminării lingvistice, urmărind cazurile CPPEDAE în perioada octombrie 2013 – aprilie 2016, s-au atestat că 12.62% din cazurile de discriminare au fost în baza limbii. Pe parcursul acestei perioade, CPPEDAE a recepționat majoritatea cazurilor de discriminare în baza limbii în accesul la justiție și în informarea publică [198, pp. 237-238].

În pofida prevederilor art. 24 al Codului de Procedură Civilă [199], există anumite probleme ce țin de accesul persoanelor care nu cunosc limba de stat la justiție. De exemplu, în 2014, I.V. s-a plâns de discriminare pe criterii de limbă în accesul la justiție, în baza faptului că decizia unei instanțe judecătorești de a nu acționa în cazul unei cereri de chemare în judecată nu a fost scrisă în limba rusă. CPPEDAE a stabilit că I.V. s-a confruntat cu obstacole în exercitarea drepturilor sale procedurale doar din motiv că este vorbitor de limba rusă, o limbă recunoscută de către legislația națională ca limbă de comunicare interetnică [198, p. 240]. De asemenea a

recomandat luarea de măsuri pentru a preveni repetarea faptelor similare pe viitor, asigurând, astfel, acces la justiție minorităților etnice și lingvistice care folosesc limba rusă ca limbă de comunicare interetnică. CPPEDAE a remis decizia și Consiliului Superior al Magistraturii pentru a examina faptele sub aspectul răspunderii disciplinare a judecătorilor. Totodată, CPPEDAE, fără a diminua din importanța obligației pozitive a instituțiilor publice de a respecta legislația privind limbile vorbite pe teritoriul Republicii Moldova, a îndemnat petiționarul să întreprindă acțiuni de maximă diligență pentru a studia și a cunoaște limba de stat, Republica Moldova fiind și patria minorităților etnice [198].

Un alt aspect care generează manifestarea unor cazuri de discriminare în baza limbii în accesul la justiție, în opinia noastră, poate fi faptul că prevederile legale care reglementează limba în care pot fi depuse plângeri în instanță sunt confuze și incoerente. De exemplu, legislația nu stabilește clar dacă instanțele judecătorești au obligațiunea de a accepta plângerile în limba rusă, nu prevăd o bază clară pentru respingerea sau restituirea plângerilor depuse în instanță într-o altă limbă, decât limba română și nu stipulează clar obligația interpreților de a traduce plângerile din limba rusă în limba de stat. Acest fapt în esență reprezintă o carență ce vizează mecanismul de implementare a legilor anterior elucidat în subcapitolul referitor la analiza cadrului normativ.

Consiliul Coordonator al Audiovizualului

Consiliul Coordonator al Audiovizualului (CCA) a fost creat în 1996 prin Legea audiovizualului 1995 [200] şi Hotărârea Parlamentului nr. 988 din 15.10.1996 [201] în calitate de autoritate publică autonomă, cu statut de persoană juridică de drept public care reglementează domeniul comunicării audiovizuale.

Rolul CCA rezidă în asigurarea unei piețe a audiovizualului bazată pe responsabilitatea față de public în sfera audiovizualului, în care să fie respectate principiile de comunicare audiovizuală, libera concurenţă, să fie garantată libertatea de exprimare, principiile pluralismului de opinii şi idei, celui politic şi social, în cadrul programelor transmise de radiodifuzorii aflaţi sub jurisdicţia Republicii Moldova [177]. Un aspect important în activitatea Consiliul Coordonator al Audiovizualului se referă la protejarea spaţiului informaţional, patrimoniului lingvistic şi cultural, inclusiv a culturii şi limbilor minorităţilor etnice [202, p. 3]. Astfel, în art. 11 alin. (1) din Codul audiovizualului se menționează că „La elaborarea Strategiei de acoperire teritorială cu servicii de programe se va ține cont de specificul lingvistic la nivel național și local şi se va asigura ca, de la 1 ianuarie 2010, cel puţin 70% din numărul de frecvenţe să fie oferite serviciilor de programe transmise în limba de stat” [177]. Totodată, alin. (9) al aceluiași articol statuează că: „În localitățile în care reprezentanții unei minorități naționale constituie majoritatea

populației, radiodifuzorii locali și regionali vor asigura difuzarea unor programe în limba de stat în proporție de nu mai puțin de 20% din serviciul de programe" [177].

Consiliul Coordonator al Audiovizualului desfășoară anual activități de încurajare a radiodifuzorilor care produc emisiuni și investesc în dezvoltarea pieței audiovizuale autohtone. În 2017, CCA a continuat susținerea radiodifuzorilor aflați sub jurisdicția Republicii Moldova în implementarea dispozițiilor legale și normative cu privire la produsul de programe autohtone și în vederea atingerii scopurilor fixate în „Strategia de acoperire a teritoriului național cu servicii de programe (2016-2018)" în Obiectivul 2. „Consolidarea patrimoniului cultural-lingvistic național prin promovarea politicilor de susținere a radiodifuzorilor în producerea programelor autohtone în limba română și în limbile minorităților etnice" [203].

Printre acțiunile realizate de CCA în anul 2017 în vederea implementării Strategiei menționate, au fost organizate două concursuri de selectare a proiectelor de programe audiovizuale în vederea acordării resurselor financiare pentru producere din Fondul de susținere a radiodifuzorilor a programelor cu/despre/pentru minoritățile naționale în limbile minorităților naționale, cu subtitrare în limba română [204].

În cele ce urmează, prezentăm activitatea de pe teritoriul Republicii Moldova a posturilor de radio și de televiziune care difuzează în limbile minorităților etnice:

- *Găgăuză:*
  - Posturi TV: TV-Găgăuzia, ATV Coguk, ATV, Bizîm Dalgamîz și Eni Ai;
  - Posturi de radio: GRT, Bugeac FM și Bizim Dalgamîz FM.
- *Bulgară:*
  - Postul TV: NTS;
  - Postul de radio: Albena.
- *Romă:*
  - Postul de radio: Romano Patrin FM. Menționăm că „Romano Patrin FM" este primul post de radio pentru comunitatea romă, care își propune să promoveze drepturile, limba, cultura și tradițiile romilor în Republica Moldova [204].

Instituția Publică Națională a Audiovizualului Compania „Teleradio-Moldova"

Activitatea Companiei este ghidată de atribuțiile fundamentale ale radiodifuzorului public, stipulate în Codul Audiovizualului. Prevederile Companiei prevăd că activitatea acesteia să asigure informarea corectă, imparțială, echidistantă a consumatorilor, respectând echilibrul politic, libertatea de exprimare, de creație și de convingeri și asigurând dreptul la informare al tuturor categoriilor de cetățeni ai Republicii Moldova, inclusiv a minorităților etnice [177].

Pe lângă posturile de radio şi de televiziune private, Instituţia Publică Naţională a Audiovizualului Compania „Teleradio-Moldova” (în continuare – Compania „Teleradio-Moldova”) oferă produse media destinate şi realizate în limbile minorităţilor etnice. Potrivit art. 51 alin. (1), lit. (f) şi art. 54, lit. (a) al Codul audiovizualului, respectarea intereselor şi asigurarea dreptului la informare al cetăţenilor, inclusiv al minorităţilor, este una din misiunile Companiei „Teleradio-Moldova” [177].

În incinta Companiei „Teleradio-Moldova” funcţionează Secţia etnii în cadrul Departamentului de producţie al TV „Moldova 1” şi Redacţia minorităţi naţionale a postului „Radio Moldova”, care au drept sarcini reflectarea vieţii minorităţilor etnice. Activitatea subdiviziunilor se bazează pe respectarea prevederilor Codului menţionat, Legii cu privire la drepturile persoanelor aparţinând minorităților naționale și la statutul juridic al organizațiilor lor, Legii cu privire la Instituţia publică naţională a audiovizualului Compania „Teleradio-Moldova”, Statutului Companiei „Teleradio-Moldova”, precum și altor acte normative [205].

Secţia Etnii din cadrul „Moldova 1” difuzează 6 cicluri de emisiuni pentru minorităţile etnice: „Svitanok” – în limba ucraineană; „Gagauz ogea” – în limba găgăuză; „Unda Bugeacului” – în limba bulgară; „Russkii mir” – în limba rusă; „Petalo romano” – în limba romani; „Sub acelaşi cer” – emisiune despre viaţa altor grupuri etnice (polonezi, belaruşi, azeri, evrei, lituanieni, arabi etc.). Cota programelor în limbile minorităților etnice constituie 2.08% din volumul total al emisiei [205].

Redacţia Minorităţi naţionale din cadrul Postul Radio Moldova difuzează emisiuni în 6 limbi: rusă („Casa rusească”, „Spaţiul culturii”); ucraineană („Renaştere”); bulgară („Radiomegdan”); găgăuză („Unda Bugeacului”); idiş („Viaţa evreiască”); romani („Romano glasos”) [205].

Analiza coraportului al programelor emise în cadrul Companiei „Teleradio-Moldova” indică că pentru anul 2017 volumul de emisie rezervat programelor în limba română a fost de 7915 ore, ceea ce reprezintă 91.34% din volumul total de emisie, iar în limbile minorităților etnice s-a difuzat 750 ore, ceea ce reprezintă 8.66 % din volumul total de emisie [4]. Datele Raportului de activitate al Companiei indică că pentru anul 2017, volumul total al emisiunilor în limbile minorităților în afară de limba rusă a fost de 107 ore și 10 minute din cele 750 de ore emise, restul emisiei fiind în limba rusă. Acest fapt indică o disproporționalitate în ceea ce ține de emisiile în limbile minorităților etnice în favoarea limbii ruse [205].

Centrului de etnologie al Institutului patrimoniului cultural

Centrului de etnologie al Institutului patrimoniului cultural pe lângă Ministerul Educaţiei, Culturii și Cercetării este instituția de cercetare a patrimoniului etnocultural al grupurilor etnice

din Republica Moldova [206]. Aceasta are în componenţă următoarele subdiviziuni: secţia „Probleme generale ale etnografiei”, ce include două sectoare: „Etnologia moldovenilor” și „Relații interetnice” și secția „Minorităţi etnice” cu sectoarele: „Etnologia Ucrainenilor”, „Etnologia Ruşilor”, „Etnologia Găgăuzilor”, „Etnologia Bulgarilor”, „Etnologia Evreilor” și „Etnologia Romilor” [206]. Această instituție se află în proces de reorganizare, anterior fiind în subordinea Academiei de Științe a Moldovei.

La finele subcapitolului, conchidem că în Republica Moldova există un sistem de autorităţi a căror competenţă vizează, pe de o parte, protecţia drepturilor omului, inclusiv a drepturilor minorităţilor etnice, și, pe de altă parte, la o etapă mai incipientă, realizarea procesului de integrare a minorităților etnice. Din analiza efectuată, observăm că unele instituții precum CCA, CPPEDAE, BRI, se află la o etapă mai avansată în ceea ce vizează capacitățile instituționale și percepția privind la importanța realizării dezideratului de integrare a minorităților etnice și asigurarea unității poporului. Altele – Centrului de etnologie al Institutului patrimoniului cultural și Instituția Publică Națională a Audiovizualului Compania „Teleradio-Moldova” – se află la început de cale și este important ca acestea să preia viziunea de integrare.

3.3. Situația în domeniul de cercetare în localitățile din stânga Nistrului (Transnistria)

În cele ce urmează, ne propunem să elucidăm situația din stânga Nistrului. Considerăm că, este dificil de a realiza demersul de integrare a minorităților etnice în scopul asigurării unității poporului Republicii Moldova, atât timp cât o parte din popor, dar și din teritoriu, se află în afara cadrului constituțional.

Teritoriul controlat de către organele autoproclamate de la Tiraspol nu este recunoscut în calitate de stat independent de comunitatea internațională și este recunoscut unanim ca parte a Republicii Moldova. În contextul prezentei teze de doctor, referințele la instituții, factorii de decizie și alți actori din această entitate se efectuează în baza situației *de facto*. În contextul prezentului subiect, se vor utiliza noțiunile de referință din legislația Republicii Moldova și, totodată, se va sintetiza cercetarea prin prisma analizei instituțiilor și legislației care există *de facto* în stânga Nistrului.

Cadrul normativ este inconsistent în terminologia referitoare la aria geografică analizată. Astfel, Constituția Republicii Moldova în art. 110 alin. (2) utilizează sintagma „localitățile din stânga Nistrului” [7], iar Legea cu privire la prevederile de bază ale statutului juridic special al localităților din stânga Nistrului (Transnistria) utilizează termenul de „Transnistria” [207]. De asemenea, în alte acte normative sunt utilizate și denumirile de „regiunea transnistreană” și „raioanele de Est”. Prin urmare, nu există un termen unanim adoptat, care ar defini teritoriul aflat

sub controlul autorităților secesioniste, motiv pentru care, pe parcursul acestui subcapitol vor fi alternate mai multe denumiri. Sintagmele cu referire la regiunea, precum: „Republica Moldovenească Nistreană", „Soviet Suprem", „Constituție", „Lege", „Președinte" etc. nu indică o valoare *de jure* ale acestor entități și sunt utilizate pentru a asigura o identificare cât mai exactă a documentelor, autorităților, persoanelor și instituțiilor relevante. Utilizarea termenilor „malul stâng" și „malul drept" are rolul de a indica teritoriul controlat de autoritățile secesioniste și de cele constituționale.

După semnarea Acordului cu privire la principiile de reglementare pașnică din 21 iulie 1992, a fost creată Zona de Securitate, au fost introduse forțele tripartite de menținere a păcii și au fost instituite puncte de trecere dintre maluri [208]. La sfârșitul ostilităților, autoritățile de facto controlau cea mai mare parte din teritoriul aflat pe malul stâng al Nistrului și au păstrat controlul asupra orașului Tighina situat pe malul drept și asupra câtorva sate învecinate. Toate instituțiile din aceste teritorii au devenit subordonate autorităților secesioniste. Doar un număr mic de instituții a rămas sub controlul efectiv al autorităților Republicii Moldova.

Imposibilitatea onorării angajamentelor în sfera drepturilor omului în regiunea transnistreană a determinat introducerea unor prevederi adiționale în instrumentele de ratificare a documentelor internaționale relevante, care urmăresc absolvirea Republicii Moldova de responsabilitate până la soluționarea definitivă a conflictului în regiune. Respectiv, cadrul juridic și instituțional creat pe malul drept referitor la drepturile minorităților etnice este inaplicabil pe malul stâng. Autoritățile de facto au creat un cadru legislativ și instituțional propriu, care însă, întrunește o serie de omisiuni grave și afectează drepturile omului în general.

Aplicarea cadrului juridic și instituțional al Republicii Moldova pe malul stâng este principala provocare pentru realizarea politicii de integrare a minorităților etnice. Așa cum s-a ilustrat în contextul capitolelor anterioare, statul Republica Moldova a adoptat un cadru normativ și instituțional comprehensiv de protecție a drepturilor minorităților etnice, însă aplicarea acestuia în regiunea transnistreană nu este realizată.

Dorim să atragem atenția că imposibilitatea aplicării legislației Republicii Moldova pe malul stâng este caracteristică și altor domenii ale politicii statului [209, pp. 5-6]. Acest fapt stagnează dezvoltarea Republicii Moldova și în alte sectoare, nu doar în sfera relațiilor interetnice și onorării angajamentelor în domeniul drepturilor omului.

În procesul de monitorizare a implementării Convenției-cadru în Republica Moldova, autoritățile Republicii Moldova reiterează, atât în rapoartele periodice, cât și în Opiniile Comitetului Consultativ, faptul că implementarea Convenției-cadru în regiunea de referință depinde în mod direct de soluționarea definitivă a conflictului. În calitate de exemplu, în al III-

lea Raport de Stat privind implementarea Convenției-cadru se menționează că: „Regimul separatist de la Tiraspol a împiedicat permanent, ostentativ şi cu înverşunare autorităţile moldoveneşti să-şi exercite prerogativele constituţionale în regiunea transnistreană, inclusiv angajamentele ce decurg din convenţiile internaționale cu privire la protecţia drepturilor omului la care Republica Moldova este parte" [179].

Lipsa unei monitorizări efective a situației minorităților etnice în regiunea transnistreană este confirmată și în Opiniile Comitetului Consultativ al Convenției-cadru. În calitate de exemplu, în a III-a Opinie se evidențiază: „Comitetul Consultativ nu a avut posibilitatea să studieze situația din Transnistria. Totuși, în baza informației parvenite din diferite surse, Comitetul remarcă cu îngrijorare cazuri de încălcare ale drepturilor omului, inclusiv a drepturilor minorităților de pe teritoriul Transnistriei" [179].

Absolvirea de responsabilitate a Republicii Moldova în cazul regiunii transnistrene se aplică și în cazul Convenţiei internaţionale privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială, unde se menționează faptul că regiunea este în afara controlului efectiv al statului Republica Moldova și nu este posibil de a monitoriza aplicarea acestui document pe acest teritoriu [210, p. 36].

Aceeași clauză se aplică și în cazul Convenţiei europene pentru apărarea drepturilor omului şi a libertăţilor fundamentale, unde în documentul de ratificare se menționează că nu se va putea asigura respectarea dispozițiilor Convenției „pentru omisiunile și actele comise de către organele autoproclamatei Republici Nistrene pe teritoriul controlat de aceste organe până la soluționarea definitivă a conflictului în regiune" [211]. De fapt, această formulare a devenit o practică utilizată pe larg în textele de ratificare a tratatelor și convențiilor internaționale la care Republica Moldova este parte.[3]

Instituția abilitată în domeniul relațiile interetnice – Biroul Relații Interetnice – nu poate desfășura activități de monitorizare a situației în domeniu în regiunea transnistreană. Acest lucru este confirmat în rapoartele periodice către Consiliul Europei, unde este evidențiat: „În prezentul Raport nu sunt reflectate datele privind realizarea prevederilor Convenţiei-cadru şi situaţia

[3] În viziunea autorului, absolvirea de responsabilitate privitor la încălcările din domeniul drepturilor omului din partea autorităților de facto din regiune a fost introdusă în instrumentele de ratificare după condamnarea Republicii Moldova la CEDO în cazul "Ilaşcu şi alții împotriva Federației Ruse și Republicii Moldova". Curtea a stabilit responsabilitatea Federației Ruse pentru violarea drepturilor fundamentale în această regiune, pornind de la exercițiul efectiv al jurisdicției sale pe acest teritoriu, pentru ajutorul militar, economic şi de altă măsură pe care Federația Rusă acordă regimului separatist. De asemenea, Curtea a decis răspunderea Republicii Moldova pentru încălcarea obligațiilor pozitive, din momentul ce a constatat că Republic Moldova a renunțat să mai depună eforturi pentru restabilirea drepturilor violate.

minorităţilor etnice în raioanele de est a Republicii Moldova (Transnistria), întrucât în prezent nu este restabilită integritatea teritorială a republicii şi raioanele din stânga Nistrului nu sunt sub jurisdicţia autorităţilor oficiale ale Republicii Moldova" [179].

Nici instituția Avocatului Poporului nu are acces în partea stângă a Nistrului și nici cetățenii de acolo nu se încumetă să se adreseze pentru repunerea în drepturi din partea organelor Republicii Moldova. În rapoartele de activitate se menționează că din regiunea transnistreană sunt recepționate un număr foarte mic de adresări. În documente se menționează că acest lucru se datorează unei credibilități reduse a autorităților de la Chișinău de a soluționa problemele existente în acest teritoriu unde legile Republicii Moldova nu funcționează, dar și fricii de a fi urmăriţi de către autorităţile din regiune [212, p. 10].

În baza cercetărilor realizate anterior [213, pp. 97-109] și din cele prezentate mai sus, se poate de concluzionat că în regiunea transnistreană nu este aplicat cadrul juridic internațional și nici cel al Republicii Moldova privitor la protecția minorităților etnice și nici nu există o monitorizare eficientă și formală a situației din regiune. Constatând acest fapt ne propunem în continuare să realizăm o analiză al **cadrului legal și instituțional de facto în stânga Nistrului (Transnistria)** pentru a elucida în ce măsură organele secesioniste și-au atribuit competențe cu privire la domeniul minorităților etnice.

În raportul Comitetului Special pentru Afaceri Europene intitulat „Dezghețarea unui conflict înghețat: aspecte legale ale crizei separatiste din Moldova", se menționează faptul că, și în contextul unui regim secesionist, autoritățile autoproclamate trebuie să respecte drepturile omului în conformitate cu prevederile internaționale. În acest sens, este invocată și Opinia Consultativă a Curții Internaționale de Justiție cu privire la Africa de Sud-vest/ Namibia [143], care explică: „Controlul fizic al teritoriului şi nu suveranitatea sau legitimitatea titlului, este baza responsabilităţii Statului pentru actele care afectează alte State". Totodată, este necesar de atras atenția că Adunarea Generală a ONU și Consiliul de Securitate apelează la statele membre ale acestei organizații să nu recunoască entitățile secesioniste [214, p. 49].

Autoritățile secesioniste au ratificat unilateral câteva acorduri internaționale din domeniul drepturilor omului, printre care:

- Convenția pentru prevenirea și reprimarea crimei de genocid;
- Pactul internaţional cu privire la drepturile civile şi politice;
- Convenţia europeană a drepturilor omului;
- Pactul internaţional cu privire la drepturile economice, sociale şi culturale [215, p. 77]

Așa cum se menționează în „Raportul privind drepturile omului în regiunea transnistreană a Republicii Moldova", logica acestei situații ar fi că autoritățile de facto consideră aceste tratate

ca fiind parte a legislației din regiune [216, p. 4]. Cu toate acestea, în sursa citată se evidențiază corect faptul că normele acestor convenții au un rol limitat în sistemul judiciar și nici nu par să fi inspirat în vreun fel cadrul normativ și instituțional din regiune. De asemenea, în pofida faptului că autoritățile de facto au ratificat aceste documente internaționale, mecanismele de monitorizare a implementării nu pot fi realizate în practică.

În ceea ce ține expres de protecția drepturilor persoanelor ce aparțin minorităților etnice, în regiune nu există un cadru juridic în acest sens. Nu este reglementată activitatea asociațiilor minorităților etnice și nici nu există politici care ar trasa o viziune în acest domeniu. Legislația regiunii nu oferă vreo definiție pentru sintagma „minoritate națională" sau „minoritate etnică". Cel mai des, pentru a face referire la subiecte aferente domeniului în legislația regiunii este întâlnit lexemul „naționalități" (fără a explica valoarea acestui termen) [215, p. 77].

De la început atragem atenția că prevederile normative au un caracter declarativ și lipsesc mecanismele de implementare. Din acest motiv, este dificil de a aprecia modul în care cele declarate în legislație se transpun în practică. În materia drepturilor minorităților etnice există doar câteva prevederi generale. Din acest motiv, analiza ce urmează se va axa în special pe cadrul lingvistic, care este extins în prevederile mai multor reglementări. Constatăm că autoritățile secesioniste s-au limitat la transpunerea în legislație doar a prevederilor referitoare la cele trei limbi declarate ca fiind oficiale și cu desăvârșire ignoră alte limbi vorbite în această regiune.

Constituţia regiunii recunoaşte caracterul multietnic al acestei entități, fiind menționat acest lucru în mod expres în preambul: „popor multinațional al Republicii Moldovenești Nistrene" [215, p. 78]. În regiune există 3 limbi oficiale (art. 12): „Statutul de limbi oficiale cu un statul egal este oferit limbilor moldovenească, rusă și ucraineană" [215, p. 78]. Documentul proclamă (art. 16) că „Protecția drepturilor și libertăților omului și cetățeanului reprezintă valoarea supremă și este o obligație a statului" [215, p. 79]. Clauza de nondiscriminare are următoarea formulare (art. 17): „Toți au drepturi și libertăți egale, sunt egali în fața legii fără deosebire de apartenența de gen, rasă, naționalitate, limbă, religie, proveniență socială, convingeri și statut social" [215, p. 79]. Dreptul la identitate este formulat prin art. 43: „Fiecare are dreptul să își păstreze apartenența națională; nimeni nu poate să fie obligat să se identifice și să indice o anumită apartenență națională" [215, p. 79].. Dreptul la utilizarea liberă a limbii în privat și în public, oral și în scris, este formulat prin: „Fiecare are dreptul să folosească limba maternă și să aleagă limba de comunicare" [215, p. 79].

În ceea ce ține de legislația lingvistică, *Legea cu privire la limbi* este principalul document în acest sens. În preambulul legii se menționează că autoritățile de facto asigură dezvoltarea

egală și păstrarea limbilor vorbite pe acest teritoriu. Legea reconfirmă statutul de limbi oficiale pentru limbile rusă, moldovenească și ucraineană (art. 3) [215, p. 79]. Se menționează că localitățile din regiune au dreptul să aleagă de sine stătător în baza unui referendum limba ce va avea prioritate. De asemenea, legea determină forma de scriere pentru limba moldovenească – alfabetul chirilic (art. 6). Este important de menționat că, acest articol expune expres faptul că pentru impunerea alfabetului latin pentru limba moldovenească sunt pasibile contravenții conform legislației [215, p. 79]. Această normă confirmă expres caracterul abuziv al legislației din regiune.

Legea cu privire la educație prevede în art. 7 că limba de predare în sistemul educațional se stabilește în conformitate cu *Legea cu privire la limbi*. În instituțiile de învățământ școlare unde studiile se organizează în una din limbile oficiale a regiunii, suplimentar se predă și o a doua limbă oficială. Dacă în instituția de învățământ limba de studii este alta decât una din cele 3 limbi oficiale, atunci legea prevede că este obligatorie predarea uneia din limbile oficiale a regiunii transnistrene [215, p. 79].

Legea cu privire la adresările cetățenilor prevede în art. 5 că adresările cetățenilor către organele administrației de stat pot fi realizate în una din cele 3 limbi oficiale a regiunii. Răspunsul la adresare va fi oferit în una dintre limbile oficiale (art. 9-1) [215, p. 77].

Legea cu privire la funcționarea Curții constituționale prevede în art. 40 că limba de lucru al acestei instituții este limba rusă. Participanților la proces care nu posedă limba rusă, li se oferă dreptul de a oferi explicațiile în altă limbă și de a utiliza serviciile traducătorului [213, p. 97].

Legea cu privire la procesul judiciar prevede în art. 15 (1) că procesul judiciar se efectuează în una din limbile oficiale. Totodată, în art. 15 (2) se menționează că persoanelor care participă în procesul judiciar și care nu posedă limba în care are loc procesul, li se asigură dreptul de a oferi mărturii în limba maternă sau în altă limbă care o posedă, fiind permisă contractarea unui traducător [213, p. 97]. În practică, aceste prevederi nu se respectă. Cazurile elucidate sunt expuse în mai multe rapoarte ale organizațiilor din domeniul drepturilor omului.

Codul electoral prevede în art. 75 că buletinul de vot se tipărește în limba rusă. Aici se observă expres disproporționalitatea în ceea ce vizează aplicarea legislației lingvistice și așa-numita egalitate dintre cele trei limbi oficiale [213, p. 97].

Legea cu privire la pașaportul cetățeanului prevede că în pașaport este inclusă „naționalitatea”, câmp completat la dorința persoanei. Este menționat că însemnul privitor la naționalitate nu mai poate fi schimbat ulterior [213, p. 97]. Acest fapt reprezintă o altă măsură abuzivă în ceea ce vizează dreptul persoanei de a-și alege liber identitatea etnică.

În concluzie, analiza primară a legislației regiunii scoate în evidență un set de necorespunderi și chiar abuzuri codificate în reglementările din regiune, care vin în contradicție atât cu cadrul normativ din Republica Moldova, cât și cu cel internațional. Acest fapt reprezintă un impediment major în consolidarea cadrului normativ și instituțional în vederea integrării minorităților etnice în Republica Moldova.

În ceea ce ține de **cadrul instituțional de facto**, analiza efectuată a scos în evidență instituții care și-au asumat nominativ anumite sarcini în domeniu. În cele ce urmează, sunt prezentate principalele entități care influențează politica în regiune pe dimensiunea relațiilor interetnice.

Sovietului Suprem îi revine rolul legislativ și de control asupra aplicării legislației lingvistice. Din analiza și cercetările efectuate, nu au fost identificat rapoartele privitor la aplicarea legislației lingvistice elaborate de Sovietul Suprem sau de altă entitate abilitată [213, p. 98]. Respectiv, această atribuire a autorității are un rol declarativ. De asemenea, nu există studii sau rapoarte privind situația minorităților etnice în regiune și relațiile interetnice prezentate de alte instituții care ar aparține așa-numitei „administrații de stat", așa cum este prevăzut în legislația *de facto* a regiunii.

Totuși, analiza legislației a scos în evidență un interes sporit din partea autorităților din regiune de a aplica și menține în mod special cerințele ce vizează limba moldovenească în baza alfabetului chirilic, fapt ce poartă un caracter ideologic. În acest sens, a fost creată o *Comisie de stat privind normele de funcționare a limbii moldovenești* [213, p. 99]. În calitate de membri ai acestei comisii au fost desemnați reprezentanți ai autorităților de facto și ai organizațiilor neguvernamentale. Deciziile acestei comisii, rapoartele de activitate sau alte documente nu sunt disponibile publicului larg.

O altă autoritate care formal este împuternicită cu sarcini ce vizează protecția drepturilor minorităților etnice este *ombudsmanul* din regiune. Activitatea acestei entități nu prevede în mod expres competențe privitor la protecția drepturilor minorităților [215, p. 79]. Mai mult, analiza rapoartelor întocmite de această entitate a scos în evidență caracterul ideologic și declarativ al acestora, care în esență reprezintă un canal de îndreptățire a acțiunilor autorităților de a păstra caracterul secesionist al regiunii, dar și de calomniere a autorităților Republicii Moldova și a altor state. În ceea ce ține de protecția drepturilor omului în regiune, rapoartele nu conțin careva prevederi relevante. Pentru a ilustra acest fapt, este elocvent următorul citat: „În pofida multiplelor greutăți, blocadei, politicii dublelor standarde promovată de Republica Moldova, SUA și anumite state din Europa față de Republica Moldovenească Nistreană, statul nostru tânăr, în fruntea căruia se află drepturile și libertățile omului și a cetățeanului în calitate de valoare

supremă fiind statul și societatea democratică, reușește să câștige din ce în ce mai multă recunoaștere și respect" [215, p. 79].

În regiunea transnistreană există o entitate care gestionează domeniul audiovizualului public – *Serviciul de stat de comunicații, informații și mass-media*, care este parte a puterii executive de facto. Această entitate are rolul de a elabora politicile din domeniu, de a reglementa și coordona sfera tehnologiilor informaționale, mass-media, televiziune, presa scrisă, prelucrarea datelor cu caracter personal etc. [215, p. 80]. În subordinea acestei instituții se află Compania de Stat Teleradio Transnistria și alte 6 instituții din această sferă (Ziarul Transnistria, Poșta Transnistriei, Marca Transnistriei, Centrul de reglementare a comunicațiilor, Fabrica de producere a purtătorilor tehnici de informații din Bender, Tipografia din Bender „Poligrafist"). În ceea ce vizează activitatea televiziunii publice, sunt difuzate emisiuni în cele 3 limbi oficiale a regiunii, însă transmisiunile în limba rusă sunt cele dominante. În ceea ce vizează postul de radio public din regiune, majoritatea emisiei este realizată în limba rusă [215, p. 81].

Situația cu privire la asociațiile minorităților etnice din regiunea transnistreană este, de asemenea, una alarmantă. Se evidențiază un grad sporit de politizare a acestora. Un anumit grup de organizații domină sfera publică și se implică în procesele politice. Aici ne referim la trei asociații: „Uniunea rușilor din Transnistria", „Uniunea ucrainenilor din Transnistria A. Buta" și „Uniunea moldovenilor din Transnistria". Acestea, spre exemplu, au semnat un set de acorduri de colaborare în vederea „unificării eforturilor pentru păstrarea independenței Republicii Moldovenești Nistrene și consolidarea statalității". Activitatea acestei triade de organizații este resimțită în mai multe contexte ce vizează promovarea secesiunii regiunii. Astfel, aceste organizații au deja un precedent de prezentare a comunicatelor de presă, scrisori publice către autoritățile din Federația Rusă, organizarea de evenimente publice care promovează statalitatea Republicii Moldovenești Nistrene [215, p. 81]. Este regretabil faptul că societatea civilă este politizată și dimensiunea relațiilor interetnice este utilizată pentru argumentarea secesionismului în regiune.

În ceea ce ține de relația dintre asociațiile minorităților etnice de pe cele două maluri ale râului Nistru, situația este una dificilă, deoarece determinismul politic și ideologic influențează această interacțiune. În pofida faptului că pe ambele maluri există reprezentanți ai acelorași grupuri etnice și organizații obștești, multe dintre acestea interacționează limitat [213, p. 97]

În ceea ce vizează **accesul la educație**, declarativ, politicile educaționale din regiune proclamă dreptul la educație, libertatea alegerii limbii de instruire, folosirea mai multor limbi în educație și garantează învățământul în limba maternă. În realitate însă, în majoritatea instituțiilor

de învățământ preșcolar, școlar și universitar nu există o alternativă viabilă instruirii în limba rusă [213, p. 97].

În ceea ce ține de *situația școlilor cu predare în baza alfabetului latin*, situația prezintă încălcări flagrante a drepturilor omului. Problema datează din primii ani de la secesiunea regiunii. Autoritățile de facto au întreprins un șir de acțiuni pentru a stopa activitatea acestor instituții. Spre exemplu, a fost adoptată o hotărâre a executivului cu nr. 332 din 15.09.1995 cu privire la funcționarea pe teritoriul Republicii Moldovenești Nistrene a școlilor cu predare în limba română [213, p. 97]. În preambulul documentului se menționează că acestea nu respectă prevederile Legii cu privire la limbi și Legii cu privire la educație. În mod expres, hotărârea respectivă interzicea funcționarea pe teritoriul regiunii a acestor școli, informarea structurilor de forță despre faptul că legile regiunii sunt încălcate de administrația școlilor și stoparea finanțării pentru aceste instituții din data de 10.11.1995 [213, p. 97].

În consecință, administrarea acestor școli de către autoritățile Republicii Moldova este deosebit de problematică. Două din cele opt școli, cele din Dubăsari și din Grigoriopol, au fost anterior închise de către autoritățile transnistrene și au fost nevoite să se mute în teritoriul controlat de autoritățile Republicii Moldova. Celelalte rămân în zonele controlate de autoritățile de facto. Școlile au fost supuse unor abuzuri permanente din partea autorităților de facto și anume: au existat dispute legate de sediu; profesorii și părinții au fost intimidați și au existat obstacole în ceea ce vizează accesul la aceste instituții. Curtea europeană a drepturilor omului s-a pronunțat pe marginea acestei situații, invocând că tratamentul aplicat acestor școli și situația copiilor care le frecventează încalcă prevederile Convenției europene a drepturilor omului. O descriere mai detaliată a situației școlilor este prezentată într-un studiu al Misiunii OSCE în Moldova, în cooperare cu Înaltul Comisar al OSCE pentru Minorități Naționale intitulat „Școlile cu predare în grafia latină, administrate de Moldova, în Transnistria. Istoric, situaţia actuală, analiză şi recomandări” [217].

Contextul precar al situației din domeniul educației a fost confirmată prin numeroasele cazuri judecate la CEDO. Cele mai cunoscute cauze sunt cauzele Catan și alții 27 c. Moldovei și Rusiei [218], Căldare și alții 42 c. Moldovei şi Rusiei [219], Cercavschi și alți 98 c. Moldovei şi Rusiei [219]. Cauzele au fost expediate de către părinți, profesori și elevi din localitățile Râbnița, Tighina (Bender) și Grigoriopol din regiunea transnistreană a Republicii Moldova și vizează încălcări ale drepturilor acestora la educaţie, la viaţa privată, precum şi ale dreptului la nondiscriminare. Prin Hotărârea CEDO din data de 19.10.2012 a fost recunoscută violarea art. 2 Protocol 1 – Dreptul la educaţie în raport cu Federaţia Rusă. În acelaşi timp, Curtea a stabilit că Republica Moldova nu se face vinovată de violarea dreptului la educaţie în cauzele date [219].

3.4. Perspectivele consolidării normative și instituționale a integrării minorităților etnice în Republica Moldova

În contextul acestui subcapitol, ne propunem să evidențiem tendințele consolidării normative și instituționale a integrării minorităților etnice în Republicii Moldova. În acest sens, vom începe cu retrospectiva celor discutate în capitolele anterioare și vom elucida inițiativele curente în calea integrării minorităților etnice și consolidării unității poporului Republicii Moldova.

Așa cum s-a evidențiat în capitolele anterioare, în Republica Moldova, chiar în etapa de declarare a independenței s-a prevăzut necesitatea asigurării unui cadru optim de protecție și acomodare a cetățenilor de altă origine etnică decât cea majoritară. Diversitatea etnică și importanța protecției drepturilor minorităților a fost exprimată solemn în Preambulul Declarației de Independență [67] și ulterior în Preambulul Constituției Republicii Moldova [7]. Pe parcursul anilor, cadrul normativ a cuprins peste 30 de norme ce reglementează drepturile minorităților etnice.

Totuși, normele privitor la integrarea minorităților au fost dispersate în mai multe prevederi legislative și documente de politici. Acestea au fost analizate și discutate în contextul capitolelor anterioare. Cadrul instituțional ce include competențe privitor la minoritățile etnice s-a dezvoltat neuniform. Unele instituții au perceput oportunitatea trecerii la un nivel mai avansat în domeniul protecției drepturilor minorităților etnice și anume de a realiza integrarea acestora în scopul consolidării unității poporului Republicii Moldova. Alte se află la etapa de reformare și abia încep această cale.

Tentativa autorităților în 2003 de a prezenta un document de politici cu o viziune de unificare a societății și integrării minorităților etnice – Concepția politicii naționale – a avut un impact redus asupra consolidării cadrului normativ și instituțional. Documentul nu a fost urmat de un plan de acțiuni și a întrunit critici atât din partea experților Comisiei de la Veneția, cât și din partea societății civile.

Ulterior, a urmat o perioadă în care au fost adoptate politici care vizau soluționarea izolată a unor probleme de integrare. Prioritate s-a oferit domeniului integrării populației de etnie romă. În acest sens, începând cu anul 2007 autoritățile au elaborat un set de programe ce vizau integrarea acestei minorități cu o consecutivitate stabilă:

- Planul de acţiuni pentru susţinerea ţiganilor/romilor din Republica Moldova pe anii 2007-2010 [220];

- Planul de acţiuni privind susţinerea populaţiei de etnie romă din Republica Moldova pentru anii 2011-2015 [221];
- Planul de acţiuni pentru susţinerea populaţiei de etnie romă din Republica Moldova pe anii 2016-2020 [189].

Elementul central ale acestor documente reprezintă acţiunile de prevenire şi combatere a discriminării şi excluderii sociale a romilor în Republica Moldova. Rolul de instituție coordonatoare al procesului de implementare a revenit Biroului Relații Interetnice.

Totuși, în pofida unei perioade extinse de implementare a acestor politici, rezultatele obținute nu sunt pe măsura așteptărilor. În 2013, Comisia Europeană împotriva Rasismului şi Intoleranţei în cel de-al 3-lea Raport în privinţa Republicii Moldova, a statuat că „majoritatea romilor se confruntă cu numeroase dificultăţi, care conduc la marginalizarea acestora în Moldova" şi a recomandat Guvernului să adopte în continuare măsuri pentru îmbunătăţirea situaţiei etnicilor romi [130, p. 31].

Un alt demers al autorităților, ce vizează integrarea minorităților etnice, este adoptarea „Programului naţional pentru îmbunătăţirea calităţii învăţării limbii române în instituţiile de învățământ general cu instruire în limbile minorităţilor naţionale (2016-2020)" [180]. Programul respectiv, este o măsură a autorităților de a implementa în practică prevederile art. 10 alin. (4) al Codului educației al Republicii Moldova care prevede asigurarea de către stat a condiţiilor necesare pentru studierea limbii române în toate instituţiile de învățământ [178].

În 2016, Guvernul a aprobat „Strategia de consolidare a relațiilor interetnice pentru perioada 2017-2027" [9]. Adoptarea acestui document a oferit o oportunitatea nouă de a consolida cadrul normativ și instituțional în vederea integrării minorităților etnice și realizării deziderатului constituțional de asigurare a unității poporului Republicii Moldova.

În urma analizei acestui document, s-au evidențiat următoarele tendințe:

- *Introducerea unei abordări comprehensive privitor la domeniul relațiilor interetnice.*

Strategia introduce și explică un set de noțiuni-cheie aferente domeniului relațiilor interetnice și anume: „integrare", „dialog intercultural" și „diversitate culturală" [9]. Delimitarea semnificației acestor definiții în contextul respectivei politici facilitează semnificativ înțelegerea documentului și aplicarea prevederilor din Strategie. În contextul capitolelor anterioare, s-a analizat definiția termenului de „integrare" cu privire la minoritățile etnice și s-a analizat definiția prezentată de Strategie.

- *Fundamentarea unor principii noi în politica statului cu privire la relațiile interetnice.*

Principiile enunțate și explicate în document sunt: *valori şi norme democratice, sentimentul de apartenenţă civică, respectarea şi protecţia drepturilor omului*, *supremaţia*

autoidentificării voluntare, nediscriminare şi egalitate efectivă, unitate în diversitate, identităţi multiple, participare activă, drepturi şi responsabilităţi, recunoaşterea rolului unificator al limbii de stat şi a diversităţii lingvistice [9, pp. 5-6].

Aceste principii sunt reflectate și inspirate din „Liniile directoare Ljubljana privind integrarea societăţilor diverse" [18, pp. 14-25]. Acest document a fost analizat anterior în contextul prezentei lucrări. Considerăm că reflectarea acestor principii în cadrul normativ și instituțional al Republicii Moldova servește în calitate de viziune nouă pentru realizarea în termen mediu și lung a procesului de integrare a minorităților etnice. Aceste principii introduc de asemenea direcții noi, care nu se regăsesc în legislația Republicii Moldova (spre exemplu conceptul de „identitate multiplă", „rolul unificator al limbii de stat" etc. [9]). Aceste principii urmează a fi înțelese și aplicate atât de autorități, cât și de populația țării.

Este, de asemenea, salutabilă reiterarea aspirațiilor de integrare europeană a Republicii Moldova ca un vector de asigurare a celor mai înalte standarde de protecție a drepturilor omului și asigurare a nondiscriminării.

- *Abordarea pragmatică şi apolitică a relațiilor interetnice și al procesului de integrare a minorităţilor etnice.*

Relațiile interetnice și procesul de edificare a identității naționale reprezintă subiecte politizate și contradictorii în societatea Republicii Moldova. Acest fapt este confirmat chiar în una din hotărârile CEDO, mai cu seamă în cauza Ciubotaru c. Moldovei (cererea nr. 27138/04) [222]. Cauza a fost inițiată printr-o cerere contra Republicii Moldova, depusă la 19 iulie 2004, adresată Curții în conformitate cu art. 34 din Convenţia privind apărarea drepturilor şi libertăţilor fundamentale din partea cetăţeanului Republicii Moldova, Mihai Ciubotaru, care a pretins violarea art. 8 din Convenţie datorită faptul că la momentul colectării şi înregistrării informaţiei referitoare la identitatea sa, autorităţile au refuzat să-i înscrie identitatea română şi i-au impus o altă etnie de care el nu se identifica [222].

Prezenta hotărâre a recunoscut expres disensiunile la nivel identitar din societatea din Republica Moldova menționând: „*Republica Moldova, unde problema identităţii este obiectul tensiunilor sociale şi disputelor aprige de mai mult timp şi, nu mai puţin important, unde înregistrarea etnică, prin contrast cu alte aspecte ale identităţii înregistrate, devine decisivă pentru determinarea identităţii etnice a copiilor şi a generaţiilor ce urmează"* [222]. Considerăm prezenta speță ca fiind ilustrativă a trăsăturilor aspectelor identitare din Republica Moldova.

Cercetările la această temă au evidențiat că antagonismul identitar influențează negativ eficiența politicii de integrare a minorităților etnice [223, pp. 18-21]. Acest antagonism este creat

în contextul denumirii limbii de stat, interpretarea istoriei, apartenența culturală, etc. Dorim să evidențiem că evenimentele istorice sunt adesea interpretate și respectiv, sunt scoase în evidență doar acele întâmplări care susțin un anumit discurs identitar [42, p. 40]. Antagonismul identitar a determinat geneza partidelor politice în Republica Moldova care a conturat două poluri ce s-au format în jurul ideilor ce vizează formarea identității naționale [42, p. 42].

Este plauzibil faptul că Strategia începe de la premisa necesității evitării subiectelor controversate aferente acestui domeniu și propune o abordare nouă, bazată pe prevederile legislației internaționale și recomandărilor ONU, Consiliului Europei și mai cu seamă pe experiența Înaltului Comisar pentru Minorități Naționale al OSCE.

- *Identificarea unui număr realizabil de priorități ce vizează domeniile de intervenție*

Strategia include activități pe următoarele patru priorități:

1. Participare la viaţa publică.

În scopul depășirii obstacolelor apărute în calea participării active a persoanelor aparţinând minorităţilor etnice în toate sferele de activitate a statului, Strategia propune următoarele direcții de acțiune:

- Încurajarea participării tuturor cetăţenilor în mod egal în administraţia de stat şi serviciul public.
- Contribuirea la o comunicare mai eficientă între autorităţi şi societatea civilă.
- Îmbunătăţirea cunoaşterii în domeniile ce se referă la relaţiile interetnice şi ameliorarea statisticii în acest domeniu.

2. Limba ca mijloc de integrare: politicile privind limba de stat şi limbile minoritare.

Strategia conține următoarele direcții de acțiune în domeniul lingvistic:

- Îmbunătăţirea studierii şi posedării limbii de stat a Republicii Moldova.
- Asigurarea protecţiei şi dezvoltării limbilor minorităţilor naţionale, precum şi promovarea diversităţii lingvistice.

3. Dialogul intercultural şi apartenenţa civică la statul Republica Moldova.

Strategia evidențiază următoarele direcții de acțiune pentru dezvoltarea dialogului cultural și apartenenței civice:

- Facilitarea şi extinderea dialogului intercultural în Republica Moldova.
- Crearea premiselor favorabile pentru educaţia interculturală.
- Prevenirea şi eliminarea discriminării, xenofobiei, stereotipurilor etnice, tensiunilor interetnice şi segregării.
- Consolidarea sentimentului de apartenenţă civică la statul Republica Moldova.

4. Mass-media.

La capitolul mass-media sunt prevăzute următoarele direcții de acțiune:

- Asigurarea accesului minorităţilor naţionale la informaţii şi programe în limbile minorităţilor.
- Promovarea multilingvismului şi diversităţii în societate prin intermediul mass-mediei [9].

Considerăm că experții care au elaborat documentul au apreciat just relevanța de a include un număr realist de acțiuni realizabile cu o proiecție temporală specifică, pentru a nu „cuprinde necuprinsul”.[4]

Strategia stabileşte obiective şi sarcini ce vizează participarea la viaţa publică a persoanelor aparţinând minorităţilor naţionale, facilitarea dialogului intercultural, consolidarea identităţii civice faţă de statul Republica Moldova, asigurarea condiţiilor necesare pentru studierea şi aplicarea limbii de stat de către cetăţenii alolingvi, inclusiv cei adulţi, promovarea limbilor minorităţilor naţionale, asigurarea accesului minorităţilor naţionale la informaţie şi mass-media în limbile acestora, precum şi promovarea diversităţii în societate [9].

Realizarea scopului propus de Strategie presupune formularea de politici orientate spre asigurarea unei viziuni strategice pentru procesul de integrare şi consolidare a societăţii Republicii Moldova. Documentul prin termenul său extins de acțiune – 11 ani – reprezintă un angajament de lungă durată. De asemenea, este important că s-a ținut cont de una din carențele principale ale cadrului normativ și cel de politici național – lipsa unor mecanisme de transpunere în practică a prevederilor. În cazul Strategiei, etapa de implementare și coordonare a fost reflectată în textul documentului și ulterior Guvernul a adoptat și „Planul de acțiuni pentru perioada 2017-2020 privind implementarea Strategiei de consolidare a relaţiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2027” [10].

Planul de acțiuni este coordonat de Biroul Relații Interetnice şi conține în total 27 de acțiuni, dintre care 24 revin acestei instituții. Planul a fost elaborat având în calitate de reper cele 4 domenii prioritare din Strategie și reflectă o parte din acțiunile evidențiate în textul Strategiei. Documentul prevede realizarea unui număr considerabil de studii și cercetări în domeniul relațiilor interetnice. Spre exemplu: efectuarea unui studiului referitor la situația curentă a reprezentativității și participării diferitor grupuri etnice în serviciul public, efectuarea bienală a etnobarometrului în Republica Moldova, elaborarea unui studiu de fezabilitate privind crearea unei instituții publice pentru predarea limbii române pentru populația alolingvă adultă și altele.

[4] Opinia autorului prezentei teze de doctor, care a făcut parte din echipa de experți ce a elaborat Strategia și planul de acțiuni pentru prima etapă de implementare.

Considerăm oportună această abordare, din motiv că integrarea minorităților etnice urmează să fie realizată într-o manieră fundamentată științific [10].

Considerăm că una din măsurile esențiale ale Planului de acțiuni reprezintă efectuarea studiului cu privire la identificarea necesităților de ajustare a cadrului legal și instituțional național în vederea corespunderii cu principiile și prevederile politicii de integrare. În calitate de instituții responsabile au fost desemnate Biroul Relații Interetnice și Academia de Științe a Moldovei, termenul limită de realizare fiind trimestrul III al anului 2020 [10].

Considerăm că această acțiune ar urma să fie una din prioritățile de realizare a Planului de acțiuni. Esența acestei măsuri rezidă în tematica prezentei teze de doctor – consolidarea normativă și instituțională a integrării minorităților etnice în Republica Moldova în vederea consolidării unității poporului Republicii Moldova.

La finalul lucrării, dorim să evidențiem un set de aspecte teoretico-practice privitor la demersul de integrare a minorităților în Republica Moldova.

În primul rând, considerăm just faptul că demersul de a consolida cadrul normativ și instituțional în vederea integrării minorităților etnice a fost inițiat de către autorități. În acest context, este relevantă Decizia Curții Constituționale nr. 124 din 15.12.2017 de inadmisibilitate a sesizării nr. 117a/2017 privind controlul constituționalității Legii nr.154 din 20 iulie 2017 pentru modificarea şi completarea unor acte legislative prin care s-a făcut referință la Recomandările de la Lund cu privire la participarea efectivă a minorităţilor naţionale la viaţa publică [224]. La acest document a făcut referire și Curtea Europeană în cauza Grosaru v. România, care a evidențiat că „statele trebuie să garanteze persoanelor aparţinând minorităţilor naţionale dreptul de a lua parte la administrarea treburilor publice, în special prin dreptul de a vota şi de a candida, fără discriminare” [225]. În acest sens, considerăm că, pentru a edifica o societate cu adevărat democratică, statul urmează să fie promotorul politicii de integrare a minorităților etnice. Acest fapt va evidenția angajamentul statului de a respecta identitatea cetățenilor și capacitatea de a depune eforturile necesare în vederea consolidării fundamentului statului, care este poporul.

Mai mult, credem că subiectul integrării minorităților etnice vizează în mod direct securitatea națională. Acest fapt este argumentat în documentul-cheie din sfera securității naționale – Strategia securităţii naţionale a Republicii Moldova – care atribuie procesul de integrare la domeniul securității societale [70]. Acest fapt argumentează suplimentar, de ce în mod echivoc evidențiem rolul statului Republica Moldova în acest proces. În una din hotărârile Curții Constituționale, Hotărârea nr. 14 din 02.05.2017 privind interpretarea art. 11 din Constituție (neutralitatea permanentă), s-a menționat expres faptul că „îndeplinirea adecvată a

imperativelor care decurg din apărarea integrității teritoriale și securității statului este o prioritate constituțională a politicii externe și de securitate a Republicii Moldova. Printre altele, aceasta înseamnă necesitatea de a pune în aplicare standardele europene privind drepturile și libertățile omului" [226]. Considerăm că argumentele prezentate mai sus reprezintă un fundament solid pentru a argumenta importanța consolidării cadrului normativ și instituțional în vederea integrării minorităților etnice în Republica Moldova.

Este, de asemenea, lăudabil faptul că textul Strategiei menționează expres importanța însușirii limbii de stat ca un fundament al procesului de integrare, dar cu păstrarea și protejarea limbilor minorităților. În acest context, este relevantă Decizia Curții Constituționale nr. 6 din 04.03.2002 asupra inițiativei de revizuire a Constituţiei din partea unui grup de 37 de deputați în Parlamentul Republicii Moldova cu inițiativa de modificare şi completare a art. 13 din Constituţie. Aceştia au propus ca art. 13 alin. (2) să aibă următorul conținut: „(2) Limba rusă în Republica Moldova este limbă oficială şi alături de limba moldovenească se foloseşte în autorităţile publice centrale, organele administraţiei publice centrale şi locale, justiţie şi în alte domenii ale vieţii sociale a statului". După alin. (2) să introducă un alineat nou cu următorul conținut „(3) În afară de limbile moldovenească şi rusă, statul recunoaşte şi protejează dreptul la păstrarea, la dezvoltarea şi la funcţionarea şi a altor limbi vorbite pe teritoriul ţării" [227].

Cu alte cuvinte, a fost introdusă propunerea de introducere a celei de-a doua limbă de stat în Republica Moldova. Curtea Constituțională, în urma examinării acestei inițiative de revizuire, a constatat că aceasta nu poate fi acceptată spre examinare din lipsa argumentării. Deputații solicitanți au argumentat că se dorește modificarea Legii Supreme cu privire la prevederile lingvistice cu scopul „de a introduce o mai mare flexibilitate a legislaţiei lingvistice şi de a asigura un bilingvism real în societatea noastră" [227]. Curtea a menționat atunci că acest fapt este insuficient pentru a opera asemenea modificări esențiale. Alături de argumentele ce au vizat pregătirea proiectului de modificare al art. 13 din Constituție, Curtea a decis că nu acceptă spre examinare inițiativa de revizuire a Constituţiei pe această dimensiune.

Pe de o parte, această hotărâre a Înaltei Curți evidențiază importanța limbii de stat ca un element fundamental al statului. Schimbarea limbii sau suplinirea cu noi prevederi referitoare la limba oficială de stat urmează a fi realizate doar prin revizuirea Constituției. Acest fapt introduce garanții constituționale pentru păstrarea și aplicarea limbii de stat pe teritoriul Republicii Moldova. Pe de altă parte, Constituția conține și prevederi referitoare la „dreptul la păstrarea, la dezvoltarea şi la funcţionarea limbii ruse şi a altor limbi vorbite pe teritoriul ţării" reflectate în art. 13 alin. 2 [7]. Acest fapt oferă garanții și pentru limbile minorităților etnice. Considerăm că

art. 13 din Constituție introduce o balanță între necesitatea însușirii limbii de stat și protejarea limbilor minoritare.

În contextul tezei s-a menționat importanța participării majorității etnice în procesul de integrare a minorităților etnice. Considerăm că acest deziderat urmează să respecte voința și interesele majorității etnice. Această cerință este argumentată de Hotărârea Curții Constituționale nr. 35 din 21.12.1995 Cu privire la constituţionalitatea art. 1 alin. (4) din Legea nr. 344-XIII din 23 decembrie 1994 privind statutul juridic special al Găgăuziei (Gagauz-Yeri), care a reiterat faptul că statul recunoaște și garantează persoanelor aparținând minorităților dreptul la identitate [228]. Însă Înalta Curte a evidențiat că acest drept, recunoscut de stat şi garantat prin Constituţie, nu trebuie să degenereze în privilegii. Iată de ce, măsurile de protecţie, luate de stat pentru păstrarea, dezvoltarea şi exprimarea identităţii persoanelor aparţinând altor etnii decât cea majoritară, trebuie să fie conforme cu principiile egalităţii şi nediscriminării lor în raport cu ceilalţi cetăţeni ai statutului [228].

La finalul acestui capitol, dorim să discutăm și despre un domeniu, care a fost trecut cu vederea în politicile de integrare a minorităților etnice în Republica Moldova. Ne referim la legătura minorităților etnice cu așa-numita „Patrie istorică" și implicarea altor părți terțe – organizațiile internaționale – în realizarea procesului de integrare a minorităților.

În lucrarea „Naționalismul reformulat" de R. Brubaker [229] este prezentat un concept analitic, care în viziunea noastră, prezintă un interes sporit atît la nivel doctrinar, cât și la nivel practic. Brubaker vorbește despre așa-numita „legătură triadică" ce presupune trei dimensiuni. Prima, este legătura la nivel de state, care reprezintă relațiile dintre statul de referință și statele care întruchipează „Patria istorică" a minorităților (pentru acele minorități care au un asemenea stat de referință). A doua, este legătura dintre minorități și patria istorică a acestora. A treia dimensiune presupune rolul și implicarea organizațiilor internaționale în intermedierea relațiilor dintre state și minorități, precum și legătura între state.

Importanța prezentării acestui model, rezidă în faptul că Brubaker susține că relația dintre minoritățile etnice și stat depinde nu numai de actorii interni – adică demersurile la nivel de societate despre care am discutat pe larg în contextul tezei de doctor – dar este strâns legată și de forțele externe, cum ar fi țara de „referință" a minorităților și implicarea organizațiilor internaționale în procesele interne. Considerăm că abordarea propusă de Brubaker este validă și relevantă pentru Republica Moldova prin faptul că atrage atenția asupra **importanței de a include în direcțiile de realizare a integrării minorităților etnice a dimensiunii de politică externă.**

Considerăm că relațiile dintre minorități și „Patria istorică” urmează a fi tratate de către stat cu precauție, deoarece o proximitate și o implicare excesivă din partea unui stat terț poate alimenta tendințe secesioniste sau poate influența din exterior agenda internă a statului. Acest lucru este mai cu seamă valid atunci cînd minoritățile dețin cetățenia statului considerat ca fiind acea „Patrie istorică”.

O părere relevantă la această discuție prezintă constatările lui E. Jenne, care pune accent pe revendicările minorităților etnice. Cercetătoarea consideră că interacțiunea dintre majoritatea titulară și minorități este un proces de negociere [230]. Jenne evidențiază rolul actorilor externi în susținerea și influențarea relației dintre majoritate și minorități. Autoarea evidențiază că retorica etnocentristă și implicarea altor state în mobilizarea minorităților are un rol important în revendicările minorităților etnice. Mai mult, este prezentată ideea că mobilizarea pe dimensiunea identății etnice, lingvistice, religioase a minorităților poate urmări atingerea unor scopuri la nivel geopolitic [230, p. 43]. Considerăm că, abordările lui Jenne și Brubaker sunt relevante, deoarece evidențiază importanța incorporării domeniului politicii externe la prioritățile de integrare a minorităților etnice.

Reieșind din cele menționate, conchidem că, măsurile de consolidare a cadrului normativ și instituțional a integrării minorităților etnice presupun eforturi consolidate pe următoarele direcții:

- *Direcția internă:* măsurile la nivel național care urmăresc asigurarea unității poporului și promovarea valorilor fundamentale ale statului. Direcțiile de acțiune vizează cunoașterea limbii de stat, promovarea drepturilor omului, educația civică a populației în spiritul valorilor fundamentale ale statului – așa cum sunt reflectate în Constituție – cunoașterea istoriei statului și predarea acesteia într-un mod care să reflecte contribuția diferitor grupuri etnice la edificarea societății.
- *Direcția externă:* măsurile de veghere și prevenire a tentativelor de mobilizare a minorităților în baza identității etnice, religioase, lingvistice etc. din partea statelor terțe pentru atingerea scopurilor geopolitice.

Relațiile cu statele ce sunt considerate de minorități în calitate de „Patrie istorică” urmează să includă acorduri bilaterale care să recunoască integritatea teritorială, unitatea poporului, caracterul suveran și independent, unitar și indivizibil al statului. Este necesar de a evita transformarea minorităților în exponenții și/sau agenții unui stat terț, însă cu respectarea drepturilor omului și a prevederilor constituționale. Implicarea și destabilizarea relațiilor interetnice din exterior poate afecta negativ relațiile inter-statale și crea tensiuni interetnice în interiorul statului. Anume identificarea minorităților etnice cu alte state reprezintă unul din factorii care generează neîncreadere din partea grupului etnic majoritar.

În ceea ce vizează relațiile cu organizațiile și entitățile internaționale, considerăm importantă colectarea bunelor practici în materie de drepturile omului și respectarea angajamentelor internaționale ale statului după principiupiul *Pacta sunt servanda*. Organizațiile internaționale conțin mecanisme instituționale care monitorizează aceste angajamente, fapt care servește ca un audit extern al statului pentru politica realizată la nivel național.

Importanța actorilor internaționali în vegherea situației interne din domeniul interetnic rezidă și în faptul că acestea au adesea pîrghii care pot influența atât actorii naționali în cazul abuzurilor față de minorități, care ulterior pot degenera în situații de tensiuni sau conflict interetnic, cât și actorii externi care prin intermediul factorului etnic doresc influențarea politicii interne și externe al statului. Un exemplu elocvent de asemenea implicare a actorilor internaționali este Acordul cadru de la Ohrid, care a marcat încheierea fazei militare a conflictului interetnic din Macedonia și a creat premise pentru realizarea măsurilor de consolidare a societății [231, pp. 3-13].

3.5. Concluzii la Capitolul 3

Capitolul 3 a prezentat analiza tendințelor și perspectivelor de integrare a minorităților etnice în Republica Moldova. În baza acestui demers s-a evaluat cadrul normativ de integrare în raport cu prevederile internaționale. Un accent aparte a avut contrapunerea prevederilor din Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale cu cele din legislația națională. Conchidem că prevederile internaționale servesc ca referință pentru cadrul normativ și instituțional din Republica Moldova. S-a realizat de asemenea identificarea și analiza cadrului instituțional privind integrarea minorităților etnice în Republica Moldova.

Retrospectiva procesului de integrare, indică faptul că pe parcursul anilor, autoritățile Republicii Moldova au realizat acțiuni dispersate, care au reprezentat în fapt stagnarea la o etapa incipientă al acestui proces.

Reieșind din faptul că dezideratul de integrare a minorităților etnice are scopul de a consolida unitatea poporului Republicii Moldova, s-a considerat importantă studierea situației din stânga Nistrului (Transnistria) unde locuiește o parte din populația Republicii Moldova, însă care se află sub diriguirea unor autorități secesioniste. Situația din stânga Nistrului rămâne a fi deosebit de gravă din perspectiva drepturilor omului. Republica Moldova nu poate aplica cadrul normativ și instituțional în această regiune și acest fapt face imposibilă realizarea demersului de integrare a minorităților etnice. La finalul capitolului s-a realizat o retrospectivă al cadrului de integrare a minorităților etnice și s-au trasat reperele pentru consolidarea normativă și instituțională al acestui proces.

La finalul acestui capitol, atragem atenția că analiza efectuată în acest context a permis realizarea **obiectivului de cercetare** expus în debutul respectivei teze și anume: „De a clarifica care sunt premisele principale pentru realizarea integrării minorităților etnice și de a determina în ce măsură acestea sunt întrunite în contextul cadrului normativ și instituțional din Republica Moldova". Acest fapt a contribuit la **soluționarea problemei științifice** prin elucidarea principalei premise pentru realizarea integrării minorităților etnice – asigurarea și respectarea drepturilor minorităților etnice. În acest sens, a fost demonstrată corespunderea cadrului normativ din Republica Moldova cu prevederile internaționale cu privire la protecția drepturilor minorităților etnice. Totodată, s-a evidențiat că *de facto* această premisă nu este realizată pe întreg teritoriul Republicii Moldova. Este vorba despre situația din localitățile din stânga Nistrului (Transnistria) în care drepturile omului sunt încălcate flagrant de autoritățile secesioniste.

CONCLUZII GENERALE ŞI RECOMANDĂRI

Cercetarea reprezintă o investigaţia multidimensională a reglementărilor juridice şi instituţionale a integrării minorităţilor etnice în vederea realizării dezideratului constituţional de asigurare a unităţii poporului Republicii Moldova.

Generalizând principalele constatări ale cercetării, am ajuns la următoarele concluzii:

1. Procesul de integrare a minorităţilor etnice urmează a fi considerat un pas premergător protecţiei drepturilor omului şi mai cu seamă a drepturilor minorităţilor. Experienţa statelor din Europa, confirmată şi prin activitatea Înaltului Comisar pentru Minorităţi Naţionale al OSCE, a indicat că simpla recunoaştere a drepturilor minorităţilor nu reprezintă un factor de stabilitate şi securitate. Sunt necesare eforturi adiţionale – exprimate prin politica de integrare a minorităţilor – care să contribuie la realizarea coeziunii în societate [84, p. 71]. Avansarea de la etapa de simpla recunoaştere şi asigurare a drepturilor minorităţilor etnice la procesul de integrare a minorităţilor reprezintă în esenţă evoluţia instituţiei protecţiei minorităţilor etnice. Mai mult, considerăm că integrarea minorităţilor etnice prin respectarea autentică a drepturilor minorităţilor, este un indicator de maturitate normativă şi instituţională al statului. Acest fapt indică o dorinţă sinceră de a atinge valorile expuse în Constituţia Republicii Moldova în art. 1 alin. 3 în care demnitatea omului, drepturile şi libertăţile lui, libera dezvoltare a personalităţii umane, dreptatea şi pluralismul politic reprezintă valori supreme şi sunt garantate.
2. Dihotomia dintre conceptele „minoritate etnică” şi „minoritate naţională” rămâne actuală pentru literatura juridică autohtonă. Lucrarea a argumentat că în contextul Republicii Moldova este oportună utilizarea termenului „minoritate etnică”. Această sintagmă corespunde contextului social-politic, particularităţilor de formare a statului şi reflectă spiritul documentelor fundamentale: Declaraţia de Independenţă şi Constituţia Republicii Moldova [42, p. 14]. În lucrare s-a demonstrat că raţionamentul utilizării termenului „minoritate naţională” în contextul „Legii cu privire la drepturile persoanelor aparţinând minorităţilor naţionale şi la statutul juridic al organizaţiilor lor” a fost determinată de un conformist normativ pentru a corespunde terminologiei expuse în Convenţia-cadru pentru protecţia minorităţilor naţionale.
3. Fundamentarea teoretică şi practică al conceptului „integrare” [42, pp. 18-28] a permis elucidarea elementelor-determinante şi expunerea definiţiei proprii după cum urmează: *„integrarea” este interacţiunea la nivel de societate în baza elementelor unificatoare cetăţeneşti, care asigură fără vreo discriminare şi cu respectarea drepturilor omului, participarea minorităţilor etnice în domeniul politic, economic, cultural şi social în*

vederea asigurării unității poporului ca fundament al statului, în care statul este patria comună şi indivizibilă a tuturor cetăţenilor săi. Acest termen reflectă prevederile doctrinare autohtone și este expusă în spiritul reglementărilor internaționale din domeniul protecției drepturilor minorităților și a prevederilor Declarației de Independență și a Constituției Republicii Moldova.

4. Studierea experienței de integrare a minorităților etnice în Estonia și Georgia a scos în evidență un set de lecții învățate care sunt aplicabile și în contextul Republicii Moldova. Ne referim la realizarea unui compromis la nivel de societate; asigurarea drepturilor omului ca un element indispensabil al integrării; promovarea valorilor fundamentale ale statului; implicarea atât a minorităților, cât și a majorității în realizarea dezideratului de asigurare a unității poporului; importanța cunoașterii limbii oficiale de stat ca un liant ce asigură comunicarea între cetățeni și un mijloc de participare activă în viața politică, socială, economică și culturală; consolidarea cadrului normativ și instituțional în calitate de premisă teoretico-practică de realizare a integrării și alocare de resurse suficiente pentru punerea în practică a măsurilor de integrare a minorităților etnice [81, pp. 46-49].
5. Evaluarea cadrului normativ în raport cu prevederile Convenției-cadru pentru protecția minorităților naționale a confirmat ipoteza că la nivel teoretic, Republica Moldova a creat cadrul normativ și instituțional necesar pentru asigurarea și protejarea drepturilor minorităților etnice [232, pp. 140-145]. Totuși, în ceea ce vizează realizarea măsurilor de integrare reflectate în cadrul normativ și instituțional, Republica Moldova se află la început de cale.

Problema științifică de importanță majoră soluționată constă în cercetarea multidimensională a integrării minorităților etnice la nivel național şi internațional, precum şi *elucidarea* practicilor internaționale și identificarea elementelor constitutive a integrării în baza experienței altor state, *fapt ce a avut ca efect formularea propunerilor de lege ferenda,* în vederea *consolidării şi perfecționării* cadrului normativ și instituțional de integrare a minorităților etnice în Republica Moldova. **Problema științifică soluționată** a constat în:

- *Concretizarea scopului politicii de integrare a minorităților etnice – asigurarea unității poporului Republicii Moldova și dezvoltarea societății.* Acest fapt vine să contribuie la realizarea dezideratului prevăzut în Constituția Republicii Moldova expus în art. 10 alin. (1) care stabilește că: „Statul are ca fundament unitatea poporului Republicii Moldova. Republica Moldova este patria comună şi indivizibilă a tuturor cetăţenilor săi" [7], precum și alin. (2) prin care se confirmă că „Statul recunoaşte şi garantează dreptul tuturor cetăţenilor la păstrarea, la dezvoltarea şi la exprimarea identităţii lor etnice, culturale,

lingvistice şi religioase" [7]. Acest argument urmează a fi valorificat de către autorități în procesul de perfecționare al cadrului normativ și instituțional de integrare a minorităților etnice, dar și în elaborarea altor măsuri pentru consolidarea societății.

- *Fundamentarea cadrului conceptual a consolidării normative și instituționale a integrării minorităților etnice în Republica Moldova.* Acest fapt a condus la definirea termenului „integrare" cu referire la minoritățile etnice, în corespundere cu doctrina juridică și contextul Republicii Moldova, a determinat fundamentul teoretic și empiric al respectivului concept în vederea ajustării definiției expuse în „Strategia de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2027" și al „Planului de acțiuni pentru anii 2017-2020 pentru implementarea Strategiei de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2020".
- *Reconceptualizarea dezbaterii privind termenele „minoritate etnică" și „minoritate națională", fiind demonstrată oportunitatea utilizării în doctrină și practică al termenului „minoritate etnică" în contextul Republicii Moldova.* Acest fapt are ca efect prezentarea unor argumente suplimentare la cercetările existente a doctrinarilor autohtoni care subliniază necesitatea utilizării terminologiei „minoritate etnică". În contextul tezei s-a argumentat că autorii „Legii cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităţilor naţionale şi la statutul juridic al organizaţiilor lor" au urmat un conformist normativ prin aplicarea termenului „minoritate națională" în corelație cu denumirea Convenției-cadru pentru protecția minorităților naționale, fără a ține cont de argumentele doctrinarilor și a contextului social-politic național. Acest fapt completează argumentele doctrinare și empirice în favoarea ajustării cadrului normativ privind utilizarea termenului de „minoritate etnică".
- *Fundamentarea reglementărilor normative și instituționale la nivel internațional cu privire la integrarea minorităților etnice pentru a demonstra că procesul de integrare a minorităților etnice este în absolută concordanță cu normele dreptului internațional cu referire la drepturile omului.* Acest fapt a confirmat legalitatea realizării măsurilor de integrare a minorităților etnice și a clarificat că acest proces nu are nimic comun cu asimilarea forțată a minorităților.
- *Formularea elementelor-definitoare a unei politici de integrare a minorităților etnice în baza analizei experienței Estoniei și Georgiei*, care urmează să contribuie la perfecționarea acestui proces în Republica Moldova (în condițiile în care autoritățile s-au angajat să realizeze politica de integrare în conformitate cu aspirațiile de integrare europeană).

- *Elucidarea principalei premise pentru realizarea integrării minorităților etnice – asigurarea și respectarea drepturilor minorităților etnice.* În acest sens, a fost demonstrată corespunderea cadrului normativ din Republica Moldova cu prevederile internaționale cu privire la protecția drepturilor minorităților etnice. Acest fapt a stabilit că la nivel normativ *de jure* Republica Moldova întrunește principala premisă pentru realizarea integrării minorităților etnice. Totodată, s-a evidențiat că *de facto* această premisă nu este realizată pe întreg teritoriul Republicii Moldova. Este vorba despre situația din localitățile din stânga Nistrului (Transnistria) în care drepturile omului sunt încălcate flagrant de autoritățile secesioniste. Această constatare va contribui la eforturile comunității științifice de a veni cu soluții comprehensive, dar și va spori atenția decidenților pentru ameliorarea acestei situații.

Soluționarea **problemei științifice** ne permite să formulăm următoarele **recomandări**:

- Adoptarea unei poziții unice în reglementările naționale asupra utilizării conceptului „minoritate etnică". Utilizarea acestei sintagme nu va influența negativ procesul de asigurare și respectare a drepturilor minorităților. Respectiva ajustare va avea un efect pozitiv datorită faptului că se utiliza terminologia juridică ce corespunde doctrinei și contextului național.
- La nivel de propuneri pentru *lege ferenda*, este oportună completarea conținutului „Strategiei de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2027" cu următoarele prevederi:
  - *Principiul loialității față de stat*: loialitatea față de stat trebuie să constituie o componentă obligatorie a procesului de realizare a politicii de integrare a minorităților etnice în Republica Moldova. Acest fapt include, *inter alia*, respectul pentru Constituție, legile, instituțiile, independența și integritatea teritorială a Republicii Moldova.
  - *Prevederi cu privire la politica externă:* includerea măsurilor de prevenire a tentativelor de mobilizare a minorităților în baza identității etnice, religioase, lingvistice etc. din partea statelor terțe pentru atingerea scopurilor geopolitice.
  - *Ajustarea definiției pentru termenul „integrare"*: în teză s-a analizat definiția expusă în Strategie, însă se propune modificarea acesteia în corespundere cu definiția expusă în prezenta lucrare, care corespunde contextului de integrare a minorităților etnice în Republica Moldova.

- *Introducerea în Strategiei a analizei situației din stânga Nistrului* și reflectarea acțiunilor de remediere a situației din domeniul drepturilor omului în Planul de acțiuni.

- Este imperativ de fortificat capacitățile instituționale a entităților publice ce participă în implementarea „Strategiei de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2027" și alocarea de resurse financiare suficiente pentru realizarea prevederilor expuse în „Planul de acțiuni pentru anii 2017-2020 pentru implementarea Strategiei de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2020".
- Este necesar de a include în următoarea etapă de implementare a „Strategiei de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2027" care este prevăzută pentru perioada 2021-2024 [9] a bunelor practici identificate în baza experienței Georgiei și Estoniei, și anume:
  - *Compromisul societal:* formularea politicii de integrare într-un mod care să reflecte interesele de consolidare a statului, a societății și a tuturor grupurilor etnice din societate.
  - *Fundamentarea drepturilor omului:* politica de integrare urmează să aibă în calitate de reper protecția drepturilor omului în conformitate cu documentele Consiliului Europei, OSCE și ONU.
  - *Apartenența civică:* experiența realizării politicii de integrare în Estonia și Georgia a evidențiat că apartenența civică reprezintă elementul de conexiune între majoritatea etnică și minorități în scopul consolidării poporului ca fundament al statului.
  - *Implicarea majorității și minorităților:* această cerință este una importantă în realizarea politicii de integrare, deoarece așa cum s-a menționat anterior, poporul reprezintă atât cetățenii ce aparțin majorității etnice, cât și cei ce fac parte din minoritățile etnice.
  - *Rolul unificator al limbii de stat:* cunoașterea limbii de stat are rolul de a spori și facilita interacțiunea dintre grupurile etnice și ameliora diferențele existente între acestea.
  - *Alocarea mijloacelor financiare suficiente:* lipsa alocațiilor financiare sau alocațiilor insuficiente riscă succesul politicii de integrare. Cele mai costisitoare măsuri vizează predarea și însușirea limbilor – atât a limbii de stat , cât și protejarea limbilor minoritare. Anume aceste prevederi reprezintă direcțiile importante pentru politica de

integrare a minorităților etnice, care fără alocări financiare vor avea un rezultat scăzut.

Valoarea elaborării propuse rezidă în înțelegerea noțiunilor și termenilor care sunt explicați în această cercetare și care ar putea preveni anumite erori în domeniul aplicării politicii de integrare. Mai mult, această analiză este benefică pentru autoritățile publice centrale, autorităților publice locale și societății civile pentru fortificarea eforturilor pentru asigurarea unității poporului Republicii Moldova. Cercetarea propusă este relevantă și autorităților centrale care elaborează sau implementează politici publice cu referire la minoritățile etnice, domeniului de securitate națională pe dimensiunea de securitate societală, dar și procesului de reintegrare a Republicii Moldova.

Impactul asupra științei. Prezenta lucrare reprezintă una din puținele cercetări din doctrina autohtonă realizată în vederea studierii problematicii consolidării cadrului normativ și instituțional de integrare a minorităților etnice în Republica Moldova. Concluziile prezentate în urma cercetărilor efectuate, precum și recomandărilor elaborate în baza acestor concluzii, reprezintă o sursă importantă pentru formarea, dezvoltarea și perfecționarea doctrinei dreptului constituțional pe dimensiunea problematicii integrării minorităților etnice în Republica Moldova.

Sugestii privind cercetările de perspectivă. Dintre domeniile care considerăm că ar prezenta un interes pentru cercetări ulterioare evidențiem următoarele:

- Studierea complexității soluționării diferendului transnistrean prin identificarea mecanismelor de ameliorare a situației din domeniul drepturilor omului în stânga Nistrului.
- Cercetarea situației minorităților etnice ce locuiesc în arii compact populate în Republica Moldova.
- Analiza aprofundată a legislației prin identificarea necesităților de ajustare a cadrului legal și instituțional național în corespundere cu ideea integrării minorităților etnice în vederea asigurării unității poporului și dezvoltării societății.
- Cercetarea tematicii privitor la minoritățile etnice în relațiile inter-statale. În special prin studierea tematicii referitoare la tentativele de mobilizare a minorităților în baza identității etnice, religioase, lingvistice etc. din partea statelor terțe pentru atingerea scopurilor geopolitice.
- Cercetarea elementelor unificatoare cetățenești care urmează să asigure unitatea poporului în calitate de fundament al statului.

BIBLIOGRAFIE

[1] M. Rosenfeld and A. Sajo, The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law, A. S. Michel Rosenfeld, Ed., Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 1295.

[2] T. Cârnaț, Drept constituțional, Chișinău: Ed. Universității de Stat, 2004, p. 142.

[3] B. Negru și A. Negru, Teoria generală a dreptului și statului, Chișinău: Bons Offices, 2006, p. 520.

[4] Guvernul Republicii Moldova, *HG Nr. 150 din 14.06.2013 cu privire la aprobarea direcțiilor strategice ale activității din sfera științei și inovării pentru anii 2013-2020,* În Monitorul Oficial Nr. 141-144, 05.07.2013.

[5] Universitatea de Stat din Moldova, *Strategia de cercetare și inovare la Universitatea de Stat din Moldova pentru perioada 2015 – 2020,* Chișinău: Universitatea de State din Moldova, 2015, p. 32.

[6] Comisia Europeană, „Horizon 2020. Programul-cadru pentru cercetare și inovare al Uniunii Europene," Oficiul pentru Publicații al Uniunii Europene, Luxemburg, 2014.

[7] Parlamentul Republicii Moldova, *Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994,* În: Monitorul Oficial Nr. 1, 12.08.1994.

[8] Hotărârea Parlamentului Nr. 190, *pentru aprobarea Planului de acțiuni privind onorarea angajamentelor Republicii Moldova față de Consiliul Europei,* În Monitorul Oficial Nr. 222-227 din 26.10.2012.

[9] Guvernul Republicii Moldova, *HG Nr. 1464 din 30.12.2016 privind aprobarea Strategiei de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2027,* În: Monitorul Oficial Nr. 60-66, 24.02.2017.

[10] Guvernul Republicii Moldova, *HG Nr. 1019 din 29.11.2017 cu privire la aprobarea Planului de acțiuni pentru perioada 2017-2020 privind implementarea Strategiei de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2027,* În: Monitorul Oficial Nr. 429-433, 08.12.2017.

[11] Hotărârea de Guvern Nr. 1018 din 28.11.2017, *pentru aprobarea proiectului de hotărîre a Parlamentului cu privire la aprobarea Planului naţional de acţiuni în domeniul drepturilor omului pentru anii 2018-2022,* În Monitorul Oficial Nr. 421-427 din 01.12.2017.

[12] Hotărîrea Parlamentului Nr. 153 din 15.07.2011, *pentru aprobarea Strategiei securităţii naţionale a Republicii Moldova,* În Monitorul Oficial Nr.170-175 din 14.10.2011.

[13] Guvernul Republicii Moldova, *Programul de activitate al Guvernului Republicii Moldova „Integrare europeană: Libertate, Democraţie, Bunăstare" 2013-2014,* Chișinău, 2013.

[14] Guvernul Republicii Moldova, *Programul de activitate al Guvernului Republicii Moldova 2015-2018,* Chișinău, 2015.

[15] Guvernul Republicii Moldova, *Programul de activitate al Guvernului Republicii Moldova 2015-2018,* Chișinău, 2016.

[16] European Union, "Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, of the one part, and the Republic of Moldova, of the other part .," *Official Journal of the European Union,* vol. 744, 30.08.2014.

[17] Guvernul Republicii Moldova, *HG Nr. 808 din 07.10.2014 cu privire la aprobarea Planului naţional de acţiuni pentru implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană în perioada 2014-2016,* În Monitorul Oficial Nr. 297-309, 10.10.2014.

[18] Înaltul Comisar pentru Minorități Naționale al OSCE, *Liniile directoare Ljubljana privind integrarea societăţilor diverse,* Haga: Înaltul Comisar pentru Minorități Naționale al OSCE, 2012.

[19] T. Cârnaț, Dreptul constituțional, Chișinău: Print-caro, 2010.

[20] T. Cârnaț, Non-discriminarea în condițiile constituționalismului contemporan din Republica Moldova, Chișinău: Ponytos, 2008, p. 388.

[21] A. Arseni, Drept constituțional și instituții politice: Tratat, Chișinău: CEP USM, 2014, p. 468.

[22] A. Arseni and O. Constantin, Egalitatea și universalitatea drepturilor fundamentale ale omului – principii edificatoare ale statului de drept și democratic, Chișinău: CEP USM, 2014, p. 231.

[23] V. Popa, Dreptul public, Chișinău, 1998, p. 460.

[24] G. Costachi and I. Guceac, Fenomenul constituţionalismului în evoluţia Republicii Moldova spre statul de drept, Chișinău: Firma Editorial-Poligrafică "Tipografia Centrală", 2003, p. 342.

[25] G. Avornic, Tratat de teoria generală a statului şi dreptului, Chișinău: Tipografia Centrală, 2009, p. 475.

[26] B. Negru, “Problemele consolidării statalităţii Republicii Moldova,” in *Administraţia publică şi buna guvernare: Materiale ale sesiunii de comunicării ştiinţifice, 27-28 octombrie 2007*, Chişinău, 2008.

[27] V. Pușcaș, “Dezvoltarea constituțională a Republicii Moldova. 20 de ani de la adoptarea Constituției,” *Dezvoltarea Constituțională a Republicii Moldova: Culegere de lucrări științifice,* p. 124, 2015.

[28] M. Bîrgău and V. Gureu, Dreptul constituţional al ţărilor străine: Curs universitar, Chișinău, 2015, p. 295.

[29] N. Osmochescu and V. Gamurari, “Aplicarea principiului egalității suverane a statelor în practica ONU,” in *Symposia professorum. Seria Drept: Materialele sesiunii ştiinţifice din 26-27 aprilie 2002*, Chișinău, 2002.

[30] O. Balan and D. Sârcu, “Aplicarea directă a reglementărilor internaționale în materia drepturilor omului,” in *Mecanisme naționale și internaționale de protecție a drepturilor omului: Materiale ale mesei rotunde cu participare internațională consacrată aniversării a 65-a de la adoptarea Declarației Universale a Drepturilor Omului, 11 decembrie 2013*, Chișinău, 2014.

[31] A. Băieșu, “Interacțiunea Constituției și dreptului internațional: soluții din jurisprundeța Curții Constituționale,” in *Culegerea comunicărilor participanților la conferința științifică internațională "Interacțiunea dreptului intern cu dreptul internațional : provocări și soluții"*, Chișinău, 2015.

[32] A. Borşevschi and G. Costachi, “Edificarea statului de drept: cerinţă necesară de respectarea a libertăţilor civile a minorităţilor naţionale,” *Legea şi viaţa,* 2011.

[33] G. Costachi, “Funcțiile Constituției – factor important de configurare a regimului constituțional contemporan,” *Legea și Viața,* 2016.

[34] G. Pogoneț, *Statutul juridic al minorităților etnice în Republica Moldova. Teză de doctor în drept,* Chișinău, 2007.

[35] A. R. Petraru, *Protecția drepturilor minorităților naționale în dreptul internațional public. Teză de doctor în drept,* Chișinău, 2014.

[36] S. Galiman, *Dreptul minorităților naționale la identitate etnică. Teză de doctor în drept,* Chișinău, 2012.

[37] N. Grimailo, *Rolul organizaţiilor internaţionale regionale în procesul de creare a normelor de drept internaţional: Teză de doctor în drept,* 2015.

[38] A. Morozan, *Minorităţile naţionale în Republica Moldova: starea şi problemele de integrare (analiza politologică),* Chișinău, 2005.

[39] M. Poalelungi, *Obligaţiile pozitive şi negative ale statului prin prisma Convenţiei Europene pentru apărarea drepturilor omului şi a libertăţilor fundamentale: Teză de doctor habilitat în drept,* 2015.

[40] N. Beregoi, "Politici mediatice în domeniul protecţiei drepturilor minorptăţilor naţionale," *Revista moldovenească de drept internaţional şi relaţii internaţionale,* p. 208, 2010.

[41] I. Boțan, *Armonizarea relațiilor interetnice – sfidări și oportunități,* Chișinău, 2008.

[42] A. Barbăroșie, O. Nantoi, A. Iovu, I. Boțan, V. Cantarji, V. Reabcinschi and A. Gremalschi, Integrarea grupurilor etnice și consolidarea națiunii civice în Republica Moldova, 2012, Chișinău.

[43] V. Moraru, A. Roşca, P. Varzari and V. Juc, Puterea politică şi coeziunea socială în Republica Moldova din perspectiva integrării europene, Chișinău, 2010, p. 224.

[44] G. Costachi, "Minorităţile naţionale şi toleranţa în Moldova contemporană," *Legea și Viața,* 2010.

[45] T. Modood, *Multiculturalism and integration: struggling with confusions,* Florence: European University Institute, 2011.

[46] J. Ligenzowska and J. Piecuch, *National minorities in the Baltic states,* 2015.

[47] N. Muižnieks, *How Integrated is Latvian Society? An Audit of Achievements, Failures and Challenges,* Riga: University of Latvia Press, 2010.

[48] T. Agarin and M. Brosig, *Minority integration in Central Eastern Europe. Between ethnic diversity and equality,* Rodopi, 2009.

[49] S. Farcaş, Forme de participare politică a minorităților naționale în contextul Uniunii Europene, Iași: Lumen, 2008, p. 302.

[50] R. Medda-Windischer, "Integration of new and old minorities in Europe: Different or similar policies and indicators?," European Academy of Bolzano/Bozen Institute for Minority Rights, Bolzano/Bozen, 2015.

[51] A. Ivan, *Integrarea minorităţilor naţionale şi etnice din Europa Centrală în UE: logici şi condiţionări,* Iași, 2004.

[52] I. Diaconu, *Minorităţile în dreptul internaţional contemporan,* București: C.H.BECK, 2009, p. 480.

[53] I. Diaconu, *Minorități. Statut. Perspective,* București: C.H.BECK, 1996, p. 215.

[54] C. Jura, Drepturile omului. Drepturile minoritatilor nationale, București: All Beck, 2006, p. 320.

[55] L. Salat, Ed., Politici de integrare a minorităţilor naţionale din România. Aspecte legale şi instituţionale într-o perspectivă comparată, Cluj-Napoca: Centrul de resurse pentru diversitate etnoculturală, 2008, p. 272.

[56] M. Călușer, Carta Europeană a limbilor regionale sau minoritate în România. Între norme și practici, Cluj-Napoca: CRDE, 2009, p. 160.

[57] А. Абашидзе, Защита прав меньшинств по международному и внутригосударственному праву, vol. 474, Москва, 1996.

[58] С. Юрьев, Правовой статус национальных меньшинств (теоретико-правовые аспекты), Москва: Эдиториал, 2000, p. 368.

[59] К. Зайка, "Модели национальной интеграции в Германии, Франции, Великобритании, США и Канаде в послевоенный период в условиях возрастающих иммиграционных потоков," *Сравнительная политика,* pp. 109-127, 2014.

[60] Л. Андриченко, "Правовые механизмы социальной и культурной адаптации и интеграции мигрантов в Российской Федерации," *Журнал Российского права,* pp. 5-17, 2015.

[61] Dicționar latin-român, *Căutare în dicționar termen „minor".*

[62] F. Capotorti, Study on the rights of the Persons Belonging to Ethnic, Religious or Linguistic Minorities, New York: United Nations, 1991.

[63] A. Sandu, Orientari metodologice privind dezvoltarea comunitatilor etnice, Iaşi: Lumen, 2000, p. 200.

[64] A. D. Smith, The Ethnic Origins of Nations, Wiley-Blackwell, 1991, p. 332.

[65] A.-L. Sanguin, Les minorités éthniques en Europe, Paris: L'Harmattan, 1993, p. 287.

[66] B. Negru, N. Osmochescu and A. Smochină, Constituția Republicii Moldova: Comentariu, Chișinău: ARC, 2012, p. 575.

[67] Parlamentul Republicii Moldova, *Legea Nr. 691 din 27.08.1991 privind Declaraţia de independenţă a Republicii Moldova,* În: Monitorul Oficial Nr. 11-12, 27.08.1991.

[68] Parlamentul Republicii Moldova, *Lege Nr. 382 din 19.07.2001 cu privire la drepturile persoanelor aparţinînd minorităţilor naţionale şi la statutul juridic al organizaţiilor lor,*

În: Monitorul Oficial Nr. 107, 04.09.2001.

[69] Parlamentul Republicii Moldova, *Stenograma Parlamentului Republicii Moldova, cu privire la drepturile persoanelor aparţinînd minorităţilor naţionale şi la statutul juridic al organizaţiilor lor.,* 2001.

[70] Parlamentul Republicii Moldova, *Lege Nr. 153 din 15.07.2011 pentru aprobarea Strategiei securităţii naţionale a Republicii Moldova,* În: Monitorul Oficial Nr. 170-175, 14.10.2011.

[71] Guvernul Republicii Moldova, *HG Nr. 587 din 12.05.2016 pentru aprobarea Strategiei de dezvoltare a Poliției pentru anii 2016-2020 și a Planului de acțiuni privind implementarea acesteia,* În: Monitorul Oficial Nr. 134-139, 20.05.2016.

[72] PACE, *Recommendation 1134 (1990) Rights of minorities,* Strasbourg, 1990.

[73] PACE, *Recommendation 1201 (1993) Additional protocol on the rights of minorities to the European Convention on Human Rights,* Strasbourg, 1993.

[74] Council of Europe, *FCNM. Thematic commentaries of the Advisory Committee.*

[75] A. Ijac, "Recomandarea 1201 – Scurtă Introducere în Problematica Minorităţilor Naţionale," *Analele Universităţii "Constantin Brâncuşi" din Târgu Jiu, Seria Ştiinţe Juridice,* no. 3, p. 122, 2013.

[76] CEDO, *Cauza Timishev c. Rusiei (Cererea 55762/00),* Strasbourg, 13.12.2005.

[77] CEDO, *Cauza Sejdić şi Finci c. Bosniei şi Herţegovina (Cererile 27996/06 şi 34836/06),* Strasbourg, 22.12.2009.

[78] E. Patraș, Minoritățile naționale din Ucraina și Republica Moldova. Statutul juridic, vol. II., Cernăuți: Ed. Alexandru cel Bun, 1999, p. 311.

[79] Council of Europe, *Framework Convention for the Protection of National Minorities,* Strasbourg, 1995, p. 29.

[80] Council of Europe, "Explanatory Report to the Framework Convention for the Protection of National Minorities," Strasbourg, 1995.

[81] A. Iovu, "Reglementări constituţionale privind minorităţile: studiu comparat," *Legea și Viața, decembrie 2016, nr. 12,,* no. 12, 2016.

[82] Online Etymology Dictionary, *Word search "integration".*

[83] Institutul de Politici Publice, "Identitatea națională, factorul etnic și națiunea civică în Republica Moldova," in *Integrarea grupurilor etnice și consolidarea națiunii civice în*

Republica Moldova, Chișinău, Institutul de Politici Publice, 2012, p. 220.

[84] A. Iovu, "Integrarea minorităților etnice în condițiile societății globale," *Redimensionarea valorilor democratice în condițiile formării societății informaționale,* p. 509, 2018.

[85] Parlamentul Republicii Moldova, *Legea Nr. 274 din 27.12.2011 privind integrarea străinilor în Republica Moldova,* 2012.

[86] Council of Europe, *European Convention on Nationality,* Strasbourg, 1997.

[87] Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova, "Cooperarea juridică în cadrul CoE".

[88] A. Iovu, "Fostering Inter-Ethnical dialog," *International Educational Programme. 2nd International Summer School and distance learning. Security, Stability and Integration, July 2008 - January 2009,* 2009.

[89] Curtea Constituțională a Republicii Moldova, *Decizia Nr. 124 din 15.12.2017 de inadmisibilitate a sesizării nr. 117a/2017 privind controlul constituționalității Legii nr.154 din 20 iulie 2017 pentru modificarea şi completarea unor acte legislative (sistemul electoral),* În: Monitorul Oficial nr. 108-112, 30.03.2018.

[90] A. Borșevschi, "Drepturile minorităților naționale," *Revista de etnologie şi culturologie,* Vols. IX-X, p. 305, 24 Aprilie 2011.

[91] A. Ș. Sandu, Introducere în filosofie, Iași: Editura Lumen, 2011, p. 142.

[92] Y. Dinstein and M. Tabory, The Protection of Minorities and Human Rights, Dordrecht: M. Nijhoff Publishers, 1992, p. 537.

[93] UN General Assembly, *International Covenant on Civil and Political Rights,* 1966.

[94] G. Pentassuglia, Minorities in international law: an introductory study, Strasbourg: Council of Europe Publishers, 2002, p. 304.

[95] A. Spiliopoulou Åkermark, Justifications of Minority Protection in International Law, The Hague: Kluwer Law International, 1997, p. 331.

[96] UN General Assembly, "Optional Protocol to the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights," 2008.

[97] UN General Assembly, *Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities,* 1992.

[98] M. R. Prisacariu, Statutul juridic al minorităţilor naţionale, Bucureşti: Editura C.H. Beck, 2010, p. 216.

[99] Consiliul pentru Drepturile Omului, “Raport al raportorului special pentru problemele minorităților, realizat în timpul misiunii ei în Republica Moldova,” 2017.

[100] Națiunile Unite în Moldova, “Moldova trece “examenul” în fața ONU la capitolul respectării drepturilor omului”.

[101] Guvernul Republicii Moldova, “HG Nr. 1018 din 28.11.2017 pentru aprobarea proiectului de hotărîre a Parlamentului cu privire la aprobarea Planului naţional de acţiuni în domeniul drepturilor omului pentru anii 2018-2022,” În: Monitorul Oficial Nr. 421-427, 01.12.2017.

[102] International Court of Justice, “How the Court Works”.

[103] Council of Europe, *Convention for the Protection of Human Rights,* Rome, 1950.

[104] Juriștii pentru drepturile omului, “Curtea Europeană”.

[105] Biroul Relații Interetnice, “Studiu privind oportunitatea ratificării Cartei Europene a Limbilor Regionale sau Minoritare de către Republica Moldova,” Chișinău, 2012.

[106] Council of Europe, “Promoting ratification of the European Charter for Regional or Minority Languages in the Republic of Moldova,” 2012.

[107] Council of Europe, *European Charter for Regional or Minority Languages.*

[108] National Assembly of the Republic of Serbia, *The Constitution of the Republic of Serbia,* 30.09.2006.

[109] Parliament of Montenegro, *The Constitution of Montenegro. Amendments I to XVI to the Constitution of Montenegro.*

[110] National Assembly of the Republic of Bulgaria, *Constitution of the Republic of Bulgaria.*

[111] Committee of Ministers of the Council of Europe, “Resolution (97) 10 of the Committee of Ministers of the Council of Europe,” 1997.

[112] G. Andreescu, Națiuni și minorități, Iași: Polirom, 2004, p. 272.

[113] Council of Europe, *Country-specific monitoring.*

[114] Council of Europe, *Venice Commission.*

[115] Council of Europe, *Opinion on the interpretation of Article 11 of the draft protocol to the European Convention on Human Rights appended to Recommendation 1201 of the Parliamentary Assembly,* 1996.

[116] Council of Europe, *Opinion on the provisions of the European Charter for Regional or Minority Languages which should be accepted by all the contracting states.*

[117] Venice Commission, “The participation of minorities in public life,” *Science and*

technique of democracy, vol. No. 45, p. 138.

[118] Venice Commission, *Report on the Preferential Treatment of National Minorities by their Kin-State,* Strasbourg: Council of Europe, 2001, p. 6.

[119] Venice Commission, *Draft Concept on the State National Policy of the Republic of Moldova,* Strasbourg, 2003.

[120] Venice Commission, *Comments on the draft law of the Republic of Moldova on the "Rights of Persons belonging to National Minorities",* Strasbourg, 1995.

[121] Venice Commission, *Opinion on the questions raised concerning the conformity of the laws of the Republic of Moldova on local administration and administrative and territorial organisation to current legislation governing certain minorities,* Strasbourg, 1999.

[122] Venice Commission, *Opinion on the Law on Modification and Addition in the Constitution of the Republic of Moldova in Particular Concerning the Status of Gagauzia,* Strasbourg, 2002.

[123] Venice Commission, *Opinion on the Law of the Gagauz Autonomous Territorial Unit on the Election of the Governor of Gagauzia (Moldova),* Strasbourg, 2007.

[124] Council of Europe, *Resolution Res(2002)8 on the statute of the European Commission against Racism and Intolerance,* Strasbourg, 2002.

[125] ECRI, *General Policy Recommendation No.3: Combating racism and intolerance against Roma/Gypsies,* Strasbourg, 1998.

[126] ECRI, *General Policy Recommendation No.5:Combating intolerance and discrimination against Muslims,* Strasbourg, 2000.

[127] ECRI, *ECRI General Policy Recommendation No.9: The fight against antisemitism,* Strasbourg, 2004.

[128] ECRI, *General Policy Recommendation No.6: Combating the dissemination of racist, xenophobic and antisemitic material via the Internet,* Strasbourg, 2000.

[129] ECRI, *Revised General Policy Recommendation No.7: National legislation to combat racism and racial discrimination,* Strasbourg, 2003.

[130] ECRI, *Country monitoring - Republic of Moldova.*

[131] ECRI, *Conclusions on the implementation of the recommendations in respect of the Republic Of Moldova,* Strasbourg, 2016.

[132] CSCE, *Conference on security and co-operation in Europe Final Act,* Helsinki, 1975.

[133] CSCE, *Concluding document of the Vienna meeting,* 1989, Vienna.

[134] CSCE, *Copenhagen Meeting of the Confenrece on the Human Dimension of the CSCE,* Copenhagen, 1990.

[135] HCNM OSCE, *Factsheet on the OSCE High Commissioner on National Minorities.*

[136] HCNM OSCE, "The Hague Recommendations Regarding the Education Rights of National Minorities," OSCE, The Hague, 1996.

[137] HCNM OSCE, "The Oslo Recommendations regarding the Linguistic Rights of National Minorities," OSCE, Oslo, 1998.

[138] HCNM OSCE, "The Lund Recommendations on the Effective Participation of National Minorities in Public Life," Lund, 199.

[139] Radio Europa Liberă, "Predarea limbii române în şcolile alolingve se extinde," 2012.

[140] Guvernul Republicii Moldova, *HG Nr. 904 din 31.12.2015 cu privire la aprobarea Programului naţional pentru îmbunătăţirea calităţii învăţării limbii române în instituţiile de învăţământ general cu instruire în limbile minorităţilor naţionale (2016-2020),* În: Monitorul Oficial Nr. 2-12, 15.01.2016.

[141] Guvernul Republicii Moldova, *Guvernul va consulta opinia publică asupra proiectului Strategiei de Integrare a Minorităților Naționale,* 2015.

[142] Parlamentul Republicii Moldova, *HP Nr. 206 din 20.11.2015 privind crearea grupului de lucru pentru asigurarea, în cadrul normelor constituționale, a funcționalității unității teritoriale autonome Găgăuzia și a prevederilor legislative ale Republicii Moldova în raport cu statutul special,* În: Monitorul Oficial Nr. 330-331, 08.12.2015.

[143] M.-L. Jakobson, "Integration Policy Instruments in Estonia," European University Institute, 2014.

[144] Estonia Bureau of Statistics, *Population by ethnic nationality,* 2017.

[145] Parliament of the Republic of Estonia, *The Constitution of the Republic of Estonia.*

[146] Parliament of the Republic of Estonia, *National Minorities Cultural Autonomy Act.*

[147] Ministry of Culture of the Republic of Estonia, *The State Programme "Integration in Estonian Society 2000-2007".*

[148] G. Mihăiță and M. Sebe, "Estonia's Non-Citizens, Citizens of the European Union?," p. 13, 03 2016.

[149] Goverment of the Republic of Estonia, *Estonian Integration Strategy 2008–2013.*

[150] Ministry of Culture of the Republic of Estonia, *The Strategy of Integration and Social Cohesion in Estonia "Integrating Estonia 2020".*

[151] Integration Foundation of Estonia, "About the Foundation," Tallinn.

[152] National Bureau of Statistics of the Republic of Georgia, *General Population Census 2014,* Tbilisi, 2014.

[153] European Centre for Minority Issues, *Georgia's Declarations to the Council of Europe Framework Convention for the Protection of National Minorities,* 2005.

[154] Council of Europe, *Signatures and ratifications of the European Charter for Regional or Minority Languages.*

[155] Council of Europe, *Promoting ratification of the European Charter for Regional or Minority Languages in Georgia.*

[156] Parliament of Georgia, *The Constitution of Georgia.*

[157] V. Teosa and N. Putină, "Minoritățile naționale și relația lor cu statul – cazul Georgiei," *Moldoscopie,* vol. 2, no. 65, p. 211, 2014.

[158] Office of the State Minister of Georgia for Reconciliation and Civic Equality, *National Concept for Tolerance and Civic Integration.*

[159] International Crisis Group, "Georgia's Armenian and Azeri Minorities," ICG, 2006.

[160] Совет Национальных Меньшинств при Народном Защитнике Грузии, "Результаты мониторинга выполнения Национальной Концепции Толерантности и Гражданской Интеграции и Плана Действий," 2010-2011.

[161] Правительсва Грузии, "Распоряжение от 17 августа 2015 №1740 Об утверждении Государственной стратегии гражданского равнопрапвия и интеграции и Плана действий на 2015-2020 гг.".

[162] Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, *Rezultatele Recensământului Populației și al Locuințelor 2014 (RPL2014),* Chișinău, 2014.

[163] Curtea Constituțională a Republicii Moldova, *Hotărârea Nr. 36 din 05.12.2013 privind interpretarea articolului 13 alin. (1) din Constituţie în corelaţie cu Preambulul Constituţiei şi Declaraţia de Independenţă a Republicii Moldova,* În: Monitorul Oficial Nr. 304-310, 27.12.2013.

[164] Curtea Constituțională a Republicii Moldova, *Hotărâre Nr. 36 din 05.12.2013 privind interpretarea articolului 13 alin. (1) din Constituţie în corelaţie cu Preambulul*

Constituţiei şi Declaraţia de Independenţă a Republicii Moldova, În: Monitorul Oficial Nr. 304-310, 27.12.2013.

[165] CEDO, *Cauza Tănase c. Moldovei (Cererea nr. 7/08),* Strasbourg, 2010.

[166] Curtea Constituțională a Republicii Moldova, Hotărârea Nr. 35 din 21.12.1995 Cu privire la constituţionalitatea articolului 1 alineatul (4), În: Monitorul Oficial Nr. 002, 01.11.1996.

[167] Parlamentul Republicii Moldova, *Legea Nr. 344 din 23.12.1994 privind statutul juridic special al Găgăuziei (Gagauz-Yeri),* În: Monitorul Oficial Nr. 3-4, 14.01.1995.

[168] Curtea Constituțională a Republicii Moldova, *Aviz Nr. 4 din 28.11.2002 asupra proiectului de lege constituţională pentru modificarea şi completarea unor articole din Constituţia Republicii Moldova,* În: Monitorul Oficial Nr. 170, 13.12.2002.

[169] UN General Assembly, *Resolution adopted by the General Assembly 1514 (XV). Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples,* 1960.

[170] Curtea Constituțională a Republicii Moldova, *Hotărâre Nr. 15 din 27.05.2014 pentru controlul constituţionalităţii Legii nr. 61 din 11 aprilie 2014 pentru modificarea unor acte legislative (interzicerea votării în baza paşapoartelor de tip ex-sovietic),* În: Monitorul Oficial Nr. 223-230, 08.08.2014.

[171] Parlamentul Republicii Moldova, *Lege Nr. 546 din 19.12.2003 privind aprobarea Concepţiei politicii naţionale a Republicii Moldova,* În: Monitorul Oficial Nr. 001, 01.01.2004.

[172] Venice Commission, *Comments on the draft concept on the State National Policy of the Republic of Moldova,* Strasbourg, 2003.

[173] Venice Commission, *Comments on the draft Concept of the State National policy of the Republic of Moldova,* Strasbourg, 2003.

[174] Curtea Constituțională a Republicii Moldova, "Decizie Nr. 10 din 25.07.2013 de respingere a sesizării nr. 30a/2013 pentru controlul constituţionalităţii prevederilor Legii nr.546-XV din 19 decembrie 2003 privind aprobarea concepţiei politicii naţionale a Republicii Moldova," În: Monitorul Oficial Nr. 206-211, 20.09.2013.

[175] Parlamentul Republicii Moldova, *Cod Nr. 985 din 18.04.2002 Codul Penal al Republicii Moldova,* În: Monitorul Oficial Nr. 72-74, 14.04.2009.

[176] Parlamentul Republicii Moldova, *Lege Nr. 3465 din 01.09.1989 cu privire la funcţionarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldoveneşti,* În: Veştile Nr. 9, 01.09.1989.

[177] Parlamentul Republicii Moldova, *Cod Nr. 260 din 27.07.2006 Codul Audiovizualului al Republicii Moldova,* În: Monitorul Oficial Nr. 131-133, 18.08.2006.

[178] Parlamentul Republicii Moldova, *Cod Nr. 152 din 17.07.2014 Codul Educaţiei al Republicii Moldova,* În: Monitorul Oficial Nr. 319-324, 24.10.2014.

[179] Council of Europe, *FCNM Country-specific monitoring.*

[180] Guvernul Republicii Moldova, *HG Nr. 904 din 31.12.2015 cu privire la aprobarea Programului naţional pentru îmbunătăţirea calităţii învăţării limbii române în instituţiile de învăţământ general cu instruire în limbile minorităţilor naţionale (2016-2020),* În: Monitorul Oficial Nr. 2-12, 15.01.2016.

[181] Parlamentul Republicii Moldova, *Lege Nr. 158 din 04.07.2008 cu privire la funcţia publică şi statutul funcţionarului public,* În: Monitorul Oficial Nr. 230-232, 23.12.2008.

[182] Parlamentul Republicii Moldova, *Lege Nr. 121 din 25.05.2012 cu privire la asigurarea egalităţii,* În: Monitorul Oficial Nr. 103, 29.05.2012.

[183] Parlamentul Republicii Moldova, *Comisiile permanente. Comisia parlamentară "Comisia drepturile omului şi relaţii interetnice.*

[184] Parlamentul Republicii Moldova, *Lege Nr. 797 din 02.04.1996 pentru adoptarea Regulamentului Parlamentului,* În: Monitorul Oficial Nr. 50, 07.04.2007.

[185] Parlamentul Republicii Moldova, *Raport statistic cu privire la procesul legislativ pe parcursul anului 2017.*

[186] Radio Europa Liberă, *Noua strategie pentru minorităţile etnice, în dezbatere publică,* 16.02.2017.

[187] Guvernul Republicii Moldova, *HG Nr. 43 din 02.02.2010 pentru aprobarea Regulamentului privind organizarea şi funcţionarea Biroului Relaţii Interetnice, structurii şi efectivului-limită ale aparatului central al acestuia,* În: Monitorul Oficial Nr. 18-19, 05.02.2010.

[188] Guvernul Republicii Moldova, *HG Nr. 190 din 22.07.2016 pentru aprobarea Declaraţiei Parlamentului Republicii Moldova cu privire la acceptarea Raportului final al Comisiei Internaţionale pentru Studierea Holocaustului, prezidată de Elie Wiesel,* În: Monitorul Oficial Nr. 338-341, 30.09.2016.

[189] Guvernul Republicii Moldova, *HG Nr. 734 din 09.06.2016 cu privire la aprobarea Planului de acţiuni pentru susţinerea populaţiei de etnie romă din Republica Moldova pe*

anii 2016-2020, În: Monitorul Oficial Nr. 163-168, 17.06.2016.

[190] Biroul Relații Interetnice al Republicii Moldova, *Româna la distanţă – oportunitate de integrare socioprofesională pentru tinerii din Republica Moldova,* 19.12.2016.

[191] Biroul Relații Interetnice, *Festivalului republican al etniilor, cu genericul „Unitate prin diversitate",* 21.09.2017.

[192] Avocatul Poporului (Ombudsmanul) al Republicii Moldova, *Prezentare generală.*

[193] Parlamentul Republicii Moldova, *Lege Nr. 52 din 03.04.2014 cu privire la Avocatul Poporului (Ombudsmanul),* În: Monitorul Oficial Nr. 110-114, 09.05.2014.

[194] Avocatul Poporului (Ombudsmanul) al Republicii Moldova, Raport privind respectarea drepturilor și libertăților omului în Republica Moldova în anul 2017, Chișinău, 2018.

[195] Avocatul poporului (Ombudsman) al Republicii Moldova, Raport privind respectarea drepturilor și libertăților omului în Republica Moldova în anul 2015, Chișinău, 2017, p. 306.

[196] Consiliul pentru Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurarea Egalității, "Raport general privind situația în domeniul prevenirii și combaterii discriminării în Republica Moldova," Chișinău, 2015.

[197] Consiliul pentru Prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității, *Decizie din 30 martie 2017 cauza 01/17,* 30.03.2017.

[198] Equal Rights Trust, "De la vorbe la fapte. Combaterea discriminării și inegalității în Moldova," FOXTROT SRL, Londra, 2016.

[199] Parlamentul Republicii Moldova, *Cod Nr. 225 din 30.05.2003 de procedură civilă al Republicii Moldova,* În: Monitorul Oficial Nr. 130-134, 21.06.2013.

[200] Parlamentul Republicii Moldova, *Lege Nr. 603 din 03.10.1995 audiovizualului,* În: Monitorul Oficial Nr. 070, 14.12.1995.

[201] Parlamentul Republicii Moldova, *Hotărâre Nr. 988 din 15.10.1996 cu privire la statutul, structura, devizul de cheltuieli şi cuantumul retribuirii lunare a muncii pentru vechime în muncă membrilor şi colaboratorilor Consiliului Coordonator al Audiovizualului,* În: Monitorul Oficial Nr. 078, 05.12.1996.

[202] Consiliul Coordonator al Audiovizualului al Republicii Moldova, "Raport cu privire la activitatea Consiliului Coordonator al Audiovizualului din Republica Moldova în anul 2017," CCA, Chișinău, 2018.

[203] Consiliul Coordonator al Audiovizualului, *Strategia de acoperire a teritoriului național cu servicii de programe audiovizuale (2016-2018),* Chișinău: CCA, 2016.

[204] Consiliul Coordonator al Audiovizualului din Republica Moldova, *Decizia nr. 30/223 Cu privire la bilanțul Concursului de selectare a proiectelor de programe audiovizuale în vederea acordării resurselor financiare pentru producere din Fondul de susținere a radiodifuzorilor,* 01.12.2017.

[205] IPNA Compania Teleradio-Moldova, *Raport de activitate a IPNA Compania Teleradio-Moldova în anul 2017,* Chișinău: IPNA, 2018, p. 39.

[206] Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Ştiinţe a Moldovei, *Despre Institut.*

[207] Parlamentul Republicii Moldova, *Lege Nr. 173 din 22.07.2005 cu privire la prevederile de bază ale statutului juridic special al localităţilor din stînga Nistrului (Transnistria),* În: Monitorul Oficial Nr. 101-103, 29.07.2005.

[208] Guvernul Republicii Moldova, *Acordul privind principiile reglementării paşnice a conflictului armat în regiunea transnistreană a Republicii Moldova, din 21 iulie 1992.*

[209] A. Iovu, *Identificarea oportunităților de dezvoltare regională dintre cele două maluri ale Nistrului,* Chișinău: BST/APE, 25.10.2013.

[210] ECRI, "Report on the Republic of Moldova (fourth monitoring cycle)," Council of Europe, Strasbourg, 20.06.2013.

[211] Parlamentul Republicii Moldova, *Lege Nr. 272 din 29.07.2006 cu privire la ratificarea Protocolului nr. 13 la Convenţia europeană pentru apărarea drepturilor omului şi libertăţilor fundamentale privind abolirea pedepsei cu moartea în toate circumstanţele,* În: Monitorul Oficial Nr. 126-130, 11.08.2006.

[212] Avocatul Poporului (Ombudsmanul) al Republica Moldova, "Raport privind respectarea drepturilor omului în Republica Moldova în anul 2000," Chișinău, 2001.

[213] A. Iovu, "Studiu interdisciplinar al situației minorităților naționale din stânga Nistrului (Transnistria)," *În: Strategii metodologice inter-pluri-transdisciplinare: abordări teoretice și aplicații practice,* 2016.

[214] Asociația Avocaților orașului New York, *Dezgheţarea unui conflict înghețat: aspecte legale ale crizei separatiste din Moldova,* Chișinău, 2006, p. 77.

[215] A. Iovu, "A Legal Overview of the Situation of National Minorities in Transnistria," *Obstacles and Opportunities for Dialogue and Cooperation in Protracted Conflicts,* vol. I,

p. 107, 2017.

[216] T. Hammarberg, “Report on Human Rights in the Transnistrian Region of the Republic of Moldova,” UNDP Moldova, Chișinău, 2013.

[217] OSCE, “Şcolile cu predare în grafia latină, administrate de Moldova, în Transnistria: Istoric, situaţia actuală, analiză şi recomandări,” OSCE, Chișinău, 2012.

[218] InternationalJustice Resource Center, *In Catan and others v. Moldova and Russia, ECHR finds violation of the right to education,* 30.10.2012.

[219] CEDO, *Cauza Catan și alții c. Moldovei și Rusiei (Cererile nr. 43370/04, 8252/05 și 18454/06),* Strasbourg, 19.10.2012.

[220] Guvernul Republicii Moldova, *HG Nr. 1453 din 21.12.2006 cu privire la aprobarea Planului de acţiuni pentru susţinerea ţiganilor/romilor din Republica Moldova pe anii 2007-2010,* În: Monitorul Oficial Nr. 203-206, 31.12.2006.

[221] Guvernul Republicii Moldova, *HG Nr. 494 din 08.07.2011 cu privire la aprobarea Planului de acţiuni privind susţinerea populaţiei de etnie romă din Republica Moldova pentru anii 2011-2015,* În: Monitorul Oficial Nr. 114-116, 15.07.2011.

[222] CEDO, *Cauza Ciubotaru c. Moldovei (Cererea nr. 27138/04),* Strasbourg, 27.04.2010.

[223] A. Iovu, “The influence of national identity antagonism on the integration of ethnic minorities in the Republic of Moldova,” in *The integration models of ethnic minorities in the Eastern and Central European countries after 1991. Latvia, Riga, October 3th–4th 2012*, Riga, 2012.

[224] Curtea Constituțională a Republicii Moldova, *Decizie Nr. 124 din 15.12.2017 de inadmisibilitate a sesizării nr. 117a/2017 privind controlul constituționalității Legii nr.154 din 20 iulie 2017 pentru modificarea şi completarea unor acte legislative,* În: Monitorul Oficial Nr. 108-112, 30.03.2018.

[225] CEDO, *Cauza Grosaru c. României (Cererea 78039/01),* Strasbourg, 02.03.2010.

[226] Curtea Constituțională a Republicii Moldova, *Hotărâre Nr. 14 din 02.05.2017 privind interpretarea articolului 11 din Constituție,* În: Monitorul Oficial Nr. 171-180, 02.06.2017.

[227] Curtea Constituțională a Republicii Moldova, *Decizie Nr. 6 din 04.03.2002 asupra iniţiativei de revizuire a Constituţiei,* În: Monitorul Oficial Nr. 36-38, 14.03.2002.

[228] Curtea Constituțională a Republicii Moldova, *Hotărâre Nr. 35 din 21.12.1995 Cu privire la constituţionalitatea articolului 1 alineatul (4) din Legea nr. 344-XIII din 23 decembrie*

1994 privind statutul juridic special al Găgăuziei (Gagauz-Yeri), În: Monitorul Oficial Nr. 002, 01.11.1996.

[229] R. Brubaker, Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe, Cambridge: Cambridge University Press, 1996, p. 202.

[230] E. Jenne, Ethnic Bargaining. The Paradox of Minority Empowerment, London: Cornell University Press, 2007, p. 273.

[231] A. Iovu, "A Historical Perspective on the Inter-Ethnic Relations in Macedonia 1990 - 2010," *Analytica Yearbook for 2010,* 2010.

[232] A. Iovu, "Analiza cadrului legal și instituțional cu privire la minoritățile naționale în Republica Moldova," in *Rolul ştiinţei şi educaţiei în implementarea Acordului de Asociere la Uniunea Europeană. Materialele conferinţei ştiinţifice internaţionale, 5 februarie 2015*, Iași, 2015.

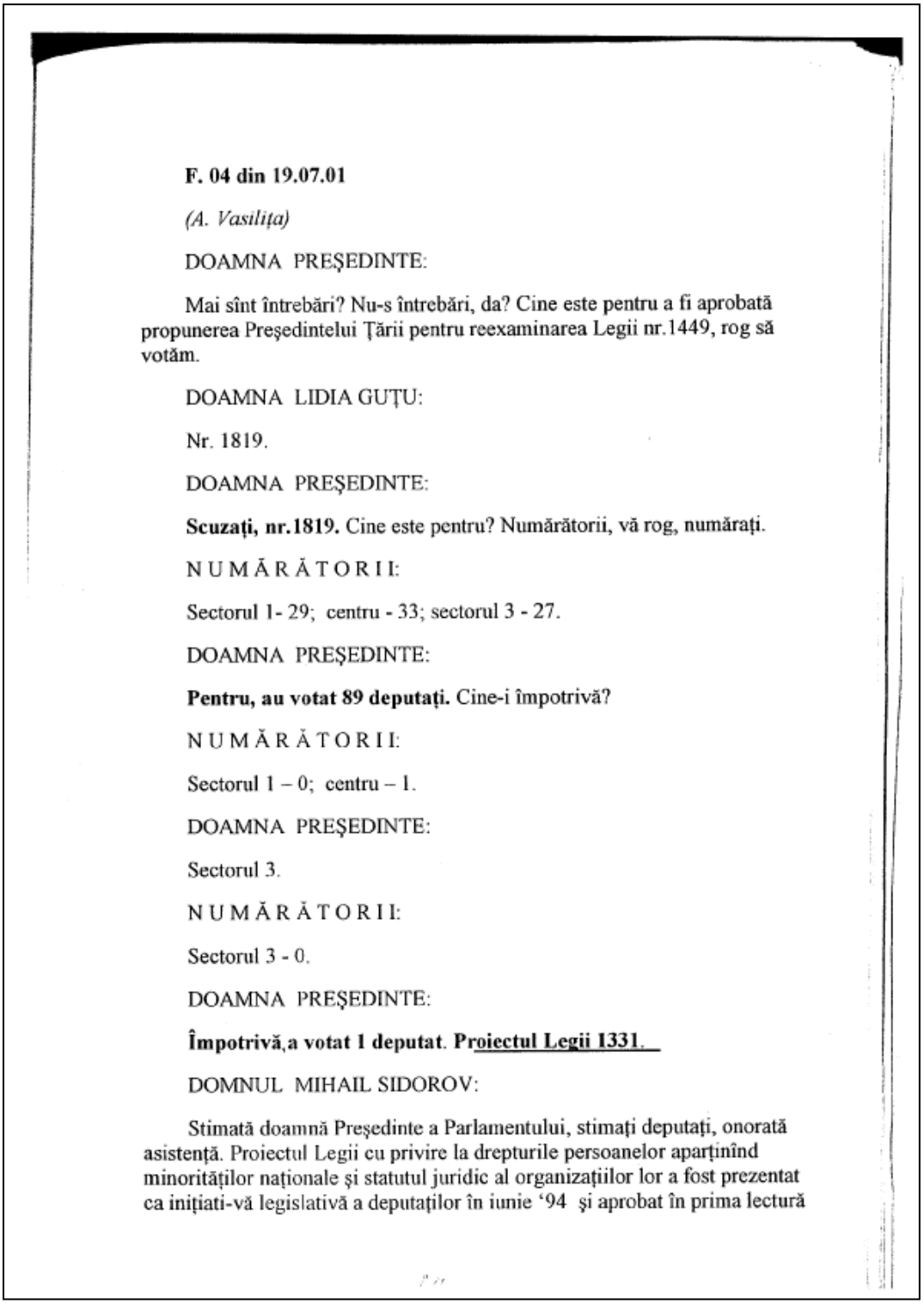
[233] Council of Europe; European Centre for Minority Issues, Minorities in International Law: An Introductory Study, Strasbourg: Council of Europe, 2003, p. 304.

[234] L. Malcoci and A. Barbăroșie, "Fenomenul discriminării în Moldova: percepțiile populației. Studiu comparativ.," Institutul de Politici Publice, Chișinău, 2015.

[235] T. Markert, "Aspecte practice ale interdependenței între structurile de stat și caracterul plurietnic al statului," in *Suveranitatea şi structura de stat în condiţiile ţărilor plurietnice: Conferinţa internaţională Chişinău, 22-23 septembrie 2006*, Chișinău, 2007.

ANEXĂ

Anexa 1. Fragment din stenograma şedinţei plenare a Parlamentului Republicii Moldova din ziua de 19.07.2001 (dezbaterile şi votarea în lectură finală a Legii cu privire la drepturile persoanelor aparţinînd minorităţilor naţionale şi la statutul juridic al organizaţiilor lor)

F. 04 din 19.07.01

(A. Vasiliţa)

DOAMNA PREŞEDINTE:

Mai sînt întrebări? Nu-s întrebări, da? Cine este pentru a fi aprobată propunerea Preşedintelui Ţării pentru reexaminarea Legii nr.1449, rog să votăm.

DOAMNA LIDIA GUŢU:

Nr. 1819.

DOAMNA PREŞEDINTE:

Scuzaţi, nr.1819. Cine este pentru? Numărătorii, vă rog, număraţi.

N U M Ă R Ă T O R I I:

Sectorul 1- 29; centru - 33; sectorul 3 - 27.

DOAMNA PREŞEDINTE:

Pentru, au votat 89 deputaţi. Cine-i împotrivă?

N U M Ă R Ă T O R I I:

Sectorul 1 – 0; centru – 1.

DOAMNA PREŞEDINTE:

Sectorul 3.

N U M Ă R Ă T O R I I:

Sectorul 3 - 0.

DOAMNA PREŞEDINTE:

Împotrivă,a votat 1 deputat. Proiectul Legii 1331.

DOMNUL MIHAIL SIDOROV:

Stimată doamnă Preşedinte a Parlamentului, stimaţi deputaţi, onorată asistenţă. Proiectul Legii cu privire la drepturile persoanelor aparţinînd minorităţilor naţionale şi statutul juridic al organizaţiilor lor a fost prezentat ca iniţiati-vă legislativă a deputaţilor în iunie '94 şi aprobat în prima lectură

de către Parlamentul de legislatura a XIII-ea în iulie '97. În procesul pregătirii către examinare în lectura a doua, Comisia pentru drepturile omului şi minorităţile naţionale a studiat în şedinţele sale nişte amendamente şi propuneri, care se conţin în avizele comisiilor permanente, amendamentele deputaţilor, care au parvenit în adresa comisiei şi avizul Direcţiei juridice a Aparatului Parlamentului.

La definitivarea proteicului de lege au fost luate în consideraţie prevederile Convenţiei cadru pentru protecţia minorităţilor naţionale ratificată de Parlamentul Republicii Moldova în '96, recomandările Adunării Parlamentare a Consiliului Europei 1201 din '93 privind Protocolul adiţional cu privire la drepturile minorităţilor naţionale la Convenţia Europeană pentru Drepturile Omului, recomandările de la Oslo şi de la Haga privind drepturile lingvistice şi drepturile la instruire a minorităţilor naţionale, precum şi propunerile de îmbunătăţire a proiectului parvenite de la Biroul Înaltului Comisar O.S.C.E. pentru minorităţile naţionale. Ţinînd cont de cele expuse, comisia propune următoarele amendamente la proiectul legii. Preambulul se expune în următoarea redacţie:

"Demonstrîn-du-şi devotamentul faţă de Declaraţia Universală a Drepturilor Omului şi alte acte juridice internaţionale privind drepturile omului, inclusiv Convenţia Cadru pentru protecţia minorităţilor naţionale, confirmînd şi dezvoltînd drepturile, libertăţile şi obligaţiile fundamentale ale cetăţenilor consfinţite prin Constituţia Republicii Moldova, ţinînd cont de diversitatea etnică, culturală, lingvistică a poporului Republicii Moldova, pornind de la principiile juridice internaţionale, conform cărora protecţia minorităţilor naţionale, a drepturilor şi libertăţilor persoanelor care aparţin acestor minorităţi sînt parte inseparabilă a protecţiei drepturilor omului, Parlamentul adoptă prezenta lege organică."

Articolul 1 se expune în următoarea redacţie: " Prin persoanele aparţinînd minorităţilor naţionale în prezentă lege se înţeleg persoanele, care domiciliază permanent pe teritoriul Republicii Moldova şi sînt cetăţeni ai ei, au particularităţi etnice, culturale, lingvistice sau religioase prin care deosebesc de majoritatea populaţiei moldoveni şi se consideră persoane de altă origine etnică.".Articolul 2 se expune în următoarea redacţie: "Orice persoană aparţinînd minorităţilor naţionale are dreptul să aleagă nestingherit dacă doreşte să se co-nsidere astfel sau nu şi această alegere sau exercitarea drepturilor legate de această alegere nu trebuie să pună această persoană într-o situaţie nefavorabilă."Articolul 3 după cuvintele: "care locuiesc pe teritoriul Republicii Moldova" se completează cu cuvintele: "şi sînt cetăţenii ei".

DOAMNA PREŞEDINTE:

Domnule preşedinte al comisiei, rog să citiţi numai amendamentele care nu-s. Pentru că, deputaţii au toate amendamentele acestea. Care nu s-au susţinut de comisie acelea numai citiţi-le.

DOMNUL MIHAIL SIDOROV:

Fiecare deputat are două rapoarte, raportul principal de bază şi supliment.

DOAMNA PREŞEDINTE:

Citiţi numai amendamentele ca deputaţii să iasă la microfon dacă nu sînt de acord. Care nu sînt susţinute.

DOMNUL MIHAIL SIDOROV:

Doamnă Preşedinte a Parlamentului, noi avem foarte multe amendamente şi eu vă spun sincer, nu pot aşa să fac o analiză la fiecare amendament, noi parţial sîntem de acord, parţial noi nu susţinem.

DOAMNA PREŞEDINTE:

Bine. Acolo unde parţial citiţi, poftim.

DOMNUL MIHAIL SIDOROV:

Mie îmi pare că noi avem numai două articole unde este o nouă redacţie.

DOAMNA PREŞEDINTE:

Poftim, citiţi acele două articole.

DOMNUL MIHAIL SIDOROV:

Articolul 6 şi articolul 7 noi propunem o redacţie nouă. Articolul 6: "Statul se obligă să contribuie la crearea condiţiilor necesare pentru ca persoanele aparţinînd minorităţilor naţionale să-şi poată păstra, dezvolta şi imprima identitatea etnică, culturală, lingvistică şi religioasă. Statul asigură efectuarea cercetărilor ştiinţifice în domeniul istoriei, limbii şi culturii minorităţilor naţionale care locuiesc pe teritoriul Republicii Moldova." Şi punctul 3: "Monumentele de istorie şi cultură ale minorităţilor naţionale sînt ocrotite de stat."

Propunem redacţia nouă a articolului 7: "Statul garantează realizarea drepturilor persoanelor aparţinînd minorităţilor naţionale de educaţie preşcolară, studii primare, medii generale şi profesionale, superioare şi post-universitare în limbile moldovenească şi rusă şi creează condiţii pentru realizarea

drepturilor lor la educaţie şi instruire în limba maternă: găgăuză, ucraineană, bulgară, etc.

În scopul asigurării procesului educaţional în instituţiile de învăţământ cu predarea integrală sau parţială în limbile minorităţilor naţionale, statul contribuie la elaborarea programelor şi literaturii metodico-didactice, pregătirea cadrelor didactice şi colaborarea în acest domeniu cu alte ţări. Statul contribuie la obţinerea studiilor superioare şi post-universitare de către persoanele aparţinînd minorităţilor naţionale în patria lor istorică, precum şi în alte state în baza tratatelor şi acordurilor interstatale. Persoanele aparţinînd minorităţilor naţionale şi organizaţiilor lor au dreptul să creeze în condiţiile legii instituţii preşcolare şi instituţii de învăţământ de toate nivelurile."

Punctul 6 din articolul 7 rămîne în actuala redacţie: "Studierea limbii şi literaturii moldoveneşti, precum şi a istoriei Moldovei în toate instituţiile de învăţământ este obligatoare."

Şi noi propunem după examinarea unei propuneri a unui grup parlamentar o redacţie nouă a articolului 12, alineatul 1: "Informaţia cu caracter public, care se referă nemijlocit la ocrotirea sănătăţii, asigurarea ordinii publice şi asigurarea siguranţei cetăţenilor, precum şi informaţia vizuală în instituţiile Ministerului Afacerilor Interne, Ministerului Justiţiei, Procuraturii, instituţiile medicale în municipiile şi oraşele republicii, în mijloacele de transport, în gările auto, feroviare şi fluviale, aeroporturi, pe autostrăzi se perfectează în limbile moldovenească şi rusă. În zonele în care persoanele aparţinînd unei minorităţi naţionale consti-tuie o parte considerabilă din populaţie, informaţia se publică în limba acestei minorităţi dacă este necesar."

Acestea sînt cele mai importante amendamente. Eu vreau să spun, că textul proiectului, care conţine 32 de articole, au fost făcute nişte amendamente la 15 articole, preambulul şi 6 articole se dau în noua redacţie şi amendamente la 8 articole. Comisia pentru drepturile omului şi minorităţile naţionale propune ca acest proiect de lege să fie adoptat în întregime în a doua lectură. Mulţumesc pentru atenţie.

DOAMNA PREŞEDINTE:

Mulţumesc şi dumneavoastră. Poftim, întrebarea.

DOMNUL MIHAIL CAMERZAN:

Domnule Sidorov, articolul 29 se completează cu alineatele 2 şi 3, ceva ori nu-i înţeles sau nu-i tradus: " În subordonarea departamentului funcţionează Casa Naţionaliştilor, care este centru cultural şi organizaţional."

DOMNUL MIHAIL SIDOROV:

Aici e o greşeală. Casa Naţionalităţilor.

DOMNUL MIHAIL CAMERZAN:

O greşeală, da. Eu de acuma am văzut.

DOMNUL MIHAIL SIDOROV:

Casa Naţionalităţilor. Eu cred, că da, cineva

DOAMNA PREŞEDINTE:

Microfonul 3, poftim.

DOMNUL ANDREI CONIŞESCU: (PPCD)

În primul rînd Comisia noastră de ecologie a propus două amendamente să fie definită noţiunea de minoritate naţională şi minoritate etnică. Eu nu văd în raport nicăieri menţionată această chestie. Unu.

Şi doi. Deci, în articolul 1 s-a infiltrat aşa noţiune "religioase" după lingvistic "sau religioase". Deci, dacă, de exemplu, un rus este de religie catolică, el ce este minoritate naţională? Citiţi atent.

DOMNUL MIHAIL SIDOROV:

Mulţumesc pentru întrebare. Eu vă răspund la prima întrebare privind minorităţi naţionale ori etnice. Documentele internaţionale în ultimii 10 ani, începînd de la Declaraţia ONU din '99 priveşte numai o noţiune: "minorităţi naţionale" şi în toate documentele numai aşa noţiune: "minorităţile naţionale." Eu ştiu că sînt aşa nişte probleme cea mai mare în mod teoretic, etnice sau naţionale, dar îmi pare, că în mod juridic mai clar: "minoritate naţională."

DOMNUL ANDREI CONIŞESCU:

Oricum, dumneavoastră n-aţi menţionat această chestiune. N-aţi definit, ce-i aceasta minoritate naţională? N-aţi definit în lege, ce este minoritate naţională.

DOMNUL MIHAIL SIDOROV:

Noi în articolul 1, noi dăm

DOMNUL ANDREI CONIŞESCU:

Nu, nu, acolo e "persoană care aparţine." Sînt două lucruri diferite.

DOMNUL MIHAIL SIDOROV:

Nu, nu, poate dumneavoastră n-aţi înţeles. Şi eu prelungesc. În Convenţia-cadru privind apărarea drepturilor minorităţilor naţionale sînt prevăzute drepturi individuale. Nu drepturi colective, dar drepturi individuale persoanelor aparţinînd minorităţilor naţionale.

DOMNUL ANDREI CONIŞESCU:

Deci, la întrebarea a doua nu mi-aţi răspuns. Deci, în articolul 1 aţi introdus noţiunea "sau religioase". Încă o dată, dacă un rus este catolic, el este minoritate naţională? Aşa reiese din articolul 1.

DOMNUL MIHAIL SIDOROV:

Eu tot vă dau un exemplu din partea unui document internaţional, Recomandarea 1201 din '93, Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei, numai aici se conţine principiile care posedau o noţiune, minoritatea naţională. Şi sînt nişte principii din care aceşti oameni trebuie să prezinte caracteristici etnice, culturale, religioase sau lingvistice specifice.

DOMNUL ANDREI CONIŞESCU:

Da, dar aici "religioase" e scris la dumneavoastră, ce nu înţelegeţi? În articolul 1 e scris: "sau religioase". Dacă un rus este catolic, este minoritatea naţională sau nu? Eu întreb.

DOMNUL MIHAIL SIDOROV:

Cred că da.

DOMNUL ANDREI CONIŞESCU:

Cum "cred că da"?

DOMNUL MIHAIL SIDOROV:

Cred că da.

DOMNUL ANDREI CONIŞESCU:

Este minoritare confesională, dar nu naţională, ce, nu înţelegeţi?

DOMNUL MIHAIL SIDOROV:

Nu, nu, noi avem aşa noţiune ca: "libertatea de ştiinţă", aşa-i? Eu pot să fiu şi rus, şi catolic, şi musulman, acesta e dreptul meu.

DOMNUL ANDREI CONIŞESCU:

Dar nu "şi", dar aici e "sau", înţelegeţi? E "sau". Dacă o persoană de origine oricare naţională este de altă religie, ce, el este minoritate?

DOMNUL MIHAIL SIDOROV:

Dacă el doreşte, poftim. Asta-i în mod liber, eu pot să aleg ori nu.

DOMNUL ANDREI CONIŞESCU:

Nu-i corect, domnilor.

DOAMNA PREŞEDINTE:

Da, microfonul 3, poftim.

DOMNUL DUMITRU BRAGHIŞ:

Vă mulţumesc. Noi am discutat la fracţiune acest proiect de lege şi astăzi încă o dată eu aş vrea ca, domnule Sidorov, să atragem atenţia la acel moment că în proiectul de Lege sînt un şir întreg de noţiuni sau cuvinte care nu le mai înţelegem cum să le citim. De exemplu: "în organele de ocrotire a ordinii de drept". Noi am propus la fracţiune ca această lege să fie serios prelucrată de către redactorii Parlamentului, să fie propusă aşa cum ar fi corect în limba de stat spre examinare în Parlament ca să ştim ce votăm noi totuşi pînă la urmă.

A doua problemă care, şi aş vrea ca totuşi lucrul acesta să se întîmple pînă la votare, fiindcă noi să ştim ce am votat. A doua problemă care e? Noi ne-am expus destul de clar, că noi nu sîntem împotriva acestei legi, mai mult decît atît, aprobarea unei asemenea legi este şi în programul nostru preelectoral şi sîntem de acord că asemenea lege trebuie să fie aprobată. Totodată, dacă citeşti, de exemplu, avizul Direcţiei juridice, la care dumneavoastră nu v-aţi referit aproape defel în raportul dumneavoastră, deci, reiese că acest proiect care se examinează astăzi contravine chiar şi unor prevederi ale Constituţiei Republicii Moldova. De aceea noi am propune, dacă e posibil, ca această lege să fie încă o dată serios examinată şi în comisii, şi cu redactorii respectivi, şi cu acele ce-i scris şi în avizul Direcţiei juridice, unde, repet însă o dată, se spune

că sînt disensiuni cu Constituţia Republicii Moldova şi după aceea s-o examinăm încă o dată, dar nu aşa, deci, cu asemenea greşeli care sînt astăzi în text.

Şi încă o întrebare sau propunere care o am eu. Eu cred că această lege, dacă citim legea cum se cade, ar fi mai bine ca ea să se numească în felul următor: "Legea cu privire la garantarea drepturilor", nu la drepturile persoanelor aparţinînd, dar la garantarea drepturilor. Fiindcă, de fapt, fiecare din cele 20 şi ceva de articole sau 30 şi ceva de articole din această lege se începe: republica sau statul garantează, garantează, garantează. De fapt, este o lege despre garantare, şi nu despre drepturi, despre garanţia asigurării acestor drepturi, nu despre drepturi.

De aceea repet încă o dată, noi nu sîntem împotriva acestei legi, noi sîntem pentru a aproba această lege şi sîntem conştienţi că o asemenea lege este necesară şi este obligaţiune luată de Republica Moldova faţă de Consiliul Europei în acest domeniu, dar totodată timp de 6 ani de zile, cu părere de rău, asupra legii nu s-a lucrat aşa cum se cere ca ea să fie aprobată fără nici un fel de remuşcări.

DOAMNA PREŞEDINTE:

Totul e normal numai că sîntem în lectura a doua şi dumneavoastră iar daţi propuneri din vînt. Poftim.

ГОСПОДИН ВАДИМ МИШИН:

Уважаемый коллега.

DOAMNA PREŞEDINTE:

O minută, a început de acum. Poftim, Vadim Nicolaevici.

ГОСПОДИН ВАДИМ МИШИН:

Уважаемый коллега, вот сейчас то что вы сказали очень похоже на то что делал два года господин Дьяков. Он с этого микрофона стучал себе в грудь и кричал, что он за этот закон, но вы понимаете, вот тут Рошка и я поэтому вот с ним не хочу скандалить.

Sfîrşitul fişierului 04 din 19 iulie 2001

Verificat cu fonograma
din 19.07.01 F.04

Responsabil stenograf
Aldina Vasiliţa

F. 05 din 19.07.01

(A. Enciu)

ГОСПОДИН ВАДИМ МИШИН:

Он за этот закон, но вы понимаете, вот тут Рошка и я поэтому вот с ним не хочу скандалить, и я не хочу голосовать и вот мы два года такие «перлы» Дьякова здесь слушали. И этот закон лежал. Кстати говоря, абсолютно неверно что над этим законом не работали. Он кардинально переработан этой уже комиссией во главе с Сидоровым, о чем Сидоров в вашей фракции доложил.

Все устранены вопросы Юридического управления, которые касались Конституции до единого, сняты все проблемы с Юридическим управлением. Редакционно, согласен с вами, может быть есть что-то, не берусь вступать в полемику, у нас есть общее правило, мы голосуем, редакторы редактируют и госпожа Председатель не подпишет пока не будет ясна вся терминология. Мы же у других законов так делаем. Зачем мы этот закон снова откладываем и снова, извините за слово, играемся?

DOAMNA EUGENIA OSTAPCIUC:

Microfonul 3.

DOMNUL VLAD CUBREACOV: (Partidul Popular)

Vă mulţumesc. Întrebarea mea se referă la articolul 7, alineatul 6, care spune în proiectul dumneavoastră, votat în prima lectură acu foarte mulţi ani: "Studierea limbii, literaturii şi istoriei în toate instituţiile de învăţământ este obligatorie". Dumneavoastră vă referiţi, aşa cum este scris aici, la absolut toate instituţiile de învăţământ din Republica Moldova. Din satul "X", care este sută la sută moldovenesc, nu, din satul "Y", care este nu ştiu cum, dar deci, nu vă referiţi în nici un fel la minorităţi.

Deci, nu vorbiţi de dreptul individual al persoanelor aparţinînd minorităţilor etnice de a studia limba statului, literatura, istoria. Dumneavoastră vă referiţi, de fapt, la toate instituţiile de învăţământ. Nu vi se pare că prin această formulă dumneavoastră depăşiţi cadrul acestei legi, obiectul care şi-l propune spre abordare şi, de fapt, încercaţi să impuneţi majorităţii, pentru că vă referiţi la toate instituţiile de învăţământ, majorităţii să impuneţi limba moldovenească, literatura moldovenească, istoria Moldovei. Nu, nu, eu ştiu punctul dumneavoastră de vedere, domnule Stepaniuc, vă rog să nu mă întrerupeţi. În felul acesta provocînd, de fapt, tensiuni la scara ansamblului societăţii? Aceasta este prima întrebare. *(Vociferări)*

Nu, nu, nu nu-i vorba de minorităţi, aici este vorba de toate, acesta este obiectul Legii învăţămîntului care prevede, reglementează acest domeniu, inclusiv pentru persoanele aparţinînd minorităţilor etnice.

DOAMNA EUGENIA OSTAPCIUC:

Dumneavoastră vă temeţi de istoria Moldovei, cred că.

DOMNUL VLAD CUBREACOV:

Nu, nu, nu. Doamnă, eu mă refer la toate instituţiile de învăţămînt.

DOAMNA EUGENIA OSTAPCIUC:

Poftim, preşedintele comisiei, răspuns.

DOMNUL MIHAIL SIDOROV:

Domnule Cubreacov, mie îmi pare că aici sînt nişte, nu ştiu, nedumeriri. Proiectul legii pentru folosirea drepturilor minorităţilor naţionale. Poftim, dacă sînteţi, nu ştiu, nu sînteţi de acord cu propunerea care o propune comisia, daţi-vă altă propunere.

DOMNUL VLAD CUBREACOV:

Da. Vreau să vă spun, să vă răspund acuma că dumneavoastră, de fapt, îmi cereţi să fac o propunere. În genere proiectul de lege este slab din punctul meu de vedere. Domnul Braghiş a remarcat aici faptul că lingvistic este sub orice nivel şi nu ştiu, noi dacă, legiuitorii, ne putem permite riscul de a adopta o lege în formula în care ni se prezintă, pentru că ea va trebui pe urmă aplicată. Orice cuvînt comportă un sens, care trebuie să fie exact, care nu admite echivocuri.

Aici chiar nu numai cuvintele, întreaga propoziţie admite echivocuri cîte vreţi şi legiuitorul, care va trebui, judecătorul, de exemplu, să aplice această prevedere din punctul 6, articolul 7 va putea s-o aplice cum îi trăsneşte lui pentru că are, este nelimitat în posibilitatea de interpretări. Bun, dar asta se referea la prima întrebare.

A doua întrebare: observ peste tot, eu am studiat să ştiţi, cu această ocazie, mai ales că în celălaltă legislatură am fost secretar în Comisia pentru drepturile omului, am studiat legile cu privire la minorităţile naţionale din majoritatea statelor ex-sovietice şi am găsit că legile sînt legi foarte bune. Într-adevăr, Republica Moldova întîrzie cu adoptarea unei asemenea legi. De exemplu, am luat Legea din Bielorusia cu privire la minorităţile naţionale, care este o lege extraordinară şi care este într-un contrast vizibil cu ceea ce propuneţi dumneavoastră aici ca autor. De exemplu, dumneavoastră vorbiţi peste tot despre limbile moldovenească şi rusă.

Vorbiți despre două limbi, așa, vorbiți despre limba oficială a statului, limba majorității și vorbiți doar despre limba unei minorități, punînd-o într-un raport de superioritate, sau într-un raport special față de celelalte limbi ale minorităților din Republica Moldova. Cum se explică acesta? Proiectul abundă, peste tot este așa ceva. Vă spun: în nici o lege din statele ex-sovietice nu există așa ceva.

DOAMNA EUGENIA OSTAPCIUC:

Întrebarea, întrebarea.

DOMNUL VLAD CUBREACOV:

Cum vă explicați dumneavoastră acest statut de superioritate pe care îl acordați limbii ruse și de inferioritate pe care îl acordați altor limbi minoritare în raport cu limba rusă?

DOAMNA EUGENIA OSTAPCIUC:

Poftim, răspuns.

DOMNUL MIHAIL SIDOROV:

Mie îmi pare că în proiectul legii nu există nici o superioritate a limbii ruse și noi din studierea proiectelor de legi, noi numai reieșim din prevederile legislației în vigoare, care funcționează acuma.

DOMNUL VLAD CUBREACOV:

Care nu este despre minorități. Acolo-i altceva.

DOMNUL MIHAIL SIDOROV:

Nu, nu, nu. Noi nu avem acuma legile despre minorități.

DOAMNA EUGENIA OSTAPCIUC:

Ați terminat răspunsul, domnule Sidorov? Microfonul 1 poftim.

DOMNUL MIHAIL SIDOROV:

Dacă vorbim pe probleme lingvistice noi putem să ne clarificăm că prin articolul 3, Legea privind funcționarea limbilor, eu citesc: "Limba rusă se folosește pe teritoriul republicii alături cu limba moldovenească în calitate de limbă de comunicare între națiuni ce se asigură în bilingvism național rus și rus-național real". Și eu pot să dau citire și articolului 10, articolului 11, articolului 18 unde se preved împreună cu limba moldovenească și rusă și alte limbi: limba bulgară, ucraineană, găgăuză, idiș ș.a.m.d.

DOAMNA EUGENIA OSTAPCIUC:

37

Da. Microfonul 1, poftim.

DOMNUL MIHAIL SIDOROV:

Eu cred că noi.

DOAMNA EUGENIA OSTAPCIUC:

Microfonul 1.

DOMNUL ALEXANDRU CIUGUREANU:

Doamnă Preşedinte, mă iertaţi, deputatul Ciugureanu.

DOAMNA EUGENIA OSTAPCIUC:

Asta-i a doua lectură şi aţi dat două întrebări, şi tot aţi încălcat regulamentul. Aşa-i.

DOMNUL ALEXANDRU CIUGUREANU:

Stimaţi deputaţi, mi se pare că în primul rînd domnul Conişescu n-are dreptate. Aici este vorba în articolul 3 de apartenenţa către o cantitate necesară, sau stabilită în ţara numită de populaţie şi nu apartenenţa către o confesie. Juridic n-are dreptate.

DOAMNA EUGENIA OSTAPCIUC:

Vă rog linişte, oameni buni.

DOMNUL ALEXANDRU CIUGUREANU:

În al doilea rînd, doamnă Preşedinte, îmi pare că şaradele acestea a domnului Cubreacov sînt îndreptate spre a politiza problema, spre a sustrage timpul, atenţia şi a se autodemonstra în faţa aparatelor respective. Mulţumesc.

DOMNUL JDANOV DIN SALĂ *(nu vorbeşte la microfon)*

Îndeobşte el ...

DOAMNA EUGENIA OSTAPCIUC:

Deputatul Morev poftim la microfonul 3.

DOMNUL IURIE ROŞCA: *(nu vorbeşte la microfon)*

Da, da, da împuşcat.

ГОСПОДИН ВИКТОР МОРЕВ:

То что конечно с 19-го мая 1995-го года этот закон находится на рассмотрении уже у третьего Парламента однозначно говорит о нежела-

нии принять предыдущими депутатами очень важного законодательного акта. Мы говорим о межнациональном согласии в нашем государстве, но когда приходит сделать шаг друг к другу, почему-то, так сказать, этот шаг не делается.

И меня Михаил Илларионович, вот, вы нам роздали дополнение к докладу от 18-го июля и вот тут такой текст идет: «В регионе где значительная часть населения составляют лица принадлежащие к одному из национальным меньшинств эта информация при необходимости публикуется на языке этого меньшинства». На мой взгляд наверное пропущено «и», то есть публикуется на молдавском, там, русском и языке национальных меньшинств. Иначе.

DOMNUL MIHAIL SIDOROV:

Da.

ГОСПОДИН ВИКТОР МОРЕВ:

Так наверное, да? То есть эту поправочку надо. Спасибо.

ГОСПОДИН МИХАИЛ СИДОРОВ:

Кстати это было замечание одной из комиссий, мы обсудили и посчитали нужным действительно вернуться к этой проблеме.

DOAMNA EUGENIA OSTAPCIUC:

Stimaţi deputaţi, ***comisia a propus să fie adoptat proiectul legii 1331 în lectura a doua. Vă rog să votăm***. Numărătorii, poftim.

N U M Ă R Ă T O R I I:

Sectorul 1 – 28.

DOAMNA EUGENIA OSTAPCIUC:

Sectorul 2?

DOMNUL VALERIU PLESCA:

Sînt luări de cuvînt? Da de ce nu?

DOAMNA EUGENIA OSTAPCIUC:

Sectorul 2, poftim.

N U M Ă R Ă T O R I I:

Centrul – 35.

DOAMNA EUGENIA OSTAPCIUC:

Sectorul 3? În lectura I se ia.

DOMNUL IURIE ROŞCA:

Doamnă Preşedinte, daţi-mi voie să spun.

DOAMNA EUGENIA OSTAPCIUC:

Sectorul 3, poftim numiţi. Sectorul 3 numiţi vă rog şi pe urmă o să spuneţi replica. Poftim.

N U M Ă R Ă T O R I I:

Sectorul 3 – 6.

DOMNUL VALENTIN DRAGAN:

Păi voi sînteţi aşa de mulţi, aveţi ... ?

DOAMNA EUGENIA OSTAPCIUC:

Pentru au votat 69 de deputaţi. ***Cine-i împotrivă***? Numărătorii.

N U M Ă R Ă T O R I I:

Sectorul 1 – 0. Sectorul 3 – 10.

DOAMNA EUGENIA OSTAPCIUC:

Împotrivă au votat 10 deputaţi. **Proiectul legii 1331 a fost adoptat în lectura a doua.**

DOMNUL IURIE ROŞCA:

Doamnă Preşedinte.

DOAMNA EUGENIA OSTAPCIUC:

Poftim microfonul 4.

DOMNUL IURIE ROŞCA:

Stimată doamnă Preşedinte, este foarte greu să lucrăm în actualul Parlament din cauza nedoriţei dumneavoastră de a respecta Regulamentul Parlamentului. Eu v-am mai atras atenţia dumneavoastră şi dumneavoastră aţi căzut de acord cu mine acum cîteva zile asupra faptului că potrivit articolelor 64 şi 65 din regulamentul Parlamentului, care este lege şi trebuie respectat de către toţi, deputaţii pot, şi reprezentanţii Guvernului pot lua cuvîntul de la microfonul central asupra fiecărui articol şi a legii în ansamblu în lectura a doua pentru a expune şi vă citez, articolul 65: "La discutarea fiecărui articol deputaţii pot expune punctul de vedere al fracţiunii parlamentare din care fac

parte, sau punctul lor de vedere. De asemenea va putea lua cuvîntul şi reprezentantul Guvernului".

Iar în articolul 64, care descrie în amănunţime procedura de adoptare în a doua lectură, oferă nouă acest drept. Eu nu înţeleg de ce dumneavoastră nu doriţi ca eu să pot exprima punctul de vedere a fracţiunii noastre de la tribuna Parlamentului. Este o chestiune de corectitudine juridică la urma-urmei, doamnă Preşedinte.

DOAMNA EUGENIA OSTAPCIUC:

Proiectul Legii 286, poftim. Proiectul legii 286 cine îl prezintă? Dragan, poftim. Microfonul 4, poftim.

DOMNUL VALERIU PLEŞCA:

Vă mulţumesc. Stimaţi colegi, eu nu înţeleg unde, care este necesitatea să mergem într-aşa o goană. Duma rusă dacă a fost necesar a votat după miezul nopţii nişte legi foarte importante. Noi am spus poziţia fracţiunii că nu au fost fapte convingătoare. Noi susţinem momentele acestea, dar fiţi oleacă toleranţi faţă de colegii dumneavoastră. Asta este Parlament, aici se discută, aici se aduc argumente.

DOAMNA EUGENIA OSTAPCIUC:

Vă rog, domnule Dragan. Poftim.

DOMNUL VALENTIN DRAGAN:

Doamnă Preşedinte, stimaţi deputaţi, onorată asistenţă, deputatul în Parlamentul de legislatura a XIV-ea, domnul Victor Cecan a înaintat cu titlul de iniţiativă legislativă Proiectul de lege pentru modificarea şi completarea Legii cu privire la capitalizarea plăţilor periodice. Autorul propune modificări şi completări în opt articole, înlocuind cuvintele "Fondul şi Fondul Social" cu cuvintele "Comisia de privatizare, comisia de lichidare, casa naţională de asigurări sociale", precum şi unele noţiuni suplimentare, considerînd că în aşa mod se va asigura o achitare mai avansată a plăţilor pentru survenirea invalidităţii, în cazul accidentelor de muncă, bolilor profesionale, sau pierderii întreţinătorului din aceste cauze. Comisia pentru protecţie socială, sănătate şi familie a examinat proiectul de lege menţionat şi în baza avizelor majorităţii comisiilor permanente a Parlamentului, ministerelor, Direcţiei Juridice a Aparatului Parlamentului propune respingerea proiectului de lege din cauza că acesta nu se încadrează în cadrul legal existent. Vă mulţumesc.

DOAMNA EUGENIA OSTAPCIUC:

Poftim. Sînt întrebări? Microfonul 3, domnul Alexei.

DOMNUL NICOLAE ALEXEI:

DECLARAŢIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII

Subsemnatul, Andrei IOVU, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctorat sunt rezultatul propriilor cercetări şi realizări ştiinţifice. Conştientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecinţele în conformitate cu legislaţia în vigoare.

Andrei Iovu

CV-ul AUTORULUI

1. **Numele de familie şi prenumele** **Iovu Andrei**
2. **Cetăţenia** Republica Moldova
3. **Datele de contact** andrei_iovu@ymail.com

4. **Studii**

11. 2014 – 10.2017	Studii de doctorat, Facultatea de Drept, Universitatea de stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova
09.2010 – 11.2011	Studii de masterat în Politică, securitate și integrare, UCL, Londra, Marea Britanie
09.2006 – 07.2010	Studii de licență, Facultatea relații internaționale, științe politice și administrative, Universitatea de stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova
08.2008 – 09.2009	Program de schimb academic în relații internaționale și leadership, Slippery Rock University of Pennsylvania, PA, SUA

5. **Cunoaşterea limbilor**
   Româna – maternă
   Engleza – fluent
   Rusa – fluent
   Franceza – fluent

6. **Activitate profesională**

Instituția **Institutul de Politici Publice**
Perioada 08.2011 – prezent
Locația Chișinău, Republica Moldova
Funcția **Cercetător**
Descrierea activității:

- Realizarea cercetărilor în domeniul politicilor publice în domeniul integrării minorităților etnice, relațiilor interetnice, securitate națională, soluționarea conflictelor;
- Elaborarea de metodologii pentru proiecte și cercetări

Instituția **Înaltul Comisar pentru Minorități Naționale al OSCE**
Perioada 06.2013 – 07.2017
Locația Chișinău, Republica Moldova
Funcția **Reprezentant național**
Descrierea activității:

- Asistarea Biroului Relații Interetnice în elaborarea Strategiei de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2020 și al Planului de acțiuni pentru perioada 2017-2020;
- Expertizarea documentelor de politici în domeniul relațiilor interetnice;
- Reprezentantul de legătură între ÎCMN OSCE și Guvernul Republicii Moldova privind prioritățile și proiectele naționale

Instituția Agenția Germană de Cooperare Internațională (GIZ)
Perioada 04.2012 – 05.2013
Locația Chișinău, Republica Moldova

Funcția **Consultant național pentru implementarea Strategiei UE pentru Regiunea Dunării**

Descrierea activității:

- Susținerea Guvernului Republicii Moldova în implementarea Strategiei Uniunii Europene pentru Regiunea Dunării (SUERD);
- Instituționalizarea coordonării SUERD prin elaborarea cadrului normativ, formarea grupului de lucru interinstituțional, ajustarea structurii instituționale;
- Coordonarea și facilitarea activității grupului de lucru interinstituțional privind domeniile prioritare ale SUERD

Instituția **Analytica** (centru analitic)
Perioada 11.2009 – 05.2010
Locația Skopje, Macedonia
Funcția **Cercetător**
Descrierea activității

- Realizarea unei cercetări referitor la analiza factorilor politici și sociali care au influențat dinamica conflictului în Macedonia
- Întâlniri organizate cu reprezentanții comunităților etnice, partidelor politice, și reprezentanții societății civile

7. Stagii profesionale

- ”John Smith Fellowship” - stagiu de leadership ce a inclus întâlniri cu politicieni și funcționari publici din Scoția, vizitarea Parlamentului scoțian, 2 săptămâni la Londra cu vizite la Parlamentul Britanic Westminster și întâlniri cu reprezentanți ai Casei Lorzilor și Camerei Comunelor, academicieni, jurnaliști, activiști din domeniul drepturilor omului, vizita de studiu în Irlanda de Nord și explorarea aspectelor legate de integrarea societății. Perioada: 20/05/17 - 16/06/17
- ”Academia de vară al Institutului Suedez pentru tinerii profesioniști în domeniul managementului public”, Malmo, Suedia. Perioada: 13/06/2016 - 24/06/2016
- ”Analiza cognitivă și educația mediatică”, SIBYLINK – Analiza strategică asupra inițiativelor globale, Haga, Olanda. Perioada: 20/05/2016 - 22/05/2016
- ”Justiția după război", ”Provocări pentru construirea păcii în contextul Organizației Națiunilor Unite”, European Forum Alpbach, Alpbach, Austria. Perioada: 18/08/2011 - 03/09/2011
- Conferință anuală ”Securitate și stabilitate internațională”, Universitatea Howard, Washington D.C., SUA. Perioada: 19/02/2009 - 22/02/2009
- Program de studii la distanță ”Securitate, Stabilitate și Integrare”, Centrul pentru Inițiativele de Pace. Perioada: 07/2008 - 01/2009

8. Publicații

- IOVU A. *Abordări preliminare asupra conceptului de „integrare a minorităților etnice” în doctrina juridică.* În: Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Sociale), (0,55 c.a.). În curs de publicare.
- IOVU A. *Reglementări constituționale privind minoritățile: studiu comparat.* În: Legea și Viața, decembrie 2016, nr. 12, ISSN 1810-309X, p. 46 – 49 (0,3 c.a.).
- IOVU A. *A Legal Overview of the Situation of National Minorities in Transnistria* În: S. Relitz (ed.) Obstacles and Opportunities for Dialogue and Cooperation in Protracted Conflicts, Corridor proceeding, V. I., Regensburg, Germania, 2018, ISBN: 978-3-945232-01-9, p. 72-86 (1,3 c.a.).
- IOVU A. *The influence of national identity antagonism on the integration of ethnic*

minorities in the Republic of Moldova http://fes-baltic.lv/wp-content/uploads/2012/10/D-National-identity-Republic-Moldova.pdf, p. 18 - 21 (0,3 c.a.).

- IOVU A. *Integrarea minorităților naționale în condițiile societății globale.* În: Conferința științifică-practică internațională „Redimensionarea valorilor democratice în condițiile societății informaționale", Chișinău, 7 decembrie 2017.
- IOVU A. *Analiza cadrului legal şi instituţional cu privire la minorităţile naţionale în Republica Moldova.* În: Rolul ştiinţei şi educaţiei în implementarea Acordului de Asociere la Uniunea Europeană. Materialele conferinţei ştiinţifice internaţionale, 5 februarie 2015. Iași:: Vasiliana '98, ISBN: 978-973-116-404-5, p. 140 – 145. (0.5 c.a.)
- Materiale/ teze la forurile ştiinţifice.
- IOVU A. *Studiu interdisciplinar al situației minorităților naționale din stânga Nistrului (Transnistria).* În: Strategii metodologice inter-pluri-transdisciplinare: abordări teoretice și aplicații practice. Materialele conferinței internaționale „Școala Internațională de metodologie în științele socio-umane", ediția a II-a, Chișinău 15-16 noiembrie 2016, Chișinău, 2016, p. 96-97 (0,3 c.a.).
- Studii ştiinţifice, ediţii documentare (publicate în formă de carte, de broşură)
- IOVU A. *Modele internaționale de integrare a grupurilor etnice.* În: A. Barbăroșie, Nantoi O. (coor.). Integrarea grupurilor etnice și consolidarea națiunii civice în Republica Moldova. Chișinău, IPP, 2012, p. 12 – 28 (1 c.a.).
- IOVU A. *Identitatea Națională, factorul etnic și națiunea civică în Republica Moldova.* În: A. Barbăroșie, Nantoi O. (coor.). Integrarea grupurilor etnice și consolidarea națiunii civice în Republica Moldova. Chișinău, IPP, 2012, p. 29 – 52, (1,4 c.a.).
- IOVU A. *Identificarea oportunităților de dezvoltare regională dintre cele două maluri ale Nistrului.* Chișinău, 2013. (1 c.a.).
- IOVU A. *Fostering Inter-Ethnical dialog.* În: International Educational Programme. 2nd International Summer School and distance learning. Security, Stability and Integration, july2008-january 2009, Chișinău, 2009, p. 27-30 (0,3 c.a.).
- IOVU A. *A Historical Perspective on the Inter-Ethnic Relations in Macedonia 1990 - 2010*.În: Analytica Yearbook for 2010, Skopje, 2010, p. 3 – 13 (0,8 c.a.).